

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ Β΄. — ΑΡΙΘΜΟΣ 1.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΣΥΖΥΓΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ Ι

ΤΟ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ, ΙΔΙΩΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥΣ ΠΑΠΥΡΟΥΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

1932

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

—♦♦—
ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΣΥΖΥΓΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

—♦♦—
ΤΕΥΧΟΣ Ι

ΤΟ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ, ΙΔΙΩΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥΣ ΠΑΠΥΡΟΥΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ

ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΤΟΥΤΟ ΕΙΣΤΙΝ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΑΣΤΕΡΟΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥΤΟΥ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΣΥΖΥΓΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Όταν πρό τινος ήθελήσαμεν νά εξακριβώσωμεν τήν ιστορικὴν προέλευσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης τῆς καθιερουμένης εἰς τὴν « Ἐκλογὴν » τῶν Ἰσαύρων, ἡ ἔρευνα μᾶς ἔφερε πρὸς τὰ ὀπίσω μέχρι τῶν προηγηθεισῶν τῆς ἑλληνικῆς κατακτήσεως περιόδων τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου, τὸ δίκαιον τῆς ὁποίας κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἐξελίξεώς του ἀπετέλει τὸ κύριον πεδῖον τῶν μελετῶν μας.

Ἀπόρροϊαν τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν ἀποτελεῖ τὸ παρὸν τεῦχος, πραγματευόμενον περὶ τοῦ θεσμοῦ κατὰ τὸ ἐγγώριον δίκαιον τῶν αἰγυπτίων. Τὸ δεύτερον, ἐκδοθησόμενον ὡς ἐλπίζομεν εἰς προσεχέστατον μέλλον, θὰ περιλάβῃ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ θεσμοῦ μέχρι τῆς « Ἐκλογῆς ».

Δὲν μᾶς διαφεύγει τὸ γεγονός, ὅτι ἐπιληφθέντες τῆς ἐρεύνης τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου ἐπατήσαμεν ἔδαφος κατ' ἔξοχὴν ὀλισθηρόν. Ἄτυχῶς αἱ εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀναγόμεναι πηγαὶ παρουσιάζουν διὰ τὸν ἐρευνητὴν ἀπείρους δυσχερείας ὀφειλομένας, παρὰ πάσας τὰς ἐσχάτως σημειωθείσας προόδους, εἰς γραφικὰς καὶ γλωσσικὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἐκλεκτὴ μεινότης διανοουμένων μετ' ἀξιοθαυμάστου ἐπιμονῆς προσπαθεῖ ἐν τῇ ἐσπερίᾳ νά ὑπερνικήσῃ.

Ἄς μὴ θαυμάσῃ τις ἐπομένως ἂν τὸ ἔργον ἀποδειχθῇ ἔχον περισσότερα σφάλματα ἢ ὅσον θὰ ἀνέμενε. Διότι δυστυχῶς ὁ γράφων — τοῦ ὁποίου ἄλλως τε ἡ φιλοδοξία εἶναι ἀπολύτως περιορισμένη — πλὴν τῶν ἀτομικῶν ἐλλείψεων, ὧν ἔχει πλήρη ἐπίγνωσιν, στερεῖται ἐν Ἑλλάδι τῆς ἀπαραιτήτου ἐκείνης βοήθειας τῶν αἰγυπτιολόγων, τὴν ὁποίαν ὅμως οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ εὐκόλως δύνανται νά ἐπικαλεσθοῦν. Δὲν ἠδύνατο ὅμως ἡ ἔρευνα τοῦ ἐγγωρίου δικαίου νά ἀποφενχθῇ, διότι ἄνευ αὐτοῦ καθίστατο ἀδύνατος ἡ εξακριβωσις τῶν διεπόντων τὸν θεσμόν καὶ τὴν διαμόρφωσίν του κατὰ τὰς μετα-

γενεστέρας περιόδους ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Νείλου καὶ δὴ κατὰ τὴν βυζαντινὴν, ὅτε ἀναβιοῖ καὶ αὐτὸς μαζί με ἄλλους λησμονημένους θεσμούς τοῦ ἀρχαίου αἰγυπτιακοῦ δικαίου.

Ἴνα δύνανται οἱ Ἕλληγες ἀναγνώσται νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος, ἐπεκαλέσθημεν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἐκείνας μόνον τῶν πηγῶν, ὅσων ὑφίσταται μετάφρασις εἰς τινὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Ὅπου βεβαίως ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον ἐπεχειρήσαμεν ἰδίαν. Ἄλλως παρεθέσαμεν καὶ κατὰ τὴν ἀλλαχοῦ ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τὰς μεταφράσεις τῶν ἐκδοτῶν αἰτινες, λόγῳ τῆς αὐθεντίας των, ἐπέχουν θέσιν κειμένου.

Σημεῖα τινὰ ἀφορῶντα κυρίως τὴν ὀρολογίαν εἶναι ὁμολογουμένως ἐλλιπῆ. Ἄτυχῶς ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἄλλως. Ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν ἀπαιτεῖ γραμματικὰς καὶ γλωσσολογικὰς ἐρεῦνας, διὰ τὰς ὁποίας εἶναι ἀπαραίτητα τὰ ἀναγκαῖα τυπογραφικὰ στοιχεῖα. Τοιαῦτα δὲ δὲν ὑφίστανται ἐν Ἑλλάδι οὐδὲ δι' αὐτοὺς τοὺς ἀντιγραμματισμοὺς (transcriptiones).

Ὡς πρὸς τὴν βιβλιογραφίαν προσεπαθήσαμεν, ὅπως τὰ κενὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγότερα. Ἄν δὲν τὸ ἐπιτύχομεν, δέον τοῦτο ν' ἀποδοθῆ ὄχι μόνον εἰς ἄγνοιαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν παντὸς σχετικοῦ βοθηήματος εἰς τὰς ἐλληνικὰς βιβλιοθήκας. Αἱ ἰδιωτικαί, ὅσονδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἐνημερωμένοι, κατ' ἀνάγκην εἶναι πενιχραί.

Δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ αἰγυπτιακὰ κείμενα τῆς πολεμαϊκῆς περιόδου ἢ ἐρευνα δέον νὰ χωρῆ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ ἐλληνικά. Διὰ λόγους ὅμως μεθοδικοὺς καὶ χώρου ἐπεφυλάξαμεν τοῦτο διὰ τὸ δεύτερον τεῦχος.

Καθῆκον θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐντεῦθεν τὰς θερμὰς μας εὐχαριστίας πρὸς τὸν ἐν Βερολίῳ διαπρεπῆ φίλον κ. Παν. Ἰ. Ζέπον, ὅστις, θυσιάζων πολυτίμους δι' αὐτὸν ὄρας, ἀντέγραψε πρὸς χάριν μας πλεῖστα ἄρθρα ἐκ περιοδικῶν, ἅτινα δὲν ἠδυνάμεθα ἐν Ἑλλάδι νὰ συμβουλευθῶμεν.

Τὴν βαθεῖαν μας τέλος εὐγνωμοσύνην ἐκφράζομεν πρὸς τὸν καθηγητὴν κ. Δ. Παπούλιαν, ὅστις συνέστησε, καὶ πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, ἣτις ἐδέχθη νὰ περιλάβῃ τὴν ἐργασίαν ταύτην εἰς τὰ δημοσιεύματά της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α.—ΠΗΓΑΙ

1. Αἰγυπτιακαὶ

1. Breasted 1, 2, 3, 4. = James Henry Breasted, Ancient Records of Egypt. Historical documents from the earliest times to the Persian conquest, collected, edited and translated with commentary. 1-5. Chicago, Illinois, 1927.
2. P. dem. Loeb. = Wilhelm Spiegelberg, Die demotischen Papyri Loeb. München, 1931 (*Papyri der Universität München hrsg. von Walter Otto — Wilh. Spiegelberg — Leopold Wenger. Erstes Heft*).
3. P. dem. Cairo. = Die demotischen Papyrus, Text von Wilhelm Spiegelberg. Strassburg i. E. 1908 (*Catalogue général des Antiquités Égyptiennes du Musée du Caire*).
4. P. dem. Ryl. = Catalogue of the demotic Papyri of the John Rylands Library, Manchester, with facsimiles and complete translations, by F. Ll. Griffith. 1-3, Manchester, 1909.
5. P. dem. Bruss. = Wilhelm Spiegelberg, Die demotischen Papyrus des Musées Royaux du Cinquantenaire. Bruxelles, 1909.
6. Revillout, Nouvelle Chrestomathie = Eugène Revillout, Nouvelle Chrestomathie Démotique. Mission de 1878. Contrats de Berlin, Vienne, Leyde etc. Paris, 1878.
7. Corp. Pap. Aegypti. = Eugène Revillout, Corpus papyrorum Aegypti. 1-3, Paris 1885-1892.
8. P. dem. Brit. Museum. = Nathaniel Reich, Papyri juristischen Inhalts in hieratischer und demotischer Schrift aus dem British Museum. Wien, 1914 (*Denkschriften der Kais. Akad. d. Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse. 55, 3 Abh.*).
9. Revillout, Notice. = Eugène Revillout, Notice des papyrus démotiques archaïques et autres textes juridiques ou historiques traduits et commentés à ce double point de vue à partir du règne de Bocchoris jusqu'au règne de Ptolémée Soter, avec une introduction complétant l'histoire des Origines du droit Égyptien. Paris, 1896.
10. Revillout, Mélanges. = Eugène Revillout, Mélanges sur la métrologie, l'économie politique et l'histoire de l'ancienne Égypte, avec de nombreux textes, hiéroglyphiques, hiératiques ou grecs inédits ou antérieurement mal publiés. Paris, 1895.
11. Gardiner, Inscription of Mes = Alan H. Gardiner. The Inscription of Mes. A contribution to the Study of Egyptian judicial Procedure. Leipzig, 1905 (*Untersuchungen zur Geschichte und Altertumskunde Ägyptens, herausgegeben von Kurt Sethe, 4 3*).
12. Sethe - Patsch, Demotische Urkunden = Demotische Urkunden zum Ägyptischen Bürgerschaftsrechte vorzüglich der Ptolemäerzeit, herausgegeben und erklärt von Kurt

- Sethe. Mit einer rechtsgeschichtlichen Untersuchung von J. Partsch. Leipzig, 1920 (XXXII. *Band der Abhandlungen der Phil.-historischen Klasse der Sächsischen Akademie der Wissenschaften*).
13. P. Hauswaldt. = Die demotischen Papyri Hauswaldt. Verträge der ersten Hälfte der Ptolemäerzeit (Ptolemaios II-IV) aus Apollinopolis (Edfu). Herausgegeben von Wilhelm Spiegelberg. Mit einem rechtsgeschichtlichen Beitrag von Josef Partsch. Leipzig, 1913.
  14. P. Lonsdorfer I. = Papyrus Lonsdorfer I. Ein Ehepakt aus der Zeit des Nektanebos, von H. Junker. Wien, 1921 (*Akademie der Wissenschaften in Wien. Philos. - historische Klasse. Sitzungsberichte*, 197, 2. Abhandlung).
  15. Möller, Zwei ägyptische Eheverträge. = Georg Möller, Zwei ägyptische Eheverträge aus Vorsaitischer Zeit. Berlin, 1918 (*Aus den Abhandlungen der königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften*. 1918. Phil.-hist. Klasse. Nr. 3).
  16. P. Kahun. = The Petrie Papyri. Hieratic Papyri from Kahun and Gurob (principally of the Middle Kingdom). Edited by F. Ll. Griffith. London, 1898.
  17. V. B. P. 1. = Demotische Papyri, herausgegeben und erläutert von Wilhelm Spiegelberg. A, Demotische Scheidebriefe. B, Ein demotischer Alimentationsvertrag aus dem 4. vorchristl. Jahrhundert. Heidelberg, 1923 (*Veröffentlichungen aus den badischen Papyrus-Sammlungen. Heft 1*).
  18. P. dem. Elephantine. = Demotische Papyrus von der Insel Elephantine. 1. Nr 1-13 Veröffentlicht und bearbeitet von Wilhelm Spiegelberg. Leipzig, 1908.
  19. P. dem. Strassb. = Die demotischen Papyrus der Strassburger Bibliothek. Herausgegeben und übersetzt von Wilhelm Spiegelberg. Strassburg i. E. 1902.
  20. P. Libbey = Der Papyrus Libbey. Ein ägyptischer Heiratsvertrag von W. Spiegelberg Strassburg, 1907.
  21. P. dem. Wiss. Ges. 18. = Ein Erbstreit aus dem ptolemäischen Ägypten. Griechische und demotische Papyri der Wissenschaftlichen Gesellschaft zu Strassburg i. Els. Von Otto Gradenwitz, Friedrich Preisigke, Wilhelm Spiegelberg. (Σ. 47 ἐπ.) Strassburg, 1912.
  22. P. dem. Torino 2021. = A marriage settlement of the twentieth Dynasty. An unpublished document from Turin, by J. Černý and T. Eric Peet (ἐν *J. E. A.* 13, σ. 30 ἐπ.).
  23. P. dem. Berlin. = Demotische Papyrus aus den Königlichen Museen zu Berlin, herausgegeben von der Generalverwaltung. Mit erläuterndem Texte von W. Spiegelberg. Leipzig und Berlin, 1902.
  24. Spiegelberg, Rechtswesen. = Wilhelm Spiegelberg, Studien und Materialien zum Rechtswesen des Pharaonenreiches, der Dyn. XVIII-XXI (C. 1500-1000 v. Chr.) Inauguraldissertation. Hanover, 1892.
  25. Ostracon dem. Gardiner 55. = J. Černý and E. Peet. A marriage settlement of the twentieth Dynasty, (ἐν *J. E. A.* 13, σ. 38 ἐπ.).

26. Griffith, Stories.=F. Ll. Griffith, Stories of the High Priests of Memphis. The Sethon of Herodotos and the demotic tales of Khamuas. Edited with notes, translations and transliterations. Oxford 1900.
27. Sethe, Urkunden.=Urkunden des Ägyptischen Altertums in Verbindung mit Kurt Sethe und Heinrich Schäfer hrsg. v. Georg Steindorf. Abteilung IV Urkunden der 18. Dynastie. Bearbeitet von Kurt Sethe. Leipzig 1914.

2. Ἰουδαϊκὰι

28. Sachau, Aram. Pap.=Aramäische Papyrus und Ostraca aus einer jüdischen Militärkolonie zu Elephantine. Altorientalische Sprachdenkmäler des 5. Jahrhunderts vor Christ. Bearbeitet von Eduard Sachau. Leipzig, 1911.
29. Sayce-Cowley.=Aramaic Papyri discovered at Assuan. Edited by A. H. Sayce with the assistance of A. E. Cowley, and with appendices by W. Spiegelberg and Seymour de Ricci. London 1906.
30. Ungnad, Aram. Pap.=Aramäische Papyrus aus Elephantine. Kleine Ausgabe unter Zugrundelegung von Eduard Sachaus Erstaussgabe, bearbeitet von Arthur Ungnad. Leipzig, 1911.
31. Cowley, Aramaic Papyri.=Aramaic Papyri of the fifth century B. C. Edited, with translations and notes by A. Cowley. Oxford 1923.

3. Βαβυλωνικὰι - Ἀσσυριακὰι

32. FURLANI, Leggi.=Giuseppe Furlani, Leggi dell' Asia anteriore antica. Roma, 1929 (*Pubblicazioni dell' Istituto per l'oriente*).
33. DEIMEL, Codex Hammurabi.=Codex Hammurabi. Textus primigenius, escriptus a Rud. Wessely. Transcriptio et translatio latina, denuo in lucem edita ab Ant. Deimel. Romae, 1930, 1-3 (*Scripta Pontificii instituti Biblici*).
34. CRUVEILHIER, Lois Assyriennes.=P. Cruevilhier, Recueil de Lois Assyriennes. Traduction annotée-Étude-Comparaison. 1-3. Paris, 1926-1929 (Extrait du *Muséon*).
35. EILERS, Chammurabi.=Wilhelm Eilers. Die Gesetzesstelle Chammurabis. Leipzig, 1932 (*Der Alte Orient*, 31, Heft 3-4).

4. Ἑλληνικὰι

36. UPZ.=Ulrich Wilcken, Urkunden der Ptolemäerzeit (Ältere Funde). 1. Papyri aus Unterägypten. Berlin und Leipzig, 1922 ἐπ.
37. P. Paris.=Notices et extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale et autres bibliothèques, publiés par l'Institut Impériale de France. Tome dix-huitième, par M. Letronne et M. W. Brunet de Presle. Paris 1865.
38. P. Oxy.=The Oxyrhynchus Papyri, edited by Bernard Grenfell and Arthur Hunt. London, 1898 ἐπ.

39. ΔΙΟΔΩΡΟΥ, Bibl. Hist. = Διοδώρου, βιβλιοθήκη Ἱστορική. Diodori bibliotheca Historica. Recognovit Fridericus Vogel, vol 1 - 2 Lipsiae 1888.
40. Wessely, Specimina. = Papyrorum scripturae graecae specimina isagogica. Edidit Carolus Wessely. Lipsiae, 1900.
41. Partsch, Juristische Urkunden. = Mitteilungen aus der Freiburger Papyrussammlung. 3. Juristische Urkunden der Ptolemäerzeit bearbeitet von Josef Partsch. Heidelberg, 1927.
42. Preisigke, Erbstreit. = Ein Erbstreit aus dem ptolemäischen Aegypten von Otto Gradenwitz, Friedrich Preisigke, Wilhelm Spiegelberg. Strassburg, 1912.
43. P. GISS. = Griechische Papyri im Museum des Oberhessischen Geschichtsvereins zu Giessen. Herausgegeben und erklärt von Ernst Kornemann und Paul M. Meyer. Leipzig, 1910-1912.
44. S B. = Fr. Preisigke, Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten. Strassburg 1 1915, 2 1918 ἐπ. 3 ed. Fr. Bilabel, Berlin 1926-1927, 4 Berlin 1931.

B. — ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

45. ARANGIO-RUIZ, Sistema contrattuale. = Vincenzo Arangio-Ruiz, Lineamenti del sistema contrattuale nel diritto dei papiri. Milano, 1927.
46. ARANGIO - RUIZ, Persone e famiglia. = Vincenzo Arangio-Ruiz, Persone e famiglia nel diritto dei papiri. Milano, 1930.
47. ARANGIO - RUIZ, Successione testamentaria. = Vincenzo Arangio-Ruiz, La successione testamentaria secondo i papiri greco-egizii. Napoli, 1906.
48. CUQ, Études. = Édouard Cuq, Études sur le droit babylonien, les lois assyriennes et les lois hittites. Paris, 1929.
49. EDGERTON, Marriage. = William F. Edgerton, Notes on Egyptian marriage chiefly in the ptolemaic period. Chicago, Illinois, 1931 (*Studies in ancient oriental civilisation*, 1, Part I).
50. EGER, Grundbuchwesen. = Otto Eger, Zum ägyptischen Grundbuchwesen in römischer Zeit. Untersuchungen auf Grund der griechischen Papyri. Leipzig, 1909.
51. ENGERT, Eherecht. = Dr Thad. Engert, Ehe- u. Familienrecht der Hebräer. München, 1905.
52. ERMAN-RANKE, Aegypten. = Adolf Erman und Hermann Ranke, Ägypten und ägyptisches Leben im Altertum. Tübingen, 1923.
53. EBERHARTER, Eherecht. = Andreas Eberharter, Das Ehe- und Familienrecht der Hebräer. Mit Rücksicht auf die Ethnologische Forschung dargestellt. Münster i. W. 1914.
54. FRESE, Rechtsleben. = Benedikt Frese, Aus dem graecoägyptischen Rechtsleben. Halle, 1909.
55. FREUND, Ehegüterrecht. = L. Freund, Zur Geschichte des Ehegüterrechts bei den

Semiten. Wien, 1909 (*Sitzb. d. Kais. Akad. d. Wiss. in Wien. Phil.-hist. Klasse.* 162, 1. Abh).

56. GRIFFITH, Wills. = F. Ll. Griffith, Wills in Ancient Egypt. London, 1898 (*ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Law Quartely Review*, **LIII**, Jan. 1898).
57. HEINEMANN, Philon. = Isaak Heinemann, Philons griechische und jüdische Bildung. Kulturvergleichende Untersuchungen zu Philons Darstellung der jüdischen Gesetze. Breslau, 1932.
58. HUWARDAS, Eherecht = Stawros Huwardas, Beiträge zum griechischen und gräco-ägyptischen Eherecht der Ptolemäer- und frühen Kaiserzeit. Leipzig, 1931 (*Leipziger rechtswissenschaftliche Studien. Heft* 64).
59. JÉQUIER, Civilisation Égyptienne. = Gustave Jéquier, Histoire de la civilisation Égyptienne des origines à la conquête d'Alexandre. Paris, 1925.
60. KRELLER, Erbrechtliche Untersuchungen. = Hans Kreller, Erbrechtliche Untersuchungen auf Grund der graecoägyptischen Papyrusurkunden. Leipzig, 1919.
61. KOSCHAKER, Rechtsvergleichende Studien. = Paul Koschaker, Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapi's, Königs von Babylon. Leipzig 1917.
62. KOSCHAKER, Neue Rechtsurkunden. = Paul Koschaker, Neue keilschriftliche Rechtsurkunden aus der El-Amarna-Zeit. Leipzig 1928 (*Abhandlungen d. Sächsischen Akademie d. Wiss. Philol.-hist. Klasse. Band XXXIX*).
63. KOSCHAKER, Altassyrische Gesetze. = Paul Koschaker, Quellenkritische Untersuchungen zu den altassyrischen Gesetzen. Leipzig, 1921 (*Mitteilungen der Vorderasiatisch-Ägyptischen Gesellschaft, 1921, 3, 26. Jahrgang*).
64. KOSCHAKER, Über einige griechische Rechtsurkunden. = Paul Koschaker, über einige griechische Rechtsurkunden aus dem östlichen Randgebiete des Hellenismus. Mit Beiträgen zum Eigentums- und Pfandbegriff nach griechischem und orientalischen Rechten. Leipzig, 1931 (*Des XLII. Bandes der Abhandlungen der Phil.-Hist. Klasse der Sächsischen Akademie der Wissenschaften. N° 1*).
65. LEWALD, Grundbuchrecht. = Hans Lewald, Beiträge zur Kenntnis des römisch-ägyptischen Grundbuchrechts. Leipzig, 1909.
66. MITTEIS, Grundzüge - Chrestomathie. = Ludwig Mitteis, Grundzüge und Chrestomathie der Papyrusurkunden. Zweiter Band: Juristischer Teil. Erste Hälfte: Grundzüge. Zweite Hälfte, Chrestomathie. Leipzig, 1912.
67. MITTEIS, Reichsrecht. = Ludwig Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs. Leipzig, 1891.
68. MEYER, Papyrusfund. = Eduard Meyer, der Papyrusfund von Elephantine. Dokumente einer jüdischen Gemeinde aus der Perserzeit und das älteste erhaltene Buch der Weltliteratur. Leipzig, 1912.
69. MEYER, Juristische Papyri. = Paul M. Meyer, Juristische Papyri. Erklärung von Urkunden zur Einführung in die Juristische Papyrskunde. Berlin, 1920.

70. MAZZARELLA, Diritto indiano. = Giuseppe Mazzarella, Studi di Etnologia Giuridica. 3. Etnologia giuridica dell' antico Diritto Indiano. Catania, 1913.
71. NIETZOLD, Die Ehe. = Johannes Nietzold, Die Ehe in Ägypten zur ptolemäisch-römischen Zeit. Leipzig, 1903.
72. NEUBAUER, Beiträge. = Jakob Neubauer, Beiträge zur Geschichte des biblisch-talmudischen Eheschliessungsrechts. Eine rechtsvergleichend-historische Studie. Leipzig, 1920 (*Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft*, 1919. Jahrgang 24).
73. OTTO, Priester und Tempel 1, 2. = Walter Otto, Priester und Tempel im hellenistischen Ägypten. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Hellenismus. Bde 1-2. Leipzig und Berlin, 1905-1908.
74. PIRENNE, Droit de famille. = J. Pirenne, Essai sur l'évolution du droit de famille en Égypte sous l'Ancien Empire, (ἐν *Mélanges Paul Fournier*, Paris 1929 σ. 615 ἐπ.).
75. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, Γάμος. = Γ. Πετροπούλου, Τινὰ περὶ γάμου ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τοὺς ἐλληνοαγυπτιακοὺς παπύρους. Ἀθῆναι, 1931 (Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν *Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 6, 1931, σ. 115 ἐπ.).
76. PLANIOL, Traité 3 = Marcel Planiol, Traité élémentaire de droit civil. 3., Neuvième édition. Paris, 1924.
77. REVILLOUT, Origines = Eugène Revillout, Les origines égyptiennes du droit civil romain. Paris, 1912.
78. REVILLOUT, Précis, 1. 2. = Eugène Revillout, Précis du droit Égyptien comparé aux autres droits de l'antiquité. 1-2, Paris 1903.
79. REVILLOUT, Propriété = Eugène Revillout, La propriété, ses démembrements, la possession et leurs transmission en droit Égyptien comparé aux autres droits de l'antiquité. Paris, 1897.
80. ROBERTI, Studi. = Melchiorre Roberti, Studi intorno alle origini della comunione dei beni fra coniugi, (ἐν *Studi Senesi*, Vol XXXIII σ. 3-82, 227-296 καὶ XXXIV σ. 239-356).
81. RABEL, Verfügungsbeschränkungen. = Ernst Rabel, Die Verfügungsbeschränkungen des Verpfänders besonders in den Papyri. Leipzig, 1909.
82. RING, Israels Rechtsleben. = Emanuel Ring, Israels Rechtsleben im Lichte der neuentdeckten assyrischen und hethitischen Gesetzesurkunden. Stockholm, 1926.
83. SEIDL, Sammelbericht. = Erwin Seidl, Sammelbericht. Übersetzungen und Abhandlungen zum vorptolemäischen Rechte Ägyptens (1903-1929) (Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ *Kritische Vierteljahrschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 60, 1930).
84. SOTTAS, Propriété funéraire. = Henri Sottas, La préservation de la propriété funéraire dans l'ancienne Égypte. Avec le recueil des formules d'imprécation. Paris, 1913.
85. SETHE, Zwei Eheverträge. = Kurt Sethe, κρίσις τοῦ G. Möller. Zwei ägyptische Eheverträge, (ἐν *Göttingische gelehrte Anzeigen*, 1918, N IX u. X, σ. 62-67).

86. SCHWARTZ, Hypothek. = Andreas Bertalan Schwartz, Hypothek und Hypallagma, Beitrag zum Pfand- und Vollstreckungsrecht der griechischen Papyri. Leipzig, 1911.
87. SAN-NICOLO, Beiträge. = Marian San-Nicolò, Beiträge zur Rechtsgeschichte im Bereiche der Keilschriftlichen Rechtsquellen. Oslo, 1931.
88. VALORI, Questione ereditaria. = Berto Valori, Una questione ereditaria in Egitto sotto la XVIII Dinastia, (ἐν *Archivio Giuridico «Filippo Serafini»*, 99, σ. 158 ἐπ.).
89. VALORI, Diritto del sepolcro. = Berto Valori, Il diritto del sepolcro nel antico Egitto, (ἐν *Archivio Giuridico «Filippo Serafini»*, 103, σ. 59 ἐπ.).
90. VOLTERRA, Arrha. = Edoardo Volterra, Studio sull' «Arrha Sponsalicia». 3 L'origine orientale dell' «Arrha Sponsalicia», la sua penetrazione ed applicazione nel diritto cristiano. Roma, 1930.
91. WENGER, Novellenindex. = Leopold Wenger, Aus Novellenindex und Papyruswörterbuch. München, 1928 (*Sitzb. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Jahrg. 1928, A Abh.*).

Γ. — ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

92. O. L. Z. = *Orientalistische Literaturzeitung*.
93. Ä. Z. = *Zeitschrift für die Ägyptische Sprache und Altertumskunde*.
94. ZEITS. SAV.-STIFT. R. A. = *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*.
95. REV. HIST. DROIT FRANC. ÉTR. = *Revue historique de droit français et étranger*.
96. J. E. A. = *The Journal of Egyptian Archaeology*.
97. ZEITS. VERGL. RECHTSW. = *Zeitschrift für die vergleichende Rechtswissenschaft*.

Α.—Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΟΜΟΚΥΡΙΟΤΗΣ

1

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΟΜΟΚΥΡΙΟΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ 6^{ΗΣ} ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Ἡ γένεσις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ θεσμοῦ τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶναι στενωτάτα συνυφασμένοι πρὸς τὴν παράλληλον ἐξέλιξιν καὶ τὰς ἐξ ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως μεταβολὰς δύο ἄλλων θεσμῶν : τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ πρὸ παντὸς τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ὀργανώσεώς της.

Ἴνα κατορθώσῃ τις ἐπομένως νὰ κατανοήσῃ καλύτερον τοὺς λόγους τῆς γενέσεως τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ καθὼς καὶ τοὺς κανόνας τοὺς διέποντας τὴν ἐφαρμογὴν του κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐξελίξεώς του, πρέπει πρωτίστως νὰ ἐξακριβώσῃ ποῖα ὑπῆρξαν κατὰ τὰς γενικὰς αὐτῶν τουλάχιστον γραμμὰς αἱ ἀρχαὶ ὑφ' ὧν διείπετο ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς οἰκογενείας, ὅχι μόνον κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν τῆς ἐμφανίσεώς του ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀπὸ ταύτης καὶ εἰς τὸ ἐξῆς περίοδον.

Ὡς ἀπέδειξαν νεώταται ἔρευναι¹, ἡ περίοδος τῆς Ἀρχαίας Αὐτοκρατορίας ὑπῆρξεν ἡ κατ' ἐξοχὴν περίοδος τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Τοιαύτην δὲ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὅχι μόνον ὁ ἀνὴρ ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή, κεκτημένοι ἀμφοτέροι ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν διαθέσεως, εἴτε ἐν ζωῇ εἴτε αἰτία θανάτου.

Περὶ τὴν καμπὴν ὅμως τῆς περιόδου ἀπὸ τῆς 4^{ης} πρὸς τὴν 6^{ην} Δυναστείαν, ὡς ἐπακόλουθον τῆς γενικῆς καταπτώσεως καὶ παρακμῆς τοῦ κράτους, ριζικὴ μεταβολὴ ἐπέρχεται εἰς τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης κρατοῦντα². Ἡ ὀργάνωσις τοῦ κράτους μεταβάλλεται εἰς τιμαριωτικὴν. Ἡ κυριότης τῆς γῆς συγκεντροῦται εἰς χεῖρας ὀλίγων. Εἰς τοῦτο δὲ συνέβαλεν ὅχι ὀλίγον ἢ ἀπὸ τὴν ἐποχῆς ταύτης ἐπικρατήσασα συνήθεια, ὅπως οἱ βασιλεῖς προικίζουσιν τοὺς διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ μεταθανάτιου ὄντος των ἰδρουμένους ναοὺς μὲ ἀπερᾶντους ἐκτάσεις, ἐκ τῶν προσόδων τῶν ὁποίων συνετηροῦντο αἱ λεγεῶνες ἐνίοτε τῶν ἱερέων τῶν τασσομένων, ὅπως κληρονομικῶς δικαίῳ ἀσχολοῦνται μὲ τὰς τὴν θεραπείαν τοῦ νεκροῦ συνδεομένης λειτουργίας. Διὰ τῆς διαδόσεως δὲ τῆς συνήθειας ταύτης

¹ Τὸ κείμενον ἀκολουθεῖ εἰς τὴν πρώτην ταύτην παράγραφον τοῦ μέρους αὐτοῦ τὴν λαμπρὰν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ὑπὸ τοῦ Pirenne, droit de famille, σ. 615 ἐπ.

² Πρὸβλ. Pirenne, αὐτόθι σ. 621 ἐπ.

καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας τὸ κακὸν ἐπετάθη, ἐνισχυθὲν ἀπὸ αὐτοὺς τούτους τοὺς βασιλεῖς, οἵτινες πρὸς ὄρισμένα ἄτομα, ἅτινα περιέβαλλον διὰ τῆς εὐνοίας των ἐδωροῦντο μεγάλας ἐκτάσεις, δι' ὧν ἐπροικίζοντο καὶ αὐτῶν οἱ ἐπιτάφιοι ναοὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ὅτι δὲ συνέβαινε μὲ τοὺς τάφους καὶ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν, τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς ἄλλους ναοὺς τοὺς ἀφιερωμένους εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ. Καὶ αὐτοὶ ἐπροικίσθησαν μὲ γαίας ἀπεράντους καὶ ἄλλην ποικίλην περιουσίαν, ἱκανὰς πρὸς συντήρησιν καὶ διατροφήν τοῦ ἀπειραρίθμου προσωπικοῦ τοῦ ἀσχολουμένου καὶ ἀφιερωμένου εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ.

Αἱ συνέπειαι τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι φανεραί. Ἡ κυριότης τῆς γῆς καὶ ἡ κατοχὴ τῶν ἀγαθῶν συνεκεντρώθη ἀποτελέσασα κτῆμα τῶν εἰς τὴν θεότητα ἢ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν ἀφιερωμένων ναῶν καὶ τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὴν θεραπείαν των ἱερέων. Συνέπεια δὲ αὐτοῦ τὸ ἀμετάθετον αὐτῆς καὶ ἡ καθήλωσις της. Διότι ὁ διαθέτης φροντίζων διὰ τὴν διαιώνισιν τῆς λατρείας καὶ ἰδίως τῆς θεραπείας τοῦ μεταθανάτου ὄντος του, ἀπηγόρευε τὴν καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἀπαλλοτριώσιν τῶν εἰς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀφιερωμένων ἐκτάσεων καὶ τῆς ἄλλης περιουσίας. Δεδομένου δέ, ὅτι ἡ περιουσία αὕτη δὲν ἐγκατελείπετο κυρίως εἰς τὸν ναόν, ἀλλὰ εἰς τὸν ἱερέα ἢ εἰς τοὺς ἱερεῖς τοὺς διὰ τὴν θεραπείαν αὐτὴν τασσομένους καὶ ὑποχρεωμένους, ὅπως μέρος μὲν τῶν εἰσοδημάτων ἀφιερῶσιν ἀπ' εὐθείας καθ' ἡμέραν εἰς τὸν νεκρὸν, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον ἐχρησίμευε πρὸς συντήρησιν αὐτῶν καὶ τῆς οἰκογενείας των, ἵνα οὕτω δύνανται νὰ ἐκτελοῦν τὰ μὲ τὴν θεραπείαν τοῦ νεκροῦ συνδεόμενα καθήκοντά των, τὸ ἀναπαλλοτριώτον καὶ ὁ διηνεκῆς σύνδεσμος τῆς περιουσίας μὲ τὴν θεραπείαν τοῦ τάφου ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐκποιήσεως ταύτης, ὀρίζομένου ὅτι οἱ ἱερεῖς ἐστεροῦντο τοῦ δικαιώματος τῆς διανομῆς εἰς τοὺς κατιόντας των, εἴτε ἐν ζωῇ εἴτε αἰτία θανάτου καὶ ὅτι ἡ περιουσία θὰ μετεβιβάζετο ἀπὸ παιδὸς εἰς παῖδα ἱερέα ἀδιανεμήτως. Διοικητῆς ταύτης καθίστατο ὁ πρεσβύτερος υἱός. Καὶ ἐνῶ καθ' ἀρχὰς ὁ διαθέτης ἐφρόντιζεν ὅπως ἀναθέτη τὰ καθήκοντα ταῦτα καὶ τὴν διαχείρισιν καὶ τὰς φροντίδας τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολήψεως τῶν εἰσοδημάτων τῆς περιουσίας εἰς σύλλογον ἱερέων οὐδεμίαν ἐχόντων σχέσιν μὲ τὴν οἰκογένειάν του, βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια, ὅπως ἡ λατρεία τοῦ νεκροῦ ἀνατίθεται εἰς αὐτὴν τὴν οἰκογένειάν του, ἥτις οὕτω ἀπέκτα καὶ τὴν διαχείρισιν καὶ νομὴν τῆς εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ νεκροῦ ἀφιερωμένης κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας. Ἡ οἰκογένεια τοῦ ἀποθανόντος, συμβάλλοντος τοῦ ἀδιανεμήτου, ἔμεινεν ἀδιάσπαστος καὶ συγκεντρωμένη. Ἡ συνοχὴ ὅμως αὕτη δὲν ἐθεσπίζετο χάριν τῆς οἰκογενείας. Ἀπέβλεπεν ἀπλῶς εἰς τὴν διαιώνισιν τῆς λατρείας τοῦ νεκροῦ.

Εἶναι ἐπομένον, εἰς τὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον βλέπουσαν ἑαυτὴν ἀδιασπᾶστος συνεχομένην καὶ συγκεντρωμένην οἰκογένειαν, νὰ ἐγεννήθη τὸ αἴσθημα τὴν συγκεντρώσεώς της χάριν ἑαυτῆς. Δὲν παρῆλθε λοιπὸν πολὺς χρόνος μέχρις ὅτου ὁ διαθέτης κατέλειπε τὴν περιουσίαν του, ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ ἀδιανεμήτου, εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν οἰκογε-

νειάν του, ἀποβλέπων εἰς τὴν διηνεκῆ διατήρησιν τῆς συνοχῆς τῆς. Τοιοῦτοτρόπως οἱ δεσμοὶ τῆς οἰκογενείας συσφίγγονται. Διὰ τὰ καταστοῦν δὲ ἔτι στενώτεροι καὶ ἵνα ἡ οἰκογενεὶα δύναται νὰ ἀντιστῆ εἰς τοὺς ἐπαπειλοῦντας αὐτὴν κινδύνους ὡς ἐκ τῆς βασιλευούσης κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναρχίας, ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον ἵνα ἡ διοικήσις περιορισθῆ καὶ οἰκογενείας συγκεντρωθῆ εἰς χεῖρας ἑνός. Τοιοῦτος ἀνεδεικνύετο ὁ πρωτότοκος υἱός, καθιστάμενος ὁ μόνος κληρονόμος τοῦ ἀποβιοῦντος ἀρχηγοῦ, ὑποχρεούμενος νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν συντήρησιν καὶ διατροφὴν τῶν ἄλλων ἀδελφῶν του ἐκ τῆς κληρονομίας.

Τὴν μεταβολὴν ταύτην ἐπηκολούθησε ὡς ἦτο ἐπόμενον καὶ μεταβολὴ τῆς καταστάσεως τῆς γυναικός. Ἀπολέσασα τὴν προτέραν ἀνεξαρτησίαν τῆς ὑπήχθη καὶ αὐτὴ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρωτοτόκου, βαρυνομένου μὲ τὴν φροντίδα τῆς συντηρήσεώς της.

Ἡ δίκη τοῦ Σεμπεκχοτέπ ἐμφανίζει τὴν κατακλείδα τῆς ἀπὸ τῆς περιόδου τῆς 4^{ης} Δυναστείας ἀρξαμένης καὶ κατὰ τὴν 6^{ην} Δυναστείαν συμπληρωθείσης ἐξελίξεως, δι' ἧς καθιερώθησαν τὰ δικαιώματα τῆς πρωτοτοκίας. Ἐκεῖ ἐξιστορεῖται, ὅτι:

«Ὁ Σεμπεκχοτέπ προσήγαγεν ἔγγραφον, ὅπερ εἶχε συντάξει δι' αὐτὸν ὁ μυστικὸσύμβουλος τοῦ βασιλέως, προϊστάμενος τῶν διερμηνέων (ἀρχιδιερμηνεὺς) Βόσερ, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦ παρεχόμενον τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἰκανοποιήσῃ ὅλα τὰ τέκνα τοῦ Βόσερ, προνοῶν διὰ τὸν πρεσβύτερον καὶ τὸν νεώτερον, ἕκαστον ἀναλόγως τῆς ἡλικίας του»³.

Ἡ οἰκογενειακὴ ὁμοκυριότης^{3α}, ἡ συγκέντρωσις δηλ. παντὸς περιουσιακοῦ στοιχείου εἰς χεῖρας τῆς οἰκογενειακῆς ὀλότητος, ἣτις ὡς τοιαύτη καὶ ὑπὸ τὴν διοικήσιν τοῦ πρωτοτόκου κέκτηται κυριότητα ἐπ' αὐτῶν, ἀποτελεῖ γεγονὸς τετελεσμένον.

2

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΕΒΕΛΙΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΟΜΟΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ

I. Ἡ ἀκολουθήσασα τὴν 6^{ην} Δυναστείαν μέχρι τῆς ἀνόδου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς 12^{ης} σκοτεινὴ καὶ τεταραγμένη περίοδος, ἐλάχιστα κατέλιπε μνημεῖα. Ἐν τούτοις, κρίνοντες ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ ἀξιώματα κατεῖχοντο δυνάμει κληρονομικῆς πρωτοτοκίας⁴ καὶ

³ Πρβλ. Sethe, Ein Prozessurteil aus dem Alten Reiche, ἐν *Ä. Z.* 61, σ. 67 ἐπ. καὶ Pirenne, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 629-30.

^{3α} Copropriété familiale, Familiengesamthand.

⁴ Πρβλ. Breasted, A. R. 1 § 352 (Ἐπιγραφαὶ ἐκ Χαρκούφ): «His majesty will make thy many excellent honors to be an ornament for the son of thy son for ever. . .» (6^{ης} Δυναστείας, ἐπὶ Πεπῆ 2ου). Ἐν Breasted αὐτόθι § 362-374, ὁ Σεβνῆ, ἀφοῦ προηγουμένως εἰδοποιήσῃ τὸν βασιλέα, ἀναχωρεῖ μετὰ δυνάμεως (;) εἰς Νουβίαν, ἵνα ἀφ' ἐνός παραλάβῃ τὸ σῶμα τοῦ πατρὸς του πρὸς ταρίχευσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰρηνεύσῃ τὴν χώραν ταύτην. Νομίζομεν, ὅτι ἡ § 374 ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ Σεβνῆ διεδέχθη τὸν πατέρα του ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ (6^{ης} Δυναστείας, ἐπὶ Πεπῆ 2ου). Πρβλ. ἐπίσης

ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς 12^{ης} Δυναστείας κρατησάντων, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ οἰκογενειακὴ ὁμοκυριότης, ὅπως ὀριστικῶς διεμορφώθη κατὰ τὴν περίοδον τῆς 6^{ης} Δυναστείας, ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύη καὶ κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον. Ἄλλως τε αὐτὴ αὕτη ἡ ἀνώμαλος κατάστασις συνέτεινεν εἰς τὴν διατήρησιν τῶν οὕτως ἐπιτυγχανομένων οἰκογενειακῶν δεσμῶν καὶ τῆς συνοχῆς.

Ἐκ τῆς εἰσόδου ὅμως τῆς περιόδου τῆς Μέσης Αὐτοκρατορίας πυκνοῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν μνημείων, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ ἀρυσθῶμεν τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας.

II. Σπουδαιόταται διὰ τὴν ἔρευναν τῶν καθ' ἡμᾶς ζητημάτων εἶναι αἱ ἐπιγραφαὶ αἱ ἀνευρεθεῖσαι εἰς Σιούτ, ἀναγόμεναι εἰς τὴν 12^{ην} Δυναστείαν καὶ περισώζουσαι συμβάσεις μεταξὺ τοῦ Χεπζεφῆ καὶ τῶν ἱερέων τοῦ τόπου αὐτοῦ, δι' ὧν ὁ πρῶτος προσπαθεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκ μέρους τῶν δευτέρων ἐκτέλεσιν ὀρισμένων ὑπηρεσιῶν σχετιζομένων μετὰ τὴν λατρείαν τοῦ νεκροῦ του. Ἐπὶ τούτοις παραχωρεῖ εἰς τὸν εἰδικὸν ἱερέα, τὸν ἀναδεικνυόμενον προϊστάμενον τῶν ἄλλων, μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἄλλα περιουσιακὰ στοιχεῖα, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐκ τῶν προσόδων τῶν συντηρούμενος αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἱερεῖς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, δύνανται νὰ ἐκπληρῶσι τὰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας τὰς συνδεόμενας μετὰ τὴν λατρείαν τοῦ νεκροῦ του ἑσαεὶ. Διὰ τῆς συμβάσεως ἀπαγορεύει εἰς τὸν τιμώμενον ἱερέα τὴν καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἀπαλλοτριῶσιν τῆς παραχωρουμένης περιουσίας, διατάσσων τὴν μεταβίβασιν αὐτῆς ἀδιανεμήτως εἰς τὸν πρῶτότοκον υἱὸν του, ὅστις θὰ εἶναι καὶ ὁ κύριος ἱερεὺς τῆς συνιστωμένης λατρείας τοῦ νεκροῦ καὶ θὰ προνοῇ διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἀπαγορεύεται ἡ διανομὴ τῆς περιουσίας καὶ διατάσσεται ἡ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μεταβίβασις εἰς τοὺς κατιόντας του⁵.

Breasted αὐτόθι § 375-379 καὶ τὰ ἀναπτυσσόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἐν § 376 (in fine) καὶ 380 ἐπ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τοῦ Ἰβῆ φαίνεται, ὅτι ὁ υἱὸς του Ζαοῦ-Σεμῆ διεδέχθη τὸν πατέρα του ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Θινίτου νομοῦ. Ὁ Ἰβῆ αὐτὸς ἦτο πιθανῶς υἱὸς τοῦ Ζαοῦ (περὶ οὗ αὐτ. ἐν § 344) διαδεχθεὶς καὶ αὐτὸς τὸν πατέρα του : ἐφ' ὧν Breasted αὐτόθι § 375 (6^{ης} Δυναστείας, ἐπὶ Πεπῆ 2^{ου}).

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν 9^{ην} καὶ 10^{ην} Δυναστείαν προβλ. παρὰ Breasted αὐτόθι § 392 τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Τεφιμπῆ (ἐπιγραφὴ ἐκ Σιούτ), ὡς καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Sottas, propriété funéraire σ. 48/49. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἐκ Μπενῆ-Χασάν, τὴν μετάφρασιν τῆς ὁποίας βλέπε παρὰ Sottas, αὐτόθι σ. 53, διαλαμβάνει : «Or donc tout prêtre de double, toute personne qui dérangerait ces dispositions ne sera plus et son fils n'occupera pas son siège».

⁵ The hereditary prince and count, the superior prophet, Hepzefi ; he says to his mortuary priest : «Behold, all these things, which I have secured by contract from these priests, are under thy charge. For, behold, it is the mortuary priest of a man, who should maintain his possessions and maintain his offering.

Behold I have informed thee ; (as for) these things, which I have given to these (we b—) priests, as compensation to these things, which they have given to me, take heed lest anything among them be lacking. (As for) every word of my lists, which I have given to them, let thy son hear it, thy heir, who shall act as my mortuary priest. Behold, I have endowed

Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνάγονται καὶ οἱ P. Kahun I, 3-5, σ. 19 ἐπ. Πρόκειται περὶ ἐπισήμου ἀπογραφῆς τῶν μελῶν οἰκογενείας, ἀρχηγὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ποτὲ ὁ Τεχουτῆ. Ἐκ τῶν προσώπων τῶν ἀναγραφομένων εἰς τὰς διαδοχικὰς ἀπογραφάς, ὧν τὴν κατακλειδα ἀποτελεῖ ὁ P. Kahun I, 3 καταφαίνεται, ὅτι ὑπῆρξαν ἐδῶ διαδοχικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς οἰκογενείας, περιλαμβανούσης ἤδη πρόσωπα ἀπαρτίσαντα τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐκλιπόντος ἀρχηγοῦ. Τελικῶς ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ἐμφανίζεται ὁ Σενεφροῦ, ἕγγονος τοῦ Τεχουτῆ καὶ υἱὸς τοῦ Χέρα, διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ καὶ ἔχων ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν καὶ προστασίαν του τὴν μάμμην του, τὴν μητέρα του καὶ τὰς θείας του⁶. Ἄν ἤδη ὑποτεθῆ, ὅτι εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτὴν οἰκογένειαν εἶχον παραχωρηθῆ, ὡς πιθανολογεῖ ὁ Griffith⁷, γαῖαι ἀποξηρανθεῖσαι ἐν τῷ Φαγιούμ, ἐμφανίζεται πρὸς ἡμῶν οἰκογένεια διατελοῦσα ἐν οἰκογενειακῇ ὁμοκυριότητι καὶ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ πρωτότου υἱοῦ Σενεφροῦ, ὡς ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας.

Σπουδαιότατος ὅμως εἶναι καὶ ὁ P. Kahun VII, 1 (σ. 29) ἀναγόμενος καὶ αὐτὸς εἰς τὴν 12^{ην} Δυναστείαν.

Εἰς αὐτὸν ὁ διαθέτης Μερεῖ καταλείπει εἰς μὲν τὸν ἐκ τῆς πρώτης συζύγου του—ἦν διεξεύχθη—υἱὸν του Γιουσεῖβ τὸ ἱερατικὸν του ἀξίωμα, μεθ' ὅλων βεβαίως αὐτοῦ τῶν παρακολουθημάτων, ἐνῶ τὴν οἰκίαν του καταλείπει εἰς τὰ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου τέκνα του. Εἰς οὐδεμίαν τῶν συζύγων του καταλείπει τι. Μάλιστα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρώτην σύζυγόν του ἀκυροῖ προγενεστέραν προᾶξιν του, δι' ἧς τῇ παρεχώρει τὴν κυριότητα ὠρισμένων πραγμάτων⁸, ^{8a}.

III. Ἡ περίοδος ἀπὸ τῆς 12^{ης} μέχρι τῆς 18^{ης} Δυναστείας, ὅτε ἄρχεται ἡ καλουμένη

thee with fields, with people, with cattle, with gardens (and) with everything, as every count of Siut (does), in order that thou mayest make offerings to me with contented heart. Thou standest over all my possessions, which I have put under thy hand. Behold, they are before the in writing. These things shall belong to thy particular son, whom thou lovest, who shall act as my mortuary priest, before thy (other) children, as food which I have [bequeathed] to him; not permitting that he divide them to his children, (but) according to this word which I have commanded thee»: Breasted, A. R. 1, § 538. Πρβλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ ἐκδότου σ. 259 ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ διάκρισιν μεταξὺ «*πατρῶας οὐσίας*» τοῦ Χερζεφεῖ καὶ οὐσίας ἀνηκούσης αὐτῷ ἐν τῇ ιδιότητι του ὡς νομάρχου κτλ. Ἐπίσης Seidl, Sammelbericht σ. 58 καὶ 60 ἐπ., Sottas, propriété funéraire σ. 3 σημ. 1, Griffith, Wills, σ. 6 ἐπ. καθὼς ἐπίσης γενικῶς Valori, diritto del sepolcro σ. 72 καὶ 83.

⁶ Πρβλ. ὅσα λέγει αὐτόθι σ. 24 ὁ ἐκδότης Griffith καὶ τοῦ αὐτοῦ Wills σ. 2 ἐπ.

⁷ Ἐν σ. 25 τῆς ἐκδόσεως.

⁸ Περὶ τοῦ ἂν τὸ ἐγγραφον αὐτὸ δύναται νὰ θεωρηθῆ διαθήκη, πρβλ. τὸν ἐκδότην αὐτ. σ. 30.

^{8a} Ἄλλως Seidl, Sammelbericht σ. 64.

^{8a} Ὅχι ὀλιγότερον σπουδαῖος εἶναι ὁ P. Kahun I. 1 σ. 39, ἔνθα ὁ Uah διὰ διαθήκης καταλείπει εἰς τὴν σύζυγον μόνον ὅσα περιήλθον εἰς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ, ἀπαγορεύον αὐτῇ νὰ τὰ διαθέσῃ ἄλλως εἰμὴ ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ γάμου τέκνων. Πρβλ. καὶ Arangio-Ruiz, Successione testamentaria σ. 6.

περίοδος τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας, εἶναι πτωχὴ εἰς μνημεῖα. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ὑξῶς καὶ τῆς ἀναρχίας. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ οἰκογενειακὴ ὁμοκυριότης ἐξηκολούθει ὑφισταμένη. Φυσικὸν ἄλλως τε, ἐφ' ὅσον ἀποδεικνύεται ὑφισταμένη κατὰ τὴν πρὸ αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν μετ' αὐτὴν περίοδον.

IV. Μὲ τὴν 18^{ην} Δυναστείαν εἰσερχόμεθα, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὴν περίοδον τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας. Ἡ Αἴγυπτος ἐξιχθεῖσα εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀκμῆς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πραγματικὰ μεγαλοουγήματα· πολεμικά, καλλιτεχνικά, διανοητικά.

Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ συνήθεια τῆς ἰδρύσεως ναῶν ἀφιερουμένων εἰς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν, προικιζομένων μὲ περιουσίαν, τὰ εἰσοδήματα τῆς ὁποίας ἀπολαμβάνουν οἱ τὴν τέλεσιν τῶν μὲ τὴν λατρείαν συνδεομένων πράξεων τεταγμένοι ἱερεῖς, ἐξακολουθεῖ.

Ἄμωσις ὁ 1^{ος} ἀποφασίζει νὰ ἰδρῦση ναὸν πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης τῆς μάμμης του βασιλίσσης Τετισχερῆ, προικίζων αὐτὸν μὲ γαίας καὶ ἄλλην ποικίλην περιουσίαν⁹. Μετὰ τῶν ἱερέων τῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν λατρείαν συνάπτεται σχετικὴ σύμβασις καὶ συντάσσεται προᾶξις, ἐν ἧ ἀναγράφονται τὰ δικαιώματα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις των. Ἐκ τίνος ἄλλου συνίσταντο τὰ δικαιώματα ταῦτα, εἰμὴ ἐκ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀπολήψεως τῶν εἰσοδημάτων τῆς περιουσίας τῆς ἀφιερωμένης εἰς τὴν διηνεικὴ λατρείαν καὶ ἡ ὁποία ἐκηρύσσετο ἀσφαλῶς ἀναπαλλοτρίωτος καὶ ἀδιανέμητος;

Εἰς τινα ἐν ἱερογλυφικῇ ἐπιγραφῇ σόζεται τὸ διάταγμα, δι' οὗ ἐπὶ Ἄμενχοτέπ 3^{ον} ἰδρύεται λατρεία εἰς τὸν Ἄμενχοτέπ τὸν υἱὸν τοῦ Χαπῆ. Οἱ ἱερεῖς θὰ διαδέχωνται ἀλλήλους ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν καθηκόντων καὶ ἐν τῇ ἀπολήψει τῶν εἰσοδημάτων τῆς ἀφιερωμένης περιουσίας κληρονομικῶς δικαίῳ ἐπὶ τῷ ὄρφ τοῦ ἀδιανεμήτου, ἡ διοικήσις δὲ αὐτῆς θὰ περιέρχεται εἰς τὸν ἐκάστοτε πρωτότοκον υἱόν¹⁰.

V. Εἰς τὴν 19^{ην} Δυναστείαν ἀνάγεται ἡ ἐκ Ἐρνεσιγὲ ἐπιγραφὴ. Ἐν αὐτῇ Σέθι ὁ 1^{ος} φέρεται ἰδρῦσον πρὸς τιμὴν του ναόν, ἀναθέτων τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς αὐτὸν συνδεομένων ὑπηρεσιῶν εἰς τὰ ἀρμόδια πρόσωπα, ἀπαγορεύων εἰς πάντα τὴν αὐθαίρετον μετάθεσιν αὐτῶν, καθὼς καὶ τὴν οἰκειοποίησιν ὑπὸ παντὸς ἄλλου τῆς ἀφιερωθείσης εἰς τὴν λατρείαν περιουσίας, ἡ ἀπόληψις τῶν εἰσοδημάτων τῆς ὁποίας ἀνήκει εἰς τὰ πρόσωπα ταῦτα ἐς αἰί. Τὸ ἀναπαλλοτρίωτον καὶ ἀδιανέμητον νοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ¹¹.

⁹ Ἐπιγραφὴ ἐν Ἀβύδῳ : Breasted, A. R. 2, § 33-37.

¹⁰ Αὐτὴν τὴν ἐρμηνείαν ἐπιθυμοῦμεν νὰ δώσωμεν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, μεταφραζομένην ὑπὸ τοῦ Breasted, ἐνθ. ἀνωτ. § 924 ὡς ἐξῆς : «One said to them in the presence of his majesty, L. P. H : «Hear the command which is given, to furnish the ka-chapel of the hereditary prince, the royal scribe, Amenhotep, called Huy, Son of Hapu, whose excellence is [extolled], in order to perpetuate his ka-chapel with slaves, male and female, forever : son to son, heir to heir ; in order that none trespass upon it forever».

¹¹ Breasted, A. R. 3, § 175-194 (second inscription). § 193 : Now, as for anyone who shall

Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἡ περιουσία ἡ ἀφιερωμένη ὑπὸ Ῥαμεσῆ τοῦ 2^{ου} εἰς τὴν λατρείαν τοῦ πατρὸς του Σέθι 1^{ου} συγκεντρῶνται ἐπὶ τὸ αὐτό, θεωρουμένη ὡς ἓν ὅλον, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένου προφήτου¹².

Εἰς τὴν 19^{ην} Δυναστείαν ἀνήκει καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ Μές, ἡ περισώζουσα τὰ πρακτικὰ τῆς δίκης (ἔχουσα διὰ τὸ ζήτημά μας κεφαλαιώδη σημασίαν), καθ' ἣν ὁ Μές δικαιωθεὶς ἐπανέκτησε τὴν περιουσίαν τὴν ἀφαιρηθεῖσαν αὐτῷ δολίως ὑπὸ τοῦ Καίη, ὅτε ἐτέλει ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς μητρὸς του Νουμπνοφρέτ. Ὑπὸ τὴν κριτικὴν ἐπεξεργασίαν εἰς ἣν ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Gardiner, ἡ ἔκδοσις τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ θεωρητῆται ὀριστικῆ, ἐπετεύχθη καθ' ἡμᾶς ἡ ἐξακριβωσις τῶν ἐξῆς γεγονότων¹³.

Αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀμώσιδος εἰς τὸν Νεσῆ εἰς ἀνταμοιβὴν ὑπηρεσιῶν παραχωρηθεῖσαι γαῖαι, παρέμεινον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀδιανέμητοι καὶ προφανῶς, συμφώνως πρὸς τὰ ἐξηκριβωμένα ἐν σχέσει πρὸς τὸν θεσμὸν τοῦ πρωτοτόκου, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ τελευταίου καὶ δὴ μέχρι τῆς ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς Οὐρνερῶ (N. 2-3)¹⁴, συνεπέειδ δίκης κινήσεως ὑπὸ τῶν ἐτέρων δικαιούχων τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος, γενομένης δικαστικῆς διανομῆς. Ἡ διανομὴ ὅμως αὕτη, συμπλῆττουσα μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Χορεμέμπ, δὲν ὑπῆρξε, νομίζομεν, πραγματικῆ ἀλλ' ἰδανικῆ, δηλ. διὰ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως καθωρίσθη ἀπλῶς ἡ ἐξ ἀδαιρέτου μερὶς ἐκάστου τῶν ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ὁμοκυριότητι προσώπων. Διότι, ἂν ὄντως ἐλάμβανε χώραν ὑλικὴ διανομὴ, ἡ Οὐρνερῶ δὲν θὰ διωρίζετο διοικητῆς τῆς περιουσίας «ἐν ὀνόματι τῶν ἄλλων ἀδελφῶν της»! Περὶ κηδεμονίας τῶν ἀδελφῶν της ὑπὸ ταύτης δὲν νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Οὐδαμοῦ κατορθώσαμεν νὰ ἀνεύρωμεν στήριγμα διὰ μίαν τοιαύτην ἄποψιν. Ὁρθότερον ἐπομένως θὰ ἦτο νὰ ἀφήσωμεν τὰ πράγματα ν' ἀκολουθῶσι τὴν φυσικὴν αὐτῶν σειρὰν. Ἄλλως τε καὶ ὁ Καίη, ὅταν κατῴρθωσε ν' ἀφαιρέσῃ δικαστικῶς ἀπὸ τὴν Νουμπνοφρέτ τὴν περιουσίαν τοῦ Χούη, τὴν διεκδικηθεῖσαν τελικῶς ὑπὸ τοῦ Μές, κατεστάθη: «[διοικητῆς] διὰ τοὺς ἀδελφούς του καὶ τὰς ἀδελφάς του . . . .»¹⁵. Πρὸς τούτοις ὁ Μές ἐν τῇ ἀγορεύσει του (ἢ αἰτήσει του) παρακαλῶν τὸ δικαστήριον λέγει (N. 10-11): «Ἄς ἐξετασθῶ μαζὶ μὲ τοὺς συγκληρονόμους μου πρὸ τῶν προῦχόντων τῆς πόλεως καὶ ἄς ἴδωμεν ἂν (;) εἶμαι

transgress against the people therein, putting (them) into another place, the gods and goddesses, the lords of my house shall execute upon him the appropriate penalty. (For) there is none to oppose that any of my property in the inventory should be beneath their feet, forever and ever; except it be the chief archer of the caravaneers of the gold-washing of the house of Menmare, by his hand, presenting their impost of gold to the house of Menmare. Συνδυσαστέον πρὸς § 192.

¹² Μεγάλη ἐπιγραφή ἐν Ἀβύδῳ. Breasted, A. R. 3, § 251-281, ἰδίως δὲ § 273.

¹³ Gardiner, The Inscription of Mes. Leipzig 1905.

¹⁴ Gardiner αὐτ. σ. 25.

¹⁵ N. 8-9: «And they made the administrator Khay [administrator] for his brothers and sisters in the place of my heirship. . . . .» (Gardiner).

ὁ υἱὸς τοῦ Νεσεῖ, ἢ ἂν δὲν ἔχη οὕτω(; ;).¹⁶ Φαίνεται δηλ. ὡς νὰ διεξεδίκει ὁ Μὲς περιουσίαν ἐν ὁμοκυριότητι μὲ πλείονας δικαιοῦχους, τελοῦσαν δὲ ὑπὸ τὴν διοικήσιν τοῦ ἰδίου (ὡς πρεσβυτέρου).

Ὡς πρὸς τὴν γενομένην ἐν ἔτει 59 τοῦ βασιλέως Χορεμχέμπ προσβολὴν τῆς διατάξεως τὴν διανομὴν ἀποφάσεως (N. 2 - 3) ἐνώπιον τοῦ *μεγάλου Κεμπέτ*¹⁸ ὑπὸ τῆς Θακαροῦ, ἀδελφῆς τῆς Οὔρνερώ, δὲν νομίζομεν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἔλαβεν αὕτη χώραν δι' ἄλλον λόγον, εἰμὴ διὰ ν' ἀμφισβητηθῆ ὁ διορισμὸς τῆς τελευταίας ὡς διοικητικῆς τῆς ὁμοκυριότητος¹⁹. Διότι μὲ τὰ καθήκοντα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ διοικητοῦ συνεδέοντο καὶ ὠφέλεια, οἷον ἡ καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν καὶ διὰ λογαριασμὸν τῶν ἄλλων, ὡς διασαφίζει ὁ Gardiner²⁰. Πάντως ἐκ τοῦ ὅτι ἐν N. 3 λέγεται: «and a division was made for me and my brothers and sisters», δὲν νομίζω ὅτι πρόκειται ἀναγκαίως νὰ συμπερανθῆ, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Gardiner²¹, ὅτι ἡ διανομὴ ἐγένετο πρὸς ὄφελος τῆς Οὔρνερώ, ἀλλ' ἐξαιρεται τὸ γεγονός, ὅτι αὕτη θὰ προΐσταται τῆς ὁμοκυριότητος ἐν γένει.

VI. Ἡ αὕτη σχεδὸν εἰκὼν ἐμφανίζεται καὶ ἐπὶ τῆς 20¹⁵ Δυναστείας. Διότι καὶ ὁ Νεφεραμποῦ παρίσταται εἷς τινα δίκην ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἀδελφῶν του δικαιοῦχου πρωτοτοκίας καὶ ὡς διοικητῆς τῆς ἐν ὁμοκυριότητι περιουσίας²² καὶ ἐπιγραφαὶ περιεσώθησαν μαρτυροῦσαι περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς συνηθείας τῆς ἰδρύσεως ναῶν καὶ τῆς προικοδοσίας των μὲ περιουσίαν ἀναπαλλοτριώτον καὶ ἀδιανέμητον εἰς τὸ διηνεκές²³.

¹⁶ «Let me be examined together with my coheirs before the notables of the town, and let me (N. 11) see whether (?) I am the son of Neshi, or whether (?) it is not so (??)» (Gardiner).

¹⁸ Διὰ τὴν συγκρότησιν καὶ δικαιοδοσίαν τοῦ δικαστηρίου τούτου πρβλ. τὴν βασικὴν μελέτην τοῦ Gardiner αὐτ. σ. 32 ἐπ.

¹⁹ Ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, ἂν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αὐτοδικαίως ὁ πρωτότοκος, ἄρρην ἢ θῆλυ καὶ ἀδιαφόρως τῆς ιδιότητός του ταύτης, καθίστατο διοικητῆς καὶ διαχειριστῆς τῆς ὁμοκυριότητος. Εἶχεν ἐξασθενήσει τὸ προνόμιον τοῦ primogenitus;

²⁰ Αὐτ. σ. 26.

²¹ Αὐτ. σ. 26 σημ. 1.

²² Revillout, *Mélanges* σ. 442 ἐπ. Σελ. 444: «Le scribe royal des offrandes Neferabu appelle en justice (Ntaa), le preposé des magasins du temple d'Amon, comme agent et représentant de ses frères». «Le scribe royal d'offrandes Neferabu dit: (j'occupe tant) d'aroures avec mes frères, moi et les a prises le preposé des magasins Ntaa. . . . .» Πρβλ. καὶ τὰς αὐτόθι καὶ σελ. 445 ἐξηγήσεις καὶ ἐρμηνείας τοῦ Revillout. Τοῦ μνημείου ὑφίσταται μετάφρασις καὶ ἔκδοσις ὑπὸ τοῦ Erman ἐν *Ä. Z.* 1879, ἣν ὁμως δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβουλευθῶ.

Εἰς τὴν αὐτὴν νομίζω ἐποχὴν ἀνάγεται καὶ ἡ Procès de Houttam, δημοσιευομένη ὑπὸ τοῦ Revillout, *Mélanges* σ. 459 ἐπ. Ἄτυχως τὸ κείμενον ἔχει ὑποστῆ πλείστας βλάβας καὶ δυσκόλως δυνάμεθα νὰ ἀντιλήσωμεν ἐξ αὐτοῦ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως ὁμοκυριότητος. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως. Πρβλ. καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Revillout, αὐτ. σ. 465 ἐπ.

²³ Π.χ. Papyrus Harris, ἐν Breasted *A. R.* 4, § 202 ἐπ. καὶ 321 ἐπ. κτλ. Φαίνεται, ὅτι καὶ οἱ κάτοχοι γαιῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ εἶδος Neter-Hotep, ἔλκοντες δηλ. τὰ δικαιοῦχά των ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ναοὶ παρεχώρησαν εἰς αὐτοὺς τὴν κατοχὴν των εἰς τὸ διηνεκές, ἔναντι καταβολῆς

Συμπέρασμα.—Ἡ οἰκογενειακὴ ὁμοκυριότης ἀπὸ τῆς 6^{ης} Δυναστείας καὶ ἐντεῦθεν κατέκτησεν ὀριστικῶς τὸ ἔδαφος, καταστᾶσα ὁ κεντρικὸς ἄξων πέριξ τοῦ ὁποίου στρέφεται καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς οἰκογενείας καὶ τὰ συνδεόμενα μὲ ταύτην περιουσιακὰ δίκαια. Ὡς θεσμὸς ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενος μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς βυζαντινῆς περιόδου.

Τὸ δίκαιον τῆς πρωτοτοκίας καθιεροῦται ὀριστικῶς. Τὸ δικαίωμα ὅμως τοῦ πρωτοτόκου ὑφίσταται σοβαρὰν μείωσιν ἐπὶ τῆς 19^{ης} Δυναστείας. Διότι, ὡς ἀποκαλύπτει ἡ ἐπιγραφή τοῦ Μές, ἔχουσα ἐν τούτῳ κυριώδη σημασίαν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διοικητῆς τῆς ὁμοιοκυριότητος δύναται νὰ εἶναι καὶ γυνή. Πολὺ φυσικόν. Διότι εὐρισκόμεθα εἰς τὴν περίοδον τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας, εἰς περίοδον ἀναγεννήσεως καὶ ὑψίτης ἀκμῆς τοῦ κράτους, ὅτε ὑπὸ τὴν πυγμὴν τῶν ἰσχυρῶν βασιλέων τῆς 18^{ης} καὶ 19^{ης} Δυναστείας πλήρης ἀπεκατεστάθη ἡ ἀσφάλεια ἐν τῷ κράτει καὶ ἡ πρὸς αὐτὸ κοινὴ ἐμπιστοσύνη. Ἡ κεντρικὴ διοίκησις εἶναι ἰσχυρὰ ἐγγυωμένη τὴν ἐπιβολὴν τοῦ δικαίου. Ὁ τιμαριωτισμὸς περιορίζεται εἰς τὸ ἐλάχιστον ἂν μὴ ἐξαφανίζεται²⁴. Μαζὶ δὲ μὲ τὴν γενικὴν ἀναγέννησιν ἐξυψοῦται καὶ ἡ θέσις τῆς γυναικός. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ὑφίσταται ἀνάγκη ἄρρενος πρωτοτόκου διοικοῦντος τὴν ὁμοκυριότητα καὶ προστατεύοντος τοὺς ἐν αὐτῇ. Τὸ μόνον ἐνδιαφέρον ἦτο ἡ συνοχὴ τῆς οἰκογενείας. Διοικητῆς αὐτῆς καὶ διαχειριστῆς ἠδύνατο νὰ εἶναι καὶ γυνή.

Οὐδὲν ἄπορον λοιπόν, ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ primogenitus διήλθε πλείστας καὶ ποικίλας διακυμάνσεις, καθιστώσας ἔτι ἀναγκαιοτέραν καὶ ἐνδιαφέρουσαν τὴν εὐρύτεραν ἔρευναν τοῦ θεσμοῦ, ἐκφεύγουσαν ὅμως τῶν ὀρίων τοῦ παρόντος ἔργου²⁵.

μισθώματός τινος, κληρονομικῶ δικαίῳ διεδέχοντο ἀλλήλους ἐν τῇ κατοχῇ, μὴ δυνάμενοι ὅμως οὔτε νὰ ἀπαλλοτριώσωσιν οὔτε νὰ διανείμωσι ταύτας. Ἄν οὕτω συνέβαινεν, ἀναγκαίως ὑφίστατο ὁμοκυριότης μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κατεχούσης οἰκογενείας. Οὕτω νομίζομεν ἐννοεῖ τὸ ζήτημα ὁ Revillout, *Mélanges* σ. 76 ἐπ. Τὸ ζήτημα δὲν ἠρευνήσαμεν εὐρύτερον. Ἐπὶ τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῶν γαιῶν πρβλ. καὶ πάλιν Revillout, αὐτ. σ. 57 ἐπ. ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Papyrus Passalacqua. Συνοπτικῶς δὲ τὸ ὅλον ζήτημα τῶν γαιῶν Neter-Hotep παρὰ Otto, Priester und Tempel, 2, σ. 36 ἐπ.

²⁴ Πρβλ. Jecquier, *civilisation égyptienne*, σ. 287.

²⁵ Μέχρι καὶ τῆς 6^{ης} δυναστείας πρβλ. Pirenne, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 621 ἐπ. Διὰ τὰς ἐπομένας περιόδους συνελέξαμεν τὸ ἐξῆς ὕλικόν :

9^η καὶ 10^η Δυναστεία : Ἐπιτάφιος ἐπιγραφή τοῦ Τεφιβῆ, Breasted, A. R. 2, § 392 ἐπ. (νέα μετάφρασις τοῦ τμήματος ὑπὸ Sottas, *propriété funéraire*, σ. 49). Ἐπιγραφή ἐκ Μπενῆ-Χασάν, παρὰ Sottas, αὐτόθι, σ. 53. Εἰς αὐτὰς τὸ προνόμιον τοῦ πρωτοτόκου εἶναι ἀπεριόριστον.

12^η Δυναστεία : Συμβάσεις τοῦ Χεπζεφῆ, ἀνωτ. σημ. 5. Ὁμοίως.

13^η Δυναστεία : Διάταγμα ἐκ Κόπτου, Breasted, A. R. 1, σ. 773 ἐπ. ἐνθα διαφαίνεται ἤδη ἡ ἐξασθένεισις τῆς ἀκαμψίας τοῦ θεσμοῦ : § 778, «Cause him to be deposed from the temple of my father Min; cause [him to be] cast out of his temple office, from son to son, and heir to heir». Ἐπίσης § 780.

18^η Δυναστεία : Breasted, A. R. 2, § 7 (Biography of Ahmose, son of Ebana), § 767 (Stela of Intef the herald). Sethe, *Urkunden*, IV, 752 (= Sottas, *propriété funéraire*, σ. 58, σημ. 1). *Decret d'Aménophis*, Sottas, αὐτ. σ. 112 ἐπ. Πρβλ. καὶ τὸ κείμενον ἀνωτ. σ. 16 καὶ σημ. 10.

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν γυναῖκα. Ἀπὸ τῆς 6^{ης} Δυναστείας χάνει αὕτη τὴν αὐτοτέλειάν της. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐξουθένωσίς της, ὥστε ἔπαυσε νὰ ἔχη οἰονδήποτε κληρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ συζύγου της. Οὔτε ἀναγκαῖος οὔτε ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος ἦτο. Ἐπὶ τῆς 12^{ης} Δυναστείας μάλιστα, ὁ σύζυγος ὄχι μόνον νὰ μὴ καταλείπη τι εἰς αὐτὴν δύναται, ἀλλὰ δύναται ν' ἀκυρώσῃ καὶ πᾶσαν πράξιν δι' ἧς τῇ παρεχόρῃ οἰονδήποτε δικαίωμα ἢ περιουσίαν. Εἰς τὴν ἐξουθενωτικὴν ὁμως ταύτην κατάστασιν ἐτέθη τέρμα, ὡς ἐλέχθη, ἐπὶ τῆς 19^{ης} Δυναστείας.

Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ συζύγου εἶναι ἀλληλένδετον μὲ τὸ δικαίωμα τῆς πρωτοτοκίας, ἡ ἐξέλιξις πρὸς τὸ ὅποιον εἶναι παράλληλος.

Ἡ συνήθεια τῆς ἰδρύσεως ναῶν, εἴτε ἀφιερωμένων εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν, εἴτε εἰς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν, προικιζομένων δὲ μὲ τὴν ἀναγκαίαν περιουσίαν, ἐξ ἧς ν' ἀποζῶσιν οἱ ἔχοντες τὴν νομὴν καὶ ἀπολαμβάνοντες τὰ ἐξ αὐτῆς εἰσοδήματα καθὼς καὶ διὰ τὴν διαιώνισιν τῆς λατρείας μεριμνῶντες ἱερεῖς, ὑπὸ τὸν ὄρον ὁμως τοῦ ἀναπαλλοτριώτου καὶ ἀδιανεμήτου, ἐξακολουθεῖ^{25α}. Ἡ ἔντασις ὁμως τῆς συνηθείας ταύτης βαθμηδὸν ἐξασθενίζει χωρὶς ὁμως ποτὲ νὰ ἐξαλειφθῇ ὀλοσχερῶς.

Ἡ παρακολούθησις τῆς ἐξελιξέως τῶν διαφόρων αὐτῶν θεσμῶν, τῶν συνδεομένων ὁπωσδήποτε μὲ τὴν οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα, ἀποτελοῦσαν τὸ κυρίως ἀντικείμενον

19^η Δυναστεία. Τὸ κείμενον ἀνωτ. σ. 16 ἐπ.

20^η Δυναστεία. Τὸ κείμενον ἀνωτ. σ. 18. Ἐπίσης Jar. Černy, Papyrus Salt 124 (=Brit. Museum 10055) ἐν J. E. A. 15, σ. 243 ἐπ.

22^α Δυναστεία: Stèle d'Esperet, ἐν Sottas, propriété funéraire σ. 133. Breasted, A. R. 4, § 908 (Inscription of Mentenhet). Stèle de Sheshonq III ou IV, Sottas, propriété funéraire σ. 150 (22^α Δυναστεία). Stèle de Tafnekht, αὐτόθι σ. 153 (23^η Δυναστεία). Donation faite sous Psammétique 1er, αὐτόθι σ. 156 (=P. dem. Ryl. IX, 23, 26^η Δυναστεία). Breasted, A. R. 4, § 946 (Adoption Stela of Nicotris, 25^η Δυναστεία).

Διὰ τοὺς παπύρους καὶ τὴν πτολεμαϊκὴν περίοδον πρβλ. τὸ κείμενον κατωτ. σ. 21 ἐπ. καὶ τὰ ἐκεῖ ἀναπτυσσόμενα. Προσθετόν: P. dem Loeb 41 (525 π. X.), 43, 5 (525 π. X.), 44, 7 (Δαρείου 1^{ου}), 68, 8 (502-1 π. X.). Ἐπίσης P. dem Strass. 1 (324 π. X.) ἐνθα ὁ πατήρ, ἀπομερίζων τὴν περιουσίαν του, παραχωρεῖ εἰς τὸν πρωτότοκον Κάρο μείριδα μεγαλυτέραν τῶν ἄλλων, καθὼς καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ ἐκδότου αὐτόθι σ. 20 σημ. 2 μνημονευομένους παπύρους.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω κατετάξαμεν τὰ μνημεῖα κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν. Ἄλλην διαίρεσιν δὲν ἐπεχειρήσαμεν. Ἡ ἔρρευνα ὁμως θὰ ἔπρεπε νὰ χωρήσῃ, πλὴν τῶν ἄλλων, μὲ βάσιν τὸν χωρισμὸν τοῦ δικαιώματος τῆς πρωτοτοκίας ἐπὶ δημοσίων ἀξιωμάτων καὶ ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς ὁμοκυριότητος.

Περὶ τοῦ θέματος πραγματεύεται φαίνεται καὶ ὁ J. Pirenne, ἐν *Revue historique de droit français et étranger* IV, 2 σ. 589 ἐπ. (quelques observations sur le régime des successions dans l'ancienne Égypte). Δὲν κατορθώσαμεν ὁμως νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν μελέτην, τὴν ὁποίαν μόνον ἐκ τοῦ Seidl, *Sammelbericht* σ. 71 γνωρίζομεν.

^{25α} Ἐπὶ τοῦ θέματος γενικῶς πρβλ. Sottas, propriété funéraire σ. 3 ἐπ. καὶ σημ. 1, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλου τοῦ ἔργου.

τῆς ἐρεῦνης τοῦ παρόντος κεφαλαίου, δύναται ἀπὸ τῆς 20^{ης} Δυναστείας εὐχερέστερον νὰ παρακολουθηθῆ. Διότι τὰ μνημεῖα εἶναι πολυαριθμώτερα. Εἶναι οἱ πάπυροι, γεγραμμένοι κυρίως εἰς τὴν μεταγενεστέραν αἰγυπτιακὴν γραφὴν, τὴν δημοτικὴν.

Δὲν θ' ἀσχοληθῶμεν ὅμως μὲ τὴν καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἀνάπτυξιν τῶν διεπόντων τὴν οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα κανόνων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διότι τὰς γενικὰς γραμμάς αὐτῆς, ἐξακολουθούσης νὰ ὑφίσταται ἐπὶ μακρότατον χρόνον, ἐν ἀδραῖς γραμμαῖς ἐξέθηκεν ἤδη συνοπτικῶς ὁ Partsch²⁶, ὑποδείξας καὶ τὰ ἐρευνητέα θέματα καὶ τὸν τρόπον καὶ τὸ πεδῖον τῆς ἐρεῦνης.

Πρὸς τὸν σκοπὸν ἐπομένως τῆς ἐξακριβώσεως κυρίως τῆς θέσεως τῆς γυναικὸς ἐν τῇ ὁμοκυριότητι καὶ τῆς ἐναλλαγῆς ταύτης μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ διοικήσει ταύτης, θὰ ἐπισκοπήσωμεν ἐπιτροχάδην οἰονεὶ ἀπαριθμοῦντες τοὺς παπύρους, ἐν οἷς ἀπαντᾶται, συμπληροῦντες κατὰ τὸ δυνατὸν τὸν κατάλογον τῶν παπύρων τῶν ἐπικαλουμένων ὑπὸ τοῦ Partsch²⁷.

Οἱ πάπυροι Revillout, Notice σ. 371-374 (=P. dem. Ryl. Inv. 33) τοῦ 35^{ου} ἔτους τοῦ Ἀμάσιδος (534 π. X.), Revillout, Notice σ. 409 καὶ 410 (=P. dem. Ryl. Inv. 43, 44, 45) τοῦ 5^{ου} ἔτους τοῦ Δαρείου (519 π. X.), δὲν ἀποτελοῦν πραγματικὰς ἀλλ' ἰδανικὰς διανομάς, καθ' ἃς δηλ. λαμβάνει ἀπλῶς χώραν ἀναγνώρισις τοῦ ἀνήκοντος ἐκάστῳ τῶν μελῶν τῆς ὁμοκυριότητος, μετατρεπομένης οὕτω εἰς συγκυριότητα ἐξ ἀδιαιρέτου²⁸. Εἰς τὸν πάπυρον Revillout, Notice σ. 410 (=P. dem. Ryl. Inv. 44) τὴν διανομὴν ἐνεργεῖ ἡ μήτηρ, προφανῶς ὡς δικινητῆς καὶ διαχειριστῆς τῆς ὁμοκυριότητος. Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ Papyrus Bibliothéque Nationale (=Revillout, Notice σ. 409=P. dem. Ryl. Inv. 45).

Ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ εἶναι δικινητῆς τῆς ὁμοκυριότητος εἰς τὴν *πρᾶσιν* P. Louvre E 9204 (= Revillout, Notice σ. 431=P. dem. Ryl. Inv. 58) τοῦ ἔτους 480 π. X., δι' ἧς ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ιδιότητά της, ἐκχωρεῖ εἰς τὸν δικαιοῦχον τὴν ἀναλογούσαν αὐτῇ ἐξ ἀδιαθέτου μερίδα τῆς ἐν ὁμοκυριότητι περιουσίας^{29, 30}.

²⁶ Ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden, σ. 687 ἐπ. Ἐν μέρει πρβλ. καὶ Kreller, Erbrechtliche Untersuchungen, σ. 63 ἐπ. Ἐπίσης Revillout, Notice, σ. 374 ἐπ. καθὼς καὶ Précis 1. σ. 450 ἐπ., 720 ἐπ., 761. Περὶ τοῦ πρωτοτόκου ὡς κυρίου πρβλ. καὶ Revillout, Propriété σ. 159 ἐπ. κτλ.

²⁷ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 688 ἐπ.

²⁸ Πρβλ. καὶ Sethe-Partsch, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 690 σημ. 1 καὶ τοὺς αὐτόθι παραπεμπομένους. Ἐπίσης Revillout, Propriété σ. 88 ἐπ.

²⁹ Πρβλ. Sethe-Partsch, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 690 σημ. 2. Περὶ τῆς πράσεως τοῦ εἵδους αὐτοῦ πρβλ. αὐτόθι (κείμενον) τὰ ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τοῦ Partsch.

³⁰ Εἰς τὸν 5^{ον} αἰῶνα ἀνάγονται καὶ οἱ ἀραμαϊκοὶ πάπυροι, τινὰς τῶν ὁποίων θὰ ἠδυνάμεθα, νομίζομεν, νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα, διότι προδίδουν τὸν θεσμόν τῆς ὁμοκυριότητος ἰσχύοντα καὶ μεταξὺ τῶν ἐν Ἐλεφαντίνῃ ἐγκατεστημένων σημειτῶν ἀποίκων.

Ὁ Cowley, Aramaic Papyr. 1 (=Sachau, Aram. Pap. 30) περισώζων ἀνταλλαγὴν τοῦ ἡμίσεως περιουσίας δικαστικῶς διανεμηθείσης προηγουμένως μεταξὺ τῶν δύο μερῶν, διαλαμβάνει:

Τὸ αὐτὸ μὲ τὸν προηγούμενον πάπυρον πράττει, εἴ και ὑφίστατο μήτηρ, ἢ θυγάτηρ τοῦ Χᾶ ἐν τῇ *συγγραφῇ ἀποστασίου* P. Louvre 2430 (= Revillout, Notice

«On the second day of the month Eriphi of the 27th year of King Darius, said Selua daughter of Kenaya and Yethoma her sister to Ya' a' or daughter of Shelomin. We have given to you half the share which was granted to us by the kings judges and Ravaka the commander, in exchange for half the share which accrued to you with Ne' ehebeth. Hereafter, on a future day, we shall not be able to sue you . . . .» Νομίζομεν, ὅτι πρὸ τῆς ἐπακολουθησάσης δικαστικῆς διανομῆς, ὑφίστατο οἰκογενειακὴ ὁμοκυριότης μεταξὺ τῶν διανεμιάντων προσώπων. Διότι δὲν περιγράφονται ἐπακριβῶς αἱ ἀνταλλασσόμεναι περιουσίαι, ἀλλὰ λέγεται ἀπλῶς: «we have given to you half the share which was granted to us by. . . .», ἀφινομένου νὰ νοηθῆ, ὅτι τὸ δικαστήριον εἶχε διατάξει ἀπλῶς τὴν ἰδανικὴν διανομὴν, δηλ. τὴν μεταβολὴν τῆς ὁμοκυριότητος εἰς συγκυριότητα ἐξ ἀδαιρέτου. Ἐξ ἀδαιρέτου δὲ εἰς τὸ ἐξῆς ὑφίσταντο δύο μερίδες, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀνῆκεν εἰς δύο πρόσωπα τελούντα ἐν ὁμοκυριότητι. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ διατύπωσις τοῦ πατύρου: «said Selua . . . and Yethoma her sister . . . . . to Ya' a' or with Ne' ehebeth», ἔνθα φαίνεται ὡς ἐὰν ἡ Selua ὑπερέχει τῆς Yethoma καὶ ἡ Ya' a' or τῆς Ne' ehebeth. Πρόκειται ἄρα γε περὶ δύο οἰκογενειῶν ἐξαδέλφων;

Ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀλλήλους εἶναι μελετητέοι καὶ οἱ Cowley, Aramaic Papyri 6 (= Sayce-Cowley, pap. B) 465 π.Χ., 8 (= Sayce-Cowley, pap. D) 460 π.Χ., 9 (= Sayce-Cowley pap. C) 460 π.Χ., ἀφορῶντες τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν. Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 6 ἀναφέρεται, ὅτι ὁ ὄρκος ἐπεβλήθη ὄχι μόνον εἰς τὸν πατέρα καὶ σύζυγον (You have sworn to me by the God Ya' u . . .) ἀλλὰ καὶ: you and your wife and your son, three in all, about my land in regard to which I lodged a complaint against you . . . » Ἄλλος λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλεται ὄρκος εἰς τὸν υἱὸν δὲν ὑφίσταται, νομίζομεν, ἢ ὁ συνεπιὰ οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος. Διότι ὑφίστατο, ὡς ἀποδεικνύει ὁ ὑπ' ἀριθ. 8 πάπυρος καὶ θυγάτηρ, ἢ Mibtahiah, εἰς ἣν ὁμοως δὲν ἐπιβάλλεται ὄρκος. Πρέπει κατ' ἀκολουθίαν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὄρκος ἐπεβλήθη ἐκ τῶν κατιόντων μόνον εἰς τὸν υἱόν, διότι αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ μέλλον διαχειριστὴς τῆς ὁμοκυριότητος, ἀποτελουμένης ἐκ περιουσίας δεσμευθείσης διὰ τοῦ γαμηλίου συμβολαίου τῶν γονέων ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ γάμου τέκνων. Τὸν λόγον τῆς ὄρκοδοσίας τῆς συζύγου ἀναπτύσσομεν εἰς τὸ περὶ συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης κεφάλαιον (κατωτέρω).

Εἰς τὰ συμπεράσματα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τοῦ πατύρου 6 ἀντιτίθεται βεβαίως ἴσως ὁ πάπυρος ὑπ' ἀριθ. 8, ἔνθα ὁ Marseiah ἐκχωρεῖ «for my life time and after my death . . .» τὸ αὐτὸ ἀκίνητον τοῦ πατύρου ὑπ' ἀριθ. 6 (πρβλ. πρόλογον ἐκδότου εἰς πάπυρον 8) εἰς τὴν θυγατέρα του Mibtahiah (ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἴσως τοῦ γάμου τῆς), εἰς τὴν δικαιοπραξίαν ὁμοως δὲν λαμβάνουν μέρος ἐπὶ *συνεπιγελεύσει* οὔτε ἡ σύζυγος οὔτε ὁ υἱός, ὡς ἐν πατύρῳ 6. Τοῦναντίον ὁ Marseiah τονίζει περὶ τῆς οἰκίας ὅτι: «it was mine»! Εἰς τὴν περίπτωσιν ὁμοως ταύτην φαίνεται, ὅτι ὁ πατήρ, ὡς ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας καὶ διαχειριστὴς τῆς ὁμοκυριότητος ἔχει δικαιώματα κυριαρχικά. Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 6 πάπυρον φαίνεται, ὅτι ὁ ὄρκος ἐπεβλήθη ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἐκ λόγων προνοίας: ἴσως μάλιστα νὰ εἶχεν ὑποχρέωσιν ὅπως ἐπιβάλῃ τοιοῦτον.

Περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 9 πατύρου γίνεται λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης, ἔνθα ἀναπτύσσεται καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα.

Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ πατύρου 6 πρὸς τὸ sankh τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου πρβλ. τὴν ἐν σελ. 15 τῶν Aramaic Papyri παραπομπὴν τοῦ Cowley.

Ἄν ὑποτεθῆ, ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἀναπτυσσόμενα εὐστοχοῦν, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: ποία ἡ σχέσις τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου καὶ τῆς εἰς τοὺς ἀρχαῖκούς παπύρους

σ. 480=P. dem. Ryl. Inv. 66) τοῦ ἔτους 335-4 π. X.³¹ Γυνή, ἡ Τοργούς, ἐκπροσωπεῖ (καὶ διαχειρίζεται βεβαίως) τὴν ὁμοκυριότητα καὶ εἰς τὸν P. Louvre 2412 ἐν P. dem. Bruss. σ. 14 (=Corp. Pap. Aegypti N° 5) ἔτους 317-306 π. X. (πρῶσις)³².

Ἀμφίβολος ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ ὑπαρξίς ὁμοκυριότητος ἐν τῇ πρῶσι τοῦ P. dem. Bruss. 3 (= Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 780, 2) τοῦ ἔτους 265-246 π. X.

Ἐμμέσως περὶ τῆς ὑπάρξεως ὁμοκυριότητος μαρτυρεῖ, δεδομένου ὅτι τὰ πρόσωπα τὰ διεπόμενα ὑπὸ τῆς περιουσιακῆς ταύτης καταστάσεως δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς συμβαλλομένους, ὁ P. Hauswaldt 8, τοῦ 241-0 π. X. (πρῶσις). Διότι ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν ὀρίων τοῦ πωλουμένου, μεταξὺ τῶν ὁμόρων κτημάτων ὑφίστανται καὶ τινα περιγραφόμενα ὡς ἐξῆς: «*H . . . ἀλλή τοῦ Χαρχόργκ, υἱοῦ τοῦ Πασῶς καὶ τῶν ἀδελφῶν του . . .*» «*Ἀνατολικῶς: ἀγρὸς τοῦ Χαρχοήριος, υἱοῦ τοῦ Πασῶς καὶ τῶν ἀδελφῶν του . . .*» κ.τ.λ.³³. Ὅμοία εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ P. Hauswaldt 25 (216-15 π. X.), ἔνθα μάλιστα ἐκπρόσωπος καὶ διαχειριστὴς τῆς ὁμοκυριότητος εἶναι γυνή, ἡ Τβόκις.

Εἰς τὸν P. dem. Brit. Museum 10073 σ. 60 (219 π. X.) ἐκπρόσωπος καὶ διοικητὴς

ἀπαντωμένης; Εὐρισκόμεθα ἴσως πρὸ αἰγυπτιακῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ δικαίου τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐγκατεστημένων Ἰουδαίων; Νομίζομεν ναί. Διότι ἡ ἐν γένει ἱστορικὴ ἐξέλιξις καὶ ὀργάνωσις τῆς οἰκογενείας παρ' Ἰουδαίους, περὶ ὧν πρβλ. Engert, Eherecht σ. 4 ἐπ. καὶ Eberharder, Eherecht σ. 2 καὶ 12 ἐπ. ἀποκλείουν τὴν ἰσχύν τοιούτων θεσμῶν παρ' αὐτοῖς καὶ δὴ κατὰ τὸν 5^{ον} π. X. αἰῶνα. Ἐπομένως, οἱ πάτριοι αὐτοὶ ἀποτελοῦν καὶ νέον τεκμήριον διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος ἐν Αἰγύπτῳ.

³¹ Sethe-Partsch, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 686 II, ὡς καὶ τὸ γενεαλογικὸν δένδρον αὐτόθι σ. 687 σμμ. 1.

³² Διὰ τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν τοῦ παπύρου αὐτοῦ ἀπαραίτητον εἶναι νὰ παραβάλλῃ τις τὸ ὑπὸ τοῦ Spiegelberg αὐτόθι σ. 15 καταρτισθὲν γενεαλογικὸν δένδρον.

Ἡ δικαιοπραξία καταρτίζεται μεταξὺ τῆς Τοργούς καὶ τῆς Χεντνεποβνῆ II, εἰς ἣν ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς πρώτης ἢ κυριότης τοῦ $\frac{1}{6}$ ἐξ ἀδαιρέτου περιουσίας (χοαχυτικῆς), ἀναγομένης μὲν εἰς τὴν Χεντνεποβνῆ I ἐπαυξηθείσης δὲ ἐκ περιουσίας ὁμοίας φύσεως τοῦ Ἰμούθη I καὶ τῆς συζύγου τὸν Νεχηβερέτ. Τῆς περιουσίας ταύτης προΐστατο διαχειριζόμενος ὁ Πεγκῆ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ χωρίου: «*Es spricht die Frau Torgus . . . . . zu der Frau Hednepowni . . . . . der Tochter meines ältesten Bruders*: Μετὰ τὸν θάνατον φαίνεται αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ (ἴσως) τοῦ Ἰμούθη II, τὴν διαχείρισιν ἀνέλαβε καὶ τὴν διοίκησιν ἡ Τοργούς, ἐκχωροῦσα ἤδη ὑπὸ τὴν ιδιότητά της τούτην τὸ $\frac{1}{6}$ εἰς τὴν Χεντνεποβνῆ II, μέλος οὖσαν τῆς ὁμοκυριότητος. Διὰ ποῖον λόγον λαμβάνει μέρος ὁ υἱὸς τῆς Τοργούς, Χαρχ — *συνεπικελεύων* θ' ἀναπτυχθῆ εἰς τὸ περὶ συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης κεφάλαιον.

³³ Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ὅτι παρακάτω διαστέλλονται: «*In Süden: Der Acker des Harhrog, des Sohnes des Pasôs, und (der Acker) des Cha-Hor, seines Bruders . . .*», ἐξ οὗ καταφαίνεται, ὅτι ἐν τῇ οἰκογενεῖα ταύτῃ, ἥς προΐσταται ἴσως ὁ Χαρχόργκ, ὑφίσταται καὶ περιουσία ἐν ὁμοκυριότητι διαχειριζομένη ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περιουσία ἀνήκουσα χωριστὰ εἰς μέλη τινά. Ὁμολογητέον, ὅτι ἐμφανίζονται ἐδῶ δύο πρόσωπα ὡς διοικηταὶ τῆς ὁμοκυριότητος. Θὰ ἔπρεπε ἄρα γε τὸ τελευταῖον αὐτὸ γεγονός νὰ συσχετισθῆ μὲ τὴν παραπλησίαν περίπτωσιν τοῦ P. dem. Torin 2021 εἶ καὶ ἀπέχουν τόσον χρονολογικῶς;

τῆς ὁμοκυριότητος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της, εἶναι ἢ σύζυγος καὶ μήτηρ³⁴.

Ἄρσιν ἐξ ἐτέρου σχέσεως ὁμοκυριότητος ἀποτελεῖ ἡ σύμβασις διανομῆς P. Hauswaldt 5 (220-219 π. X.)³⁵. Ὅμοια περιπτώσεις εἶναι καὶ ἡ τοῦ P. dem. Cairo 30622 (211-10 π. X.), ὡς ὀρθῶς διέγνωσεν ὁ Partsch³⁶.

Ὡς ἄρσιν ὁμοκυριότητος δέον νὰ θεωρήσωμεν ἐπίσης καὶ τὴν σύμβασιν ἐν P. dem. Loeb 64 καὶ 65 (135-4 π. X.). Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ διανεμόμενα ἀκίνητα κεῖνται (κατὰ μετάφρασιν τοῦ Spiegelberg):

3. «auf den Grundstücken des Tempels des Twot-Sall(?) des Krokodils...» ἐπὶ ἐδάφους δηλ. ἀνήκοντος εἰς τὸν ναόν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὅτι ἡ διανομὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἢ ἰδανική, ἐφ' ὅσον δὲν γίνεται κατὰ κεφαλὴν, ἀλλὰ ἡ μία ὁμὰς ἑξαδέλφων διανέμεται μὲ τὴν ἄλλην. Σχηματίζονται δηλονότι δύο ὁμάδες, μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν ὁποίων ἑξακολουθεῖ ὑφισταμένη ὁμοκυριότης, ἐνῶ τούναντίον μεταξὺ τῶν ὁμάδων πρὸς ἀλλήλας ὑφίσταται εἰς τὸ ἑξῆς συγκυριότης ἐξ ἀδαιρέτου³⁷.

Διάλυσιν τῆς ὁμοκυριότητος διὰ δόσεως μαρτυροῦσι καὶ οἱ P. dem. Berlin 3099, 3100, 5508 τοῦ 124 π. X.³⁸. Διοικητῆς δὲ ταύτης μέχρι τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διενεργηθέντος ἀπομερισμοῦ ἦτο ὁ πατήρ.

Ὅμοκυριότητα ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀδελφοῦ μαρτυρεῖ ὁ P. dem. Cairo 30628 120-19 π. X.)³⁹. Ὅμοιαι περιπτώσεις εἶναι:

Τῶν P. dem. Cairo 30602, 30603 (116-115 π. X.)⁴⁰, καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν ἐπομένων:

³⁴ Τὸς Sethe-Partsch, ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 698 VII, διέφυγε τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος ὑπ' αὐτῶν πάπυρος οὗτος, εἶναι ὁ P. dem. Brit. Museum 10073, ἀναδημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ Reich (σ. 60).

³⁵ Sethe-Partsch, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 691 σημ. 2. Πρβλ. τὸ κείμενον αὐτόθι σ. 691 ἐνθα ἀναπτύσσεται ἡ σχέσις πρῶσεως καὶ δόσεως εἰς περιπτώσεις ἄρσεως οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος.

³⁶ Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 703 X.

³⁷ Es sagten die Vereinsleute der Suchos-Götter, Harsemtheus, Hatrê, Pnepheros, Semtheus, (2) ihre Mutter ist Nefer-sai, im ganzen 4 Leute, mit einem Munde zu den Vereinsleuten der Suchos-Götter Harpokrates (?) . . . . . , ihre Mutter heisst Ta-pa-êre: Wir haben mit euch geteilt, ihr habt mit uns geteilt die 2 Häuser . . . . . » (μετάφρασις Spiegelberg). Περὶ τοῦ τύπου διανομῆς: «wir haben mit euch geteilt, ihr habt mit uns geteilt» πρβλ. καὶ αὐθις Sethe-Partsch ἐνθ. ἀνωτ. σ. 691 σημ. 2.

³⁸ Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 706 XIV (δόσεις) καὶ τὰς αὐτόθι ἐξηγησίας τοῦ Partsch.

³⁹ Ἐπὶ τοῦ παπύρου αὐτοῦ τὰ μάλιστα κατεστραμμένου πρβλ. τὰς αὐτόθι ἐξηγήσεις τοῦ ἐκδότου Spiegelberg.

⁴⁰ Διὰ τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν τῶν παπύρων αὐτῶν παραβλητέον τὸ γενεαλογικὸν δένδρον παρὰ Spiegelberg. P. dem. Cairo σ. 14. Οἱ δύο πάπυροι συνδέονται ἀμεσώτατα πρὸς ἀλλήλους· διότι εἰς ἀμφοτέροισ ἐμφανίζεται ὁ Τέος II αἴρων, ἐν τῇ ιδιότητι του ὡς διαχειριστοῦ καὶ διοικητοῦ τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος, τὴν ὁμοκυριότητα ἀναγνωρίζων εἰς τοὺς ἀδελφούς του καὶ τοὺς κληρονόμους των τὴν ἀνήκουσαν ἐκάστῳ ἐξ ἀδαιρέτου μερίδα. Καὶ εἰς ἕκαστον μὲν τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν του ἐκχωρεῖ τὸ ἀνήκον αὐτοῖς ἀνὰ 1/4, ἐξ ἀδαιρέτου. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει καὶ μὲ τὰ τέκνα

P. dem. Berlin 3104 (103 π. X.)⁴¹, P. dem. Berlin 3105 (100 π. X.)⁴².

Τοιουτοτρόπως ἡ ἔρευνα τῶν ἐν αἰγυπτιακῇ γλώσσῃ παπύρων χρονολογικῶς τοῦ-λάχιστον ἐξαντλεῖται. Ἡ ἐναλλαγὴ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, εἴτε ὡς συζύγου εἴτε ὡς ἀδελφῆς, ἐν τῇ διοικήσει καὶ ἐκπροσωπήσει τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος ἐναργῶς, νομίζομεν, ἀποδεικνύεται. Τοὺς κανόνας τοὺς διέποντας τὰς καθ' ἕκαστον περιπτώσεις θὰ προσπαθήσωμεν ν' ἀναπτύξωμεν εἰς ἄλλο ἔργον. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ ἡ διαπίστωσις τοῦ γεγονότος, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ ἄμεσος σχέσις ὁμοκυριότητος καὶ συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης ἀναπτύσσεται κατωτέρω, εἰς τὸ ἀρμόζον κεφάλαιον. Ἡ ἰκανότης τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὰ περιουσιακὰ δίκαια ἀποτελεῖ γεγονός.

τῆς ἀποβιώσασθαι (:) ἑτεροθαλοῦς ἀδελφῆς του. Διότι ὡς πρὸς ταῦτα παραδίδει τὸ ἀνήκον αὐτοῖς συνολικὸν $\frac{1}{4}$ εἰς τὸν πρεσβύτερον Χάρτος II· ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι οἱ κληρονόμοι τῆς Νεφερέτιμδος ἐτέλουν ἐν οἰκογενειακῇ ὁμοκυριότητι.

Νομίζομεν ὅτι ἡ μήτηρ τῶν Χάρτος II, Ψεχῶνσι καὶ Χάρμαχη ἀπέθανεν. Αὐτὴ μᾶς φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ πιθανωτέρα λύσις καὶ ὅχι ἡ τοῦ Reinach, La représentation en matière de succession ἐν *Nouvelle Revue historique*, 17, σ. 5 ἐπ.—μελέτην ἦν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ συμβουλευθῶμεν—τῇ ὁποίαν δὲν φαίνεται ἀπολύτως ἀποκρούων ὁ ἐκδότης Spiegelberg αὐτόθι σ. 13, ὅτι δηλ. ἦτο ἐν ζωῇ, ἀλλὰ κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον ἡ γυνὴ δὲν κληρονομεῖ τὸν πατέρα της.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ἐν ἐκάστη πράξει διανομῆς μετὰ τινος τῶν διανεμομένων, λαμβάνουν μέρος ἐπινεύοντες (*συνεπικελεύοντες*) καὶ οἱ ἄλλοι.

⁴¹ Καὶ εἰς τὸν πάπυρον αὐτόν, ὡς ἐκθέτει ὁ Spiegelberg αὐτόθι σ. 16: «tritt Usir-wer», ὅστις ἀγοράζει παρὰ τῆς [Τά]ηκα τὸ $\frac{1}{6}$ μᾶς ἀνηκούσης αὐτῆ οἰκίας, «als . . . . Vertreter seiner Geschwister Neht-Mont, Peteusir, Anch-pe-hrat und Ta-wa».

⁴² Εἰς τὸν πάπυρον αὐτόν (τοῦ ὁποίου πλήρη μετάφρασιν βλέπε παρὰ Revillout, *Nouvelle Chrestomathie* σ. 20 ἐπ.) ὁ X πωλεῖ εἰς τὸν χραχύτην Ὀσοροῆριν ἀντιπροσωπεύοντα (ἐν τῇ ὁμοκυριότητι καὶ ἐπομένως καὶ διαχειριζόμενον) καὶ τοὺς 4 ἄλλους ἀδελφούς του, ἐν οἷς καὶ ἀδελφῆ, τὸ $\frac{1}{6}$ οἰκίας, ἧς τὰ ὑπόλοιπα $\frac{5}{6}$ ἀνήκουν εἰς τὸν ἀγοραστήν καὶ τοὺς ἀδελφούς του. Ἴδου ἡ μετάφρασις: λέγει ὁ X «à pastophore d'Amon Api de l'occident de Djeme Usirwer, fils d'Hor mère de lui Chachpéu. J'ai cédé à toi, et (à) Nechmont, fils d'Hor et (à) Petemestus fils d'Hor, et (à) Tave fille de Hor, hommes 3, femme une, en tout 4, tes frères . . . .». Πρβλ. καὶ Spiegelberg, P. dem. Berlin σ. 15, ἀποδίδοντα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ περιεχόμενον καὶ δεχόμενον, ὅτι ὁ ἀδελφὸς ἐκπροσωπεῖ καὶ τοὺς ἄλλους ἀδελφούς.

B.—Η ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ

Είναι γνωστόν, ὅτι ἐπὶ τῆς πτολεμαϊκῆς περιόδου ὁ αἰγυπτιακὸς γάμος ἐμφανίζεται συναπτόμενος κατὰ δύο διαφόρους τύπους ἐγγράφων. Εἰς τὸ φαινόμενον αὐτό, ἐσχάτως ἰδίως, οἱ συγγραφεῖς ἔδωσαν διάφορον σχεδὸν ἕκαστος ἐξήγησιν.

Τὰς ἡμετέρας ἀντιλήψεις ἐπὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ γάμου ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐκθέσωμεν ἐν παραρτήματι καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος τεύχους¹. Ὅφειλομεν ὅμως ἀπὸ τοῦδε νὰ τονίσωμεν, ὅτι, καθ' ἡμᾶς, ἡ ὑπαρξὶς δύο διαφόρων τύπων συμβολαίων ἀντιστοιχεῖ πρὸς δύο διάφορα εἶδη ἑτεροφύλων ἐνώσεων κατὰ τὴν πτολεμαϊκὴν περίοδον: τὸν *τέλειον γάμον* καὶ τὴν «*συγγραφὴν τροφίτιδα*».

Ἡ ἔρευνα ἐπομένως τοῦ θεσμοῦ τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης δέον νὰ χωρήσῃ μὲ βᾶσιν τὴν διάκρισιν ταύτην, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τῶν περιπτώσεων τοῦ «*τελείου γάμου*».

1

Η ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ ΙΔΙΩΣ ΕΠΙ “ΤΕΛΕΙΟΥ ΓΑΜΟΥ,”

I. Ἡ διάταξις τοῦ Mettius Rufus τοῦ ἔτους 82 μ.Χ. ἡ περιελθούσα εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ P. Oxy. 237, VIII, σιγ. 34 (=Mitteis, Chrest. 192) διαλαμβάνει:

«... παρατιθέωσαν δὲ αἱ γυναῖκες ταῖς ὑποστάσει τῶν ἀνδρῶν
ἐὰν κατὰ τινα ἐπιχώριον νόμον κρατεῖται τὰ ὑπάρχοντα. . .»,

ἐν στίχῳ δὲ 22 αὐτόθι τὸ διάταγμα τοῦ Σουλπικίου Σίμιλις:

«... τὰς Αἰγυπτίας γυναῖκας κατὰ ἐπιχώριον νόμισμα κατέχειν τὰ ὑπάρχοντα
τῶν ἀνδρῶν διὰ τῶν γαμικῶν συγγραφῶν ἐνανταῖς τε καὶ τοῖς τέκνοις . . .»²,

ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξὶς τοῦ θεσμοῦ τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης παρὰ τοῖς αἰγυπτίοις καὶ ἐπικυροῦται τὸ ἱστορούμενον ὑπὸ τοῦ Διοδώρου (Bibl. hist. 1, 27), τοῦ ὁποίου φυσικὰ τὴν προσοχὴν δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ γεγονόςς τόσον σπουδαῖον^{2α}.

¹ Πρβλ. κατωτ. Παράρτημα.

² Πρβλ. ἐπίσης τὸν αὐτὸν P. Oxy 237, IV 20 ἐπ. καὶ 39 ἐπ.

^{2α} Ἄλλως ἐρμηνεύει τὸ χωρίον ὁ Mitteis, Grundzüge σ. 212 ἐπ.

Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν παπύρων, πλὴν τοῦ ἀνωτέρω, ῥητῶς περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ θεσμοῦ μαρτυρεῖ καὶ ὁ P. Paris 13 (=Mitteis, Chrest. 280=UPZ. 1, 123) τοῦ ἔτους 157 π.Χ., περὶ τοῦ ὁποίου ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὀμιλήσωμεν ἀλλαχοῦ³.

Δὲν ἀπαιτεῖται ὁμως νὰ καταφύγωμεν εἰς μνημεῖα περιόδων τόσον μεταγενεστέρων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ. Διότι, εὐτυχῶς, περιεσώθησαν μνημεῖα ἱκανά, πάπυροι ἐν ἱερατικῇ καὶ δημοτικῇ κυρίως γραφῇ, τὸ παλαιότερον τῶν ὁποίων ἀνάγεται ἴσως εἰς τὴν 19^{ην} Δυναστείαν, ρητῶς μαρτυροῦντα περὶ αὐτοῦ⁴. Ἄλλως τε καὶ ὁ Revillout, ὁ μεγαλοφυῆς πρωτοπόρος εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου, εἶχε διακρίνει τὴν ὑπαρξιν ταύτης καὶ ὑποστηρίξει εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἔργα του⁵.

Ἄλλ' ἂν καὶ μαρτυρίαι δὲν ἐλλείπουσι περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ, ἡ σημερινὴ ἐν τούτοις κατάστασις τῶν πηγῶν δὲν ἐπιτρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς συμπεράσματα ὀριστικὰ καὶ νὰ συναγάγωμεν κανόνας καὶ ἀρχὰς γενικὰς περὶ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶμεν νὰ ἐξάρωμεν ἀπλῶς τὰ πραγματικὰ γεγονότα, ὅσα ἐκ τῆς μελέτης τῶν παπύρων ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν.

II. Δὲν εἶναι ἀπίθανον δὲ ἡ κοινοκτημοσύνη, διαδεδομένη κατ' ἀρχὰς μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς αἰγυπτιακῆς κοινωνίας νὰ ἐπεξετάθῃ βραδύτερον εἰς τὰς κατωτέρας⁶.

A. ΑΙ ΠΗΓΑΙ

Ταύτας διακρίνομεν εἰς ἀμέσους καὶ ἐμμέσους. Ἄμεσοι εἶναι τὰ γαμικὰ συμβόλαια, εἰς τὰ ὁποῖα περιέχεται ἡ ἰδρυτικὴ τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης συμφωνία. Ἐμμεσοί

³ Πετροπούλου, γάμος σ. 7 ἐπ.

⁴ Πρβλ. κατωτ.

⁵ Précis 2 σ. 1055, 1056 ἐπ., Origines σ. 3 καὶ 137, Notice σ. 236, 246, 289 κ.τ.λ. Πρβλ. ἐπίσης τὸν τοῦτον ἀκολουθοῦντα Mitteis, Reichsrecht σ. 56 σημ. 3 καὶ 271 καὶ Grundzüge σ. 226.

⁶ Ἡ κοινωνικὴ θέσις τῶν εἰς τὰ διάφορα σχετικὰ συμβόλαια συμβαλλομένων προσώπων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν κατατασσόμενα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαφύγουν τὴν προσοχὴν. Ἡ ἐξέτασις π. χ. τῶν ἀμέσων πηγῶν ἀποδίδει τὰ ἑξῆς: P. dem. Tor. 2021 (20^{ης} - 21^{ης} Δυναστείας) προφήτης, P. dem. Cairo 30907+30909 (675 π. Χ.) χοαχύτης, P. Louvre E 7849 (588 π. Χ.) χοαχύτης, P. Louvre E 7846 (547 π. Χ.) χοαχύτης, P. Brit. Museum 10120 A+B (516 π. Χ.) χοαχύτης, P. dem. Berlin 3078 (493-2 π. Χ.) χοαχύτης, P. Lonsdorfer I (363 π. Χ.) ἱερέυς (;), P. Libbey (341-312 π. Χ.) παστοφόρος — P. dem. Cairo 31177 (280-79 π. Χ.) γεωργός, P. Hauswaldt 4 (230 π. Χ.) γεωργός, P. Hauswaldt 6 (220-19 π. Χ.) Βλεμμύης, P. Hauswaldt 14 (198-7 π. Χ.) γεωργός, P. Hauswaldt 15 (211-04 π. Χ.) γεωργός, P. dem. Rylands 16 σ. 139 (152 π. Χ.) Βλεμμύης. Πρβλ. καὶ Revillout, Notice σ. 236 καὶ Arangio - Ruiz, Lineamenti σ. 13/14, ἡ διατύπωσις ὁμως τοῦ ὁποίου προδίδει διαφορετικωτέραν κατὰ τι γνώμην.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν δύναται νὰ φανῇ παράδοξον, ὅταν σκεφθῶμεν, ὅτι ἡ συζυγικὴ κοινοκτημοσύνη, μαρτυροῦσα ἐξυψωμένην τὴν θέσιν τῆς γυναικός, διεπλάσθη ὅτε ἀπελευθερώθη αὕτη ἐκ τῆς περιουσιακῆς ἀνυπαρξίας εἰς ἣν εἶχε καταδικασθῆ, ὡς ἐλέχθη (ἀνωτ. σ. 20), κατὰ τὴν μετὰ τὴν 6^{ην} καὶ μέχρι τῆς 18^{ης} Δυναστείας χρονικὴν περίοδον καὶ ὅτι, παρὰ πᾶσαν κοινωνικὴν πρὸς τὰ βελτίω μεταβολήν, περιουσίαν κυρίως εἶχον οἱ εὐγενεῖς, εἰς τὰς τάξεις τῶν ὁποίων ἀνήκον οἱ ἱερεῖς.

εἶναι ἅπασαι αἱ ἄλλαι αἱ μὴ ἀποτελοῦσαι γαμικὰ συμβόλαια πηγαί, ἐξ ὧν ἐμμέσως δυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν πληροφορίας περὶ τοῦ θεσμοῦ.

I. Ἄμεσοι πηγαί: P. dem. Cairo 30907 + 30909 = Möller, zwei ägyptische Eheverträge, b σ. 13 ἐπ. (675 π.Χ.) — P. Louvre E 7849 = Corp. Pap. Aeg. 18 σ. 32 = Revillout, Notice No 32 σ. 305 = Griffith, Proceedings of the Society of bibl. Archaeology 1909, σ. 212 ἐπ. = P. dem. Rylands Inv. 16 (σ. 115) = Möller, zwei ägyptische Eheverträge, c σ. 13 ἐπ. (588 π.Χ.) — P. Louvre E 7846 = Corp. Pap. Aeg. 19 σ. 33 = Revillout, Notice No 47 σ. 332 = Griffith, Proceedings of the Society of bibl. Archaeology 1909 σ. 212 ἐπ. = Möller, zwei ägyptische Eheverträge, d σ. 13 ἐπ. (547 π.Χ.) — P. dem. Brit. Museum 10120 A σ. 25 ἐπ. = Revillout, Notice No 91 + 93 σ. 408-409 = P. dem. Rylands Inv. 42 (σ. 116) (516 π.Χ.) — P. dem. Berlin 3078 = P. dem. Rylands Inv. 57 (σ. 117) = P. Libbey σ. 6 ἐπ. = Revillout, Notice No 109 σ. 429 (493-2 π.Χ.) — P. Lonsdorfer I (363 π.Χ.) — P. Libbey (341-312 π.Χ.) — P. dem. Cairo 31177 (280-79 π.Χ.) — P. Hauswaldt 4 (230 π.Χ.) — P. Hauswaldt 6 (220-19 π.Χ.) — P. Hauswaldt 14 (198-7 π.Χ.) — P. Hauswaldt 15 (211-4 π.Χ.) — P. dem. Rylands 16 σ. 139 ἐπ. (152 π.Χ.) — P. dem. Strassb. 26 (P. Libbey σ. 8 ἐπ.) (117 π.Χ.).

Τέλος εἰς τὰς ἀμέσους πηγάς δέον νὰ κατατάξωμεν καὶ τὸν ἀρχαιότατον P. dem. Torino 2021 ἀναγόμενον εἰς τὴν 20^{ην} ἢ 21^{ην} Δυναστείαν. Διότι δυνατόν μὲν νὰ μὴ εἶναι γαμικὸν συμβόλαιον· εἶναι ὅμως ἔγγραφον ἀφορῶν συμβόλαιον γαμικόν, συνταχθησόμενον συμφώνως πρὸς τὰς ἐν αὐτῷ ἀναγραφομένας λεπτομερείας καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς περιουσιακὰς διατάξεις.

II. Ἐμμεσοὶ πηγαί: Ἐπιγραφή τοῦ Μῆς (19^η Δυναστεία) — P. Turin 248 = Revillout, Notice σ. 295 No 25 = P. dem. Rylands Inv. 10 (617 π.Χ.) — P. dem. Brit. Museum 10177 = Revillout, Notice σ. 436 No 117 = Reich, P. dem. Brit. Museum σ. 9 ἐπ. = νέα μετάφρασις τῆς *συνεπιμελεύσεως* ὑπὸ Sethe ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 685 I ἐπ. (553-526 π.Χ.) — P. Louvre 2430 = Revillout, Chrest. dem. 295 = Revillout, Notice σ. 480 ἀριθ. 131 = Griffith, P. dem. Rylands Inv. 66 = νέα μετάφρασις *συνενδοκήσεως* ὑπὸ Sethe ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 686 II (335-4 π.Χ.) — P. dem. Rylands 14 σ. 128 (281 π.Χ.) — P. dem. Bruss. 3 = Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 720, 2 (265-246 π.Χ.) — P. Louvre 2438 = Revillout, Rev. égypt. 1, σ. 2 ἐπ. 7 (pl. 4) = Revillout, Précis, 2, 1111 σημ. [ἔνθα ὅμως μόνον τμήματος τοῦ παπύρου ὑπάρχει μετάφρασις] (245 π.Χ.) — P. Hauswaldt 7 (244-3 π.Χ.) — P. dem. Berlin 3096 = Revillout, Rev. égypt. 4, 152 (222 π.Χ.) — P. dem. Brit. Museum 10073 = Revillout, Rev. égypt. 4, 153 = νέα μετάφρασις *συνενδοκήσεως* ὑπὸ Sethe, ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 698, VII (219 π.Χ.) — P. Bologna = Revillout, Revue égypt. 3, σ. 3, σημ. 5 (pl. 2) = νέα μετάφρασις *συν-*

ευδοκήσεως ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 703 XI — P. London = Revillout, Rev. égypt. 3, σ. 2 (pl. 1-2) = νέα μετάφρασις *συνευδοκήσεως* ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 703, XII — P. Leid. b + c = Revillout, Rev. égypt. 1, σ. 129 = Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 724, 3 (204 π.Χ.) — P. Louvre 2408 = Revillout, Chrest. dem. 336 ἐπ. = Revillout, Rev. égypt. 1, σ. 124 σημ. 2 (pl. 6-7) = Revillout, Propriété σ. 479 ἐπ. καὶ 559 ἐπ. = Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 727, 4 (197-6 π.Χ.) — P. dem. Wiss. Gesell. 18 = Gradenwitz-Preisigke-Spiegelberg, Erbstreit σ. 49 ἐπ. (133 π.Χ.) — P. dem. Berlin 3099, 3100, 5508 = νέα μετάφρασις *συνευδοκήσεως* ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 706 XIV (124 π.Χ.) — P. dem. Cairo 31254 (106-5 π.Χ.)^{6α} — P. dem. Cairo 30612 (97-6 π.Χ.) — P. dem. Strass. 12 (88 π.Χ.) = P. Louvre 2411, 3264 = Revillout, Rev. égypt. 2, σ. 95 σημ. 1 = Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 747, 11 (6 π.Χ.).

Εἰς τοὺς παπύρους αὐτοὺς ἀναγκαῖον εἶναι νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἐν ἑλληνικῇ πάπυροι, P. Oxy 237 (82 μ.Χ.) καὶ P. Paris 13 (= Mitteis Chrest. 280 = U. P. Z. 1, 123) τοῦ ἔτους 157 π.Χ., ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὁποίων εἰς τὸ τεῦχος αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραλειφθῇ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἑλληνικοὶ πάπυροι, οἵτινες εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως ἔχουν τυχὸν σπουδαιότητα διὰ τὸ αἰγυπτιακὸν δίκαιον, θὰ ἐξετασθοῦν εἰς τὸ δεύτερον τεῦχος τοῦ παρόντος ἔργου.

III. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀναγκαῖον θεωροῦμεν ὅπως ἐξηγήσωμεν διατὶ πάπυροι τινές ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατιθεμένων (II) ἀποδεικνύουν τὴν ὑπαρξιν τῆς κοινοκτημοσύνης κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν καὶ κατ' ἀντίθεσιν ἐνίοτε πρὸς τὰς ὑπ' ἄλλων δοθείσας ἐρμηνείας. Κυρίως δὲ περὶ ἐκείνων τῶν παπύρων θὰ ὁμιλήσωμεν, οἵτινες ἀπλῶς τὴν ὑπαρξιν ἀποδεικνύουν τοῦ θεσμοῦ οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ εἶδος τῆς μαρτυρουμένης ὑπ' αὐτῶν συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης. Ἡ τυχὸν διδομένη παρ' ἡμῶν εἰς τοὺς ὑπολοίπους παπύρους διάφορος ἐρμηνεία ἐκτίθεται εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον, ἐνθα ἄλλως τε καὶ ἐρμηνεύονται καὶ οἱ περὶ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου εἴδους τοῦ θεσμοῦ καθ' ἡμᾶς μαρτυροῦντες.

α) Εἰς τὸν πάπυρον Turin N° 248 (617 π.Χ.), ἡ Ἔρη καὶ τὰ τέκνα τῆς δωροῦνται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ὁσίριδος, ἀντιπροσωπευόμενον ὑπὸ τοῦ συζύγου καὶ πατρὸς τῶν προφήτου Πετεῆσι, 10 ἀρούρας γῆς ἀποκτηθείσας ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἐξ ἀγορᾶς παρὰ τοῦ Ἀπ. Κατὰ τὸν Griffith⁷ πρόκειται περὶ δωρεᾶς γενομένης παρ' αὐτοῦ τοῦ Πετεῆσι πρὸς τὸν θεόν, αὐτὸς δὲ εἶναι, ὡς ἐκπροσωπῶν αὐτόν, ὁ ἀποδεχόμενος τὴν δωρεάν, ἣν ὡς ἐνδιαφερομένην δέον νὰ κάμη ἢ οἰκογενεῖά του.

Δεδομένου ὅτι ὁ σύζυγος ζῆ, εἶναι περίεργον πῶς ἡ σύζυγος λαμβάνει μέρος εἰς τὴν δωρεάν! Διὰ τοῦτο θὰ ἔπρεπε, νομίζομεν, μᾶλλον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὰ μὲν τέκνα πράττουσι

^{6α} Νέα μετάφρασις τῆς *συνευδοκήσεως* τῆς συζύγου ὑπὸ Sethe, ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 709 XVII.

⁷ P. dem. Rylands σ. 18 ὑπὸ ἀριθ. Inv. 10. Ἄλλως Revillout, Notice σ. 295 ἐπ.

τοῦτο ὡς ἔχοντα *ius ad rem* ἐπὶ τῆς περιουσίας ταύτης βάσει τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου τῶν γονέων, ἢ δὲ σύζυγος ὡς ἐκ κοινοκτημοσύνης δικαιοῦχος τῆς αὐτῆς περιουσίας βάσει τοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου.

β) Εἰς τὸν P. dem. Brit. Museum 10177 (553-526 π.Χ.) ὁ ἀρχιερεὺς Ζέο πωλεῖ εἰς τὸν ἱερέα Ὀνχσεμτὲν 33 ἀρούρας γῆς ἀνηκούσης εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς *ἱεραῆς προσόδου*^{7α}. Εἰς τὴν προᾶξιν λαμβάνουν μέρος, *συνευδοκοῦντες* εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ συζύγου καὶ πατρὸς γενομένην πώλησιν, ἢ σύζυγος Ἀνχρεσνεφερηβρη καὶ ὁ υἱὸς Πεφτοῦχος· ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι ἀμφοτέρω εἶχον δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας ταύτης, ἅτινα ἦσαν διὰ μὲν τὴν μητέρα ἢ διὰ τοῦ ἐγγράφου τοῦ γάμου συμφωνηθεῖσα μετὰ τοῦ πατρὸς (συζύγου) κοινοκτημοσύνη, διὰ δὲ τὸν υἱὸν τὸ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου ἀναγνωρισθὲν κληρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν γονέων (πατρὸς)^{7β}.

γ) P. dem. Rylands 14 (281 π.Χ.): Ἡ Ταχώρ, θυγάτηρ τοῦ Χαρσιῆσι καὶ τῆς Ταουμπαστῆ, ἐπώλησε διὰ τῶν ἐν P. dem. Rylands 12 καὶ 13 συγγραφῶν *πράσεως* καὶ *ἀποστασίου* εἰς τὴν Τεϊαντεῦς τὴν ἐν ταῖς δικαιοπραξίαις ταύταις περιγραφομένην οἰκίαν. Διὰ τοῦ προκειμένου P. dem. Rylands 14, συνταχθέντος τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ὁ πατὴρ τῆς πωλητρίας Χαρσιῆσις ἐγκρίνει τὴν ὑπὸ τῆς θυγατρὸς του γενομένην πώλησιν παραιτούμενος πάσης ἀξιώσεώς του ἐπὶ τῆς πωληθείσης οἰκίας.

Ὁ ἐκδότης Griffith⁸ φρονεῖ, ὅτι ὁ πατὴρ ἔχων κληρονομικὰ δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς θυγατρὸς του, ἔνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐπεβάλλετο νὰ παράσχη τὴν συγκατάθεσιν του διὰ τὴν πώλησιν τοῦ ἀκινήτου. Φαίνεται ἀπίθανον ὅμως, ὅτι τὸ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικὸν δικαίωμα αὐτὸ τοῦ πατρὸς ἐξικνεῖτο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δεσμεύῃ τὴν ὑπὸ τῆς θυγατρὸς του διαχειρίσιν τῆς περιουσίας της, μέχρι τοῦ σημείου μάλιστα ν' ἀπαιτῆται καὶ αὐτοῦ ἡ συγκατάθεσις, ἵνα ἡ πώλησις ἀκινήτου εἶναι ἰσχυρά. Ἴσως τὰ πράγματα ἔχουν ὡς ἔξῃς:

Ἡ οἰκία αὕτη ἀνῆκε δυνάμει γαμικοῦ συμβολαίου, ἰδρύσαντος κοινοκτημοσύνην, εἰς τοὺς συζύγους, τὴν Ταχώρ δηλ. καὶ τὸν Πλεῆ, ὅστις διὰ τῆς ἐν P. dem. Rylands 11 (284 π.Χ.) δωρεᾶς ὑπὸ τύπον ἀγοραπωλησίας, ἐξεχώρησε τὰ ἐπὶ ταύτης δικαίωμά του κοινοκτημοσύνης εἰς τὴν σύζυγόν του. Ἡ συμβληθεῖσα ὅμως εἰς τὴν κοινοκτημοσύνην οἰκία δὲν ἀνῆκεν ἀρχῆθεν εἰς αὐτὸν ἀλλ' εἰς τὴν σύζυγον. Ἦδη διὰ τῆς δωρεᾶς ταύτης ἐγένετο ἐκ νέου κυρία τῆς οἰκίας ἡ σύζυγος. Ἀπαιτεῖται δὲ ἡ συγκατάθεσις τοῦ πατρὸς της διὰ τὴν πώλησιν, διότι καὶ αὐτὸς εἶχε δικαίωμα ἐπ' αὐτῆς δυνάμει τοῦ μετὰ τῆς ἰδίας συζύγου γαμικοῦ συμβολαίου, ἧς ἀποβιβάσεως τὴν μερίδα ἐκληρονόμησεν ἡ θυγάτηρ του. Ἦδη συγκατετέθη νὰ θεωρηθῇ ἡ οἰκία ὡς ἀνήκουσα εἰς τὴν τελευταίαν, ὁπότε ἀναγκαίως

^{7α} Περὶ ταύτης πρβλ. Partsch ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 633 ἐπ. Ἐπίσης ἐκ τῶν παλαιότερων τὸν Revillout, Notice σ. 439.

^{7β} Οὕτω Partsch ἐνθ' ἄνωτ. σ. 686. Ὅτι ἡ περιουσία αὕτη ἀπετέλει προηγουμένως οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα πρβλ. Revillout Notice σ. 439.

⁸ Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 124 ἐπ.

ἔπρεπε νὰ συγκατατεθῆ εἰς τὴν πώλησιν, παραιτούμενος πάσης ἐπ' αὐτῆς ἀξιώσεώς του. Εἶναι δὲ τοσοῦτω πιθανώτερον, ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἔλαβον χώραν τὰ πράγματα, ὅσῳ, ἐνῶ διὰ τὰς μομμίας, ἃς δωρεῖται εἰς τὴν σύζυγόν του ὁ Πλεῆ ἐν P. dem. Rylands 11 ῥητῶς ἀναφέρει, ὅτι προέρχονται ἐκ κληρονομίας τοῦ πατρός του, περὶ τῆς προελεύσεως τῆς οἰκίας οὐδὲν ἀναφέρει. Ἐνισχύει ἐπιπροσθέτως τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ περιοικοὶ τῆς οἰκίας ταύτης εἶναι ἅπαντες στενώτατοι συγγενεῖς τῆς πωλητριάς· ἐξ ἀνατολῶν ὁ Χαροσιῆσις ὁ πατὴρ τῆς, πρὸς δυσμὰς ἡ Ταχιλῆ πρὸς μητρὸς μάλιστα τῆς καὶ πρὸς βορρᾶν ὁ Πεταμένοφις πρὸς πατρός πάππος τῆς. Πιθανώτατον μάλιστα ὁ πατὴρ τῆς Ταχῶρ νὰ εἶχε λάβει ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν του ἢ στενωτάτην συγγενῆ του, ἥτις ἐπὶ τῆς οἰκίας νὰ ἐκέκτητο δικαιώματα ἐξ οικογενειακῆς ὁμοκυριότητος.

δ) Εἰς τὸν P. dem. Wiss. Gesell. 18 (133 π.Χ.) ὁ Πατοῦς, ὅστις ἠτήθη εἰς τὴν δίκην, ἦν ἐκίνησε κατὰ τοῦ Σεμώνθιος καὶ τῆς ἀδελφῆς του Σεννούφιου, ἔχουσιν δὲ ἀντικείμενον ἀγροῦς τινὰς δηλοῖ, ὅτι θὰ συμμορφωθῆ πρὸς τὴν δικαστικὴν ἀπόφασιν καὶ ὅτι δὲν θὰ στραφῆ ποτὲ πλέον κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Ὑπόσχεται δέ, ὅτι ὄχι μόνον αὐτός, ἀλλ' οὐδεὶς ἄλλος καὶ εἰδικώτερον ἢ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα του θὰ στραφοῦν ποτὲ ἐναντίον των. Ἄλλ' ἐνῶ εἶναι φυσικὴ ἡ μνεία τῶν τέκνων του, τὰ ὅποια βεβαίως ὡς τοιαῦτα θὰ πρέπη νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι διὰ τοῦ γαμηλίου συμβολαίου εἶχε καταστήσει κληρονόμους του, δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ διὰ τὴν σύζυγον. Πρέπει διὰ τοῦτο ἀναγκαίως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὑφίστατο κοινοκτημοσύνη μεταξὺ τῶν συζύγων καὶ διὰ τοῦτο ὁ Πατοῦς ἀναλαμβάνει νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν Σεμώνθιν καὶ τὴν Σεννοῦφιν καὶ ἀπὸ πάσης ὀχλήσεως ἐκ μέρους τῆς συζύγου. Ἐξασφαλίζων μάλιστα αὐτοὺς καὶ ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως μεταχειρίζεται τὸν πληθυντικόν, λέγων:

« . . . καὶ σᾶς ὑπόσχομαι ὅτι δὲν θὰ σᾶς ἐναγάγω . . . ὅτι οὐδεὶς ἐν τῷ κόσμῳ θὰ ἐγείρῃ ἀγωγὴν ἐν ὀνόματι μας . . . » (δηλ. ἐν ὀνόματι ἐμοῦ, τῆς συζύγου μου καὶ τῶν τέκνων μου).

Ἐὰν ἡ σύζυγος εἶχεν ἀπλῶς ἀξιώσιν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς συντήρησιν καὶ διατροφὴν, τοῦτο δὲν θ' ἀπετέλει λόγον ἔνεκα τοῦ ὁποίου ὁ ἀνὴρ θὰ ἔπρεπε ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν τέως ἀντιδίκων καὶ κατὰ πάσης ὀχλήσεως ἐκ μέρους αὐτῆς⁹.

ε) Ὁ P. dem. Cairo 31254 (106-5 π.Χ.) εἶναι *συγγραφὴ ἀποστασίου* ἀφορῶσα ἀκίνητον, ὅπερ ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς ἐκράτησε δι' ἑαυτόν, ἀφοῦ παρεχώρησεν εἰς τὸν νεώτερον ἕτερον. Εἰς τὴν *συγγραφὴν ἀποστασίου* ταύτην, ἐκδιδομένην ὑπὸ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ, λαμβάνει μέρος *συννευδοκοῦσα* καὶ ἡ σύζυγος, προφανῶς βάσει τῆς ἦν εἶχε μετ' αὐτοῦ συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης.

⁹ Εἰ καὶ δὲν ἔχομεν συλλέξει ὑλικὸν ἐπὶ τοῦ θέματος νομίζομεν, ὅτι εἰς τοὺς αἰγυπτιακοὺς παπύρους δὲν μνημονεύεται συνήθως καὶ ἡ σύζυγος κατὰ τῶν ἐνδεχομένων ἀξιώσεων τῆς ὁποίας ἐγγυᾶται ὁ σύζυγος. Ἐν P. dem. Rylands 1 π. χ. οὐδεμία γίνεται ταύτης μνεία. Τὰ πολύπλοκα θέματα τὰ συνδεόμενα μὲ τὸν ἐν τῷ κειμένῳ καὶ τοὺς ἄλλους συναφεῖς πρὸς αὐτὸν παπύρους, βλέπε ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τοῦ Gradenwitz ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως σ. 3 ἐπ.

στ) Ὁ Revillout δημοσιεύει ἐρμηνεύων καὶ σειρὰν ἄλλων παπύρων, ὡς π.χ. τοὺς P. Louvre 7228 (=Notice σ. 230) 694 π.Χ., P. Louvre 3228 c (=Notice σ. 248) 691 π. Χ., P. Louvre E 7858 (=Notice σ. 302) τοῦ ἔτους 2 τῆς βασιλείας τοῦ Νεχῶτος. Ἄτυχῶς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξελέγξωμεν τὴν ἀκριβείαν πασῶν τῶν μεταφράσεών του αὐτῶν. Ἄν ὁμως κρίνωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ πρῶτος, δημοσιευόμενος ὑπὸ Griffith ἐν P. dem. Rylands XI σ. 57 (Inv. 1), ἀφορᾷ ζήτημα διάφορον καὶ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν κοινοκτημοσύνην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι δύο, ἀποδιδόμενοι ἐν περιλήψει ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Griffith ἐν P. dem. Rylands Inv. 3, 14 καὶ αὐτοὶ οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα, δέον νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ Revillout ἠστόχησεν εἰς τὴν μετάφρασιν¹⁰.

¹⁰ Τὴν συζυγικὴν κοινοκτημοσύνην ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς ἀραμαϊκοὺς παπύρους τῆς Ἐλεφαντίνης. Περὶ αὐτῆς μαρτυρεῖ, ὅχι μόνον ὁ Cowley, Aramaic Papyri 6 (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 21 σημ. 30), ἔνθα ἄλλος λόγος πλὴν τῆς κοινοκτημοσύνης, δι' ὃν ἡ ὀροδοσία τῆς συζύγου εἶναι ἀπαραίτητος δὲν ὑφίσταται, ἀλλὰ καὶ ὁ πάπυρος (αὐτόθι) ἀριθ. 14 τοῦ ἔτους 441 π. Χ. Διότι ἡ Mibtahiah διαζευχθεῖσα, φαίνεται, τὸν πρῶτον σύζυγόν της, ἔλαβεν ἤδη καὶ δεύτερον, τὸν Pi, ὅστις ἦτο αἰγύπτιος (πρβλ. τὸν Cowley αὐτόθι σ. 41). Μετ' αὐτοῦ συνέζη ἀσφαλῶς ἐν συζυγικῇ κοινοκτημοσύνῃ, ὡς ἐξάγεται, φρονοῦμεν, σαφῶς ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διαζεύξεώς των ἀπαγγελθείσης δικαστικῶς: «they make division concerning the money and corn and garments and bronze and iron, all goods and possessions, and the marriage document». Τοῦτο δὲ καθίσταται τοσοῦτω πιθανώτερον ὅσῳ, ὡς ἐλέχθη, ὁ σύζυγος ἦτο αἰγύπτιος ἢ δὲ Mibtahiah εἶχε καὶ αὐτὴ ἀσπασθῆ τὸ αἰγυπτιακὸν θρησκευτικὸν δόγμα (πρβλ. Cowley αὐτόθι σ. 41).

Εἰς τὸν Cowley, Aramaic Papyri 15 (441 π. Χ.) ὁμως, ἔνθα ἡ αὐτὴ Mibtahiah ὑπανδρεύεται διὰ τρίτην φορὰν καὶ δὴ τὸν εἰς τὸ ἰουδαϊκὸν δόγμα προσηλυτισμένον (Cowley, αὐτόθ. σ. 47, Line 2) Ashor-ben Zeo, ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ἐκδότης Cowley (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 84) ὑποστηρίζοντος ὅτι «her property was united to his», δὲν νόμιζεν ὅτι μαρτυρεῖται ἴδρυσις κοινοκτημοσύνης. Ἴσως ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ὄλων τῶν παπύρων ἀπὸ τοῦ 15^{ου} καὶ ἐντεῦθεν, ἐφ' ὧν πρβλ. τὸν Cowley ἔνθ. ἀνωτ., νὰ δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ ἡ ἴδρυσις τοιαύτης.

Λεδομένου ὁμως, ὅτι μαρτυρεῖται πάντως ἡ ὑπαρξίς της εἰς τοὺς ἀραμαϊκοὺς παπύρους, γεννᾶται τὸ εὐλόγον ἐρώτημα, ἂν ὁ θεσμὸς ἦτο γνωστὸς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἢ ἂν ἐδανείσθησαν αὐτὸν οἱ ἐν αἰγύπτῳ ἐγκατεστημένοι παρὰ τῶν ἐντοπίων.

Ἐξ ὅσων γνωρίζομεν περὶ τῆς θέσεως τῆς γυναικὸς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις καί, παρὰ πάσας τὰς ἀντιγνωμίας τῶν συγγραφέων (Engert, Eherecht σ. 78 ἐπ. καὶ 82 ἐπ., Eberharter, Eherecht σ. 166 ἐπ. καὶ 174 ἐπ. καὶ Rind, Israels Rechtsleben σ. 7 ἐπ. καὶ 17 ἐπ. ἐξετάζοντα τὸ ἰουδαϊκὸν δίκαιον ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ βαβυλωνικὸν καὶ ἀσσυριακόν), αἵτινες ὁμως ἀφορῶσι τὰς λεπτομερείας, ἀποκλείεται ἡ παρ' αὐτοῖς ἰσχὺς θεσμοῦ παραμοίου ἀπολύτως. Πρβλ. ἐπίσης I. Heinemann, Philons griechische und jüdische Bildung. Kulturvergleichende Untersuchungen zu Philons Darstellung der jüdischen Gesetze, Breslau 1932, σ. 240 ἐπ. καὶ Neubauer, Beiträge σ. 157. Ἐπομένως οἱ παπύροι αὐτοί, ἂν ὑποτεθῆ ὅτι εὐστοχοῦν αἱ παρ' ἡμῶν διδόμεναι ἐρμηνεῖαι, προδίδουν αἰγύπτιον θεσμὸν ἐρανοσθέντα ἀπὸ τῶν ἐντοπίων. Ἐπὶ τῆς πιθανότητος τῆς ἀποδοχῆς αἰγυπτιακοῦ δικαίου παρὰ τοῦ ἰουδαίου ἀποίκων πρβλ. γενικῶς Seidl, Sammelbericht σ. 53 ἐπ.

B. ΕΙΔΗ ΣΥΖΥΓΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ. ΟΡΟΛΟΓΙΑ. ΧΡΟΝΟΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΗΣ

I. Δύο εἶδη εἶδη συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης ἀπαντῶνται. Ἡ «καθολικὴ»,¹¹ ἡ περιλαμβάνουσα δηλ. τόσον τὴν κατὰ τὸν χρόνον τῆς συνάψεως τοῦ γάμου ὑφισταμένην περιουσίαν τῶν συζύγων, ὅσον καὶ τὰ κτώμενα παρ' αὐτῶν μετὰ τὴν σύναψιν αὐτοῦ καὶ ἡ «μερικὴ», ἡ περιορισμένη δηλ. εἰς τὰ συνεστῶτος τοῦ γάμου ὑπ' αὐτῶν κτώμενα^{12,13}.

II. Οἱ αἰγύπτιοι ἐστεροῦντο ὄρου γενικοῦ ἢ φράσεως περιεκτικῆς ἐκδηλοῦσης τὴν ἔννοιαν τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης. Ἐξεφράζοντο διὰ τοῦτο περιφραστικῶς.^{13a} Ἡ περιφραστικὴ αὕτη ἀπόδοσις τῆς ἐννοίας συνδέεται διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην πρὸς αὐτὸν τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως τοῦ θεσμοῦ καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ κατ' εἶδος ἐξέλιξιν. Ἐν τούτοις δυνάμεθα, νομίζομεν, νὰ διακρίνωμεν γενικὴν τινα γραμμὴν περὶ τὴν διατύπωσιν, ἣτις εἶναι :

α) Διὰ μὲν τὴν καθολικὴν κοινοκτημοσύνην, ἡ ἀπαντωμένη εἰς τὸν P. dem. Cairo 31177 (280-79 π.Χ.):

«πᾶν ὅ,τι ἤδη μοι ἀνήκει καὶ ὅ,τι εἰς τὸ μέλλον θὰ ἀποκτήσω»^{13b}.

¹¹ Allgemeine Gütergemeinschaft, communion universelle, communione universale = P. Louvre E 7846, E 7849, P. dem. Cairo 31177, P. dem. Rylands 16 σ. 139.

¹² Errungenschaftsgemeinschaft, communion des acquêts, communione degli acquisti = P. dem. Cairo 30907+30909, P. Lonsdorfer I, P. dem. Berlin 3078, P. Libbey, P. dem. Brit. Museum 10120 A, P. Hauswaldt 4, 6, 14, 15. Ἐπίσης P. dem. Torino 2021.

¹³ Πρβλ. Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 579 σημ. 3. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ γαλλικὸν δίκαιον, ὁ Planiol, Traité 3 σ. 63, 96 ἀποκρούει τὴν διάκρισιν *communauté légale, communauté réduite aux acquêts* καὶ *communauté universelle*, παρατηρῶν, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αἱ διέπουσιν καὶ τὰς τρεῖς περιπτώσεις εἶναι αἱ αὐταί, τὸ δὲ ζήτημα ἂν ἡ κοινοκτημοσύνη εἰς τινὰς μὲν περιπτώσεις εἶναι εὐρύτερα, ὡς περιλαμβάνουσα πλείονα περιουσιακὰ στοιχεῖα, εἰς ἄλλας δέ, ὡς περιλαμβάνουσα ὀλιγώτερα, περιορισμένη, εἶναι πραγματικὸν μόνον. Περὶ τῆς εἰς δύο εἶδη διακρίσεως τῆς κοινοκτημοσύνης ἱστορικῶς ἐν τῷ ἰταλικῷ δικαίῳ πρβλ. Roberti, Studi vol. XXXIII σ. 3 ἐπ., 227 ἐπ. καὶ XXXIV σ. 239 ἐπ.

^{13a} Ἡ ὀδυναμία αὕτη ἐκφράσεως εἶναι κοινὴ εἰς ἅπαντας τοὺς ἀρχαίους λαοὺς. Πρβλ. Eilers, Gesellschaftsformen im altbabylonischen Recht. Leipzig, 1931 σ. 7 σημ. 1.

^{13b} Ὁ Sethe, Gött. Gel. Anz. 1918 No 9 καὶ 10 σ. 371 φρονεῖ, ὅτι ὁ πάπυρος αὐτὸς ἐκ παραδρομῆς ἔχει ἐν ἀρχῇ mtw-t (=παρὰ σοὶ—σοὶ—εἰς σέ) καί, ὅτι ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τοὺς ἄλλους P. dem. Berlin 3145, Cairo 30601 κτλ. ἔδει νὰ ἔχη mtw μόνον (=τοῖς... εἰς τὰ), ὅποτε ἡ παράγραφος αὕτη θ' ἀφεῶρα τὰ τέκνα μόνον. Ἀλλὰ τότε πῶς θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἡ ἀμέσως μετ' αὐτὴν παράγραφος: «Δὲν θὰ δύνασαι νὰ διαθέσῃς ταῦτα ὑπὲρ ἄλλον τέκνον, εἰμὶ τῶν τέκνων ἅτινα θὰ μοὶ τέξῃς»; Ἡ εὐθεῖα πρὸς ἀλλήλας ἐξάρτησις τῆς πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἐπομένως τὸ κείμενον δέον νὰ μείνῃ ὡς ἔχει: «mtu-t n} hrd nt w-t r ms-t-w n-j nt nb nt mtu-i hnC n} nt }w-i tj hpr-w», ἀφοῦ ἄλλως τε ὑφίσταται πάπυρος ἔχων ἀνάλογον πρὸς αὐτὸν διάταξιν, ὁ P. dem. Strass. 56 (117 π. X), περὶ οὗ πρβλ. κατωτέρω, ὡς καὶ P. Hauswaldt 14 κατωτ. σημ. 50. Ἐπίσης κατωτ. σημ. 82. Ἡ τρίτη παράγραφος τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου δὲν ἀποτελεῖ ἢ ἐν μέρει ἀναγκαίαν ἐπανάληψιν τῆς πρώτης, καθ' ὅσον καθορίζεται τὸ ποσὸν ἐκ τῆς καθολικῆς κοινοκτημοσύνης τὸ ἀναλογοῦν εἰς τὴν σύζυγον ἐν περιπτώσει διαζυγίου.

β) Διὰ τὴν μερικὴν :

«*Pān ὅ,τι ἀπὸ τῆς σήμερον θ' ἀνήκη εἰς ἡμᾶς ἀπὸ κοινοῦ*»,

ὡς ἀποδίδεται ἐν P. Hauswaldt 14 (209-8 π.Χ.), ὁμοιάζουσα δὲ καταπληκτικῶς πρὸς τὴν σχετικὴν ὁμοίαν ὀρολογίαν τοῦ ἀρχαιοτάτου P. dem. Torino 2021 (20ῆς πρὸς 21ῆν Δυναστείαν) :

«*pān ὅ,τι ἀποκτᾷ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς*» (Σελ. 2, 11-12).

III. Κατὰ ποίαν ἐποχὴν ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ὁ θεσμός, καθὼς ἐπίσης καὶ ποῖον εἶδος κοινοκτημοσύνης προηγήθη τοῦ ἄλλου, ἢ ἂν τοῦναντίον ἀμφοτέρω συγχρόνως ἐνεφανίσθησαν, εἶναι ζητήματα δυσχερῶς ἐξακριβούμενα.

Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ τὸ πρῶτον μαρτυρεῖ πιθανῶς, οὐχὶ ὅμως ῥητῶς ἀλλ' ἐμμέσως, ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Μές, ἀναγομένη εἰς τὴν 19ῆν Δυναστείαν καὶ ἔχουσα, ὡς ἐλέχθη εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον,^{13γ} διὰ τὴν οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα κυριώδη σημασίαν. Τὰ ἐξ αὐτῆς ὅμως δυνάμενα ν' ἀντληθῶσιν ἐπιχειρήματα διὰ τὴν συζυγικὴν κοινοκτημοσύνην εἶναι ἀρκετὰ ἀσθενῆ.

Ἰστορεῖται δηλ. ἐν αὐτῇ, ὅτι ὁ « . . . Hui, my father and his mother Urnero pleaded [together with their] brothers and sisters before the great Qenbet . . . », ¹⁴ δηλ. ὅτι ἡ Οὐρνερὼ καὶ μετ' αὐτῆς ὁ υἱὸς τῆς Χούη, πατὴρ δὲ τοῦ Μές, ἐρίζουσι πρὸς τὴν ἀδελφὴν τῆς Θακαροῦ καὶ τοὺς κληρονόμους τῆς. Ἐκ τούτου δύνανται νὰ συναχθοῦν δύο συμπεράσματα : ὅτι ἀφ' ἑνὸς διὰ τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου τῆς μητρὸς τοῦ Οὐρνερῶ καὶ τοῦ πατρὸς του, ὁ υἱὸς Χούη εἶχε καταστῆ κληρονόμος τῆς περιουσίας τῶν γονέων του καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ στηριζόμενος παρεμβαίνει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν δίκην· ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅτι μεταξὺ τοῦ πατρὸς του καὶ τῆς μητρὸς του εἶχε συμφωνηθῆ κοινοκτημοσύνη, εἰς ἣν περιελήφθησαν καὶ αἱ διεκδικούμεναι γαῖαι καὶ ἐπομένως ὁ Χούη ἀναμιγνύεται εἰς τὴν δίκην ὡς κληρονόμος τοῦ πατρὸς του καὶ κατὰ τὴν μερίδα τὴν περιελθοῦσαν αὐτῷ ἐκ τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας του. Ἀμφοτέρω αἱ ἐκδοχαὶ εἶναι ἀληθοφανεῖς. Κλίνομεν ὅμως ὑπὲρ τῆς δευτέρας, ὡς καθ' ἡμᾶς πιθανωτέρας. Ποῖον ὅμως εἶδος κοινοκτημοσύνης ὑφίστατο μεταξὺ τῶν συζύγων, ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ὑφίστατο πράγματι τοιαύτη, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῆ.

Τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι ὁ προγενέστερος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης P. Bulaq 10 (=Spiegelberg, Rechtswesen σ. 15 ἐπ.) μαρτυρεῖ περὶ τοιαύτης σχέσεως ὑφισταμένης μεταξὺ τῆς Ταγκεμῆ καὶ τοῦ συζύγου τῆς, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Valori,¹⁵ δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν. Διότι ἀφ' ἑνὸς ἡ ἔκπαλαι ἰσχὺς τοῦ θεσμοῦ, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ συγγραφεὺς αὐτός,¹⁶ οὐδὲν ὡς νομίζομεν μαρτυρεῖται. Οὐδ' εἶναι δυνατόν τὸ ἐπιχείρημα, τὸ ἀντλούμενον ἐκ τοῦ

^{13γ} Ἄνωτ. σ. 17.

¹⁴ N. 5.

¹⁵ Questione ereditaria σ. 160 ἐπ.

¹⁶ αὐτόθι

ὅτι ἡ σύζυγος εἰς τινὰς μὴ νομικὰς πηγὰς καλεῖται «*νέμπι περῆ*», ἀρχηγὸς δηλ. τοῦ οἴκου, νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἄποψίν του.¹⁷ Διότι ὅταν τὰ κείμενα λέγουν, ὅτι ἡ γυνὴ εἶναι «*ἀρχηγὸς τοῦ οἴκου*» δὲν ὑπονοοῦν βεβαίως τὴν κοινοκτημοσύνην, ἀλλὰ τονίζουσι τὴν ἐξέχουσαν θέσιν τῆς συζύγου ἐν τῇ διοικήσει τοῦ οἴκου, ἐν τῇ στενῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ καὶ κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς οἰανδήποτε ἄλλην μὴ νόμιμον σύζυγον, στερουμένην τοῦ προνομίου αὐτοῦ. Ἐφ' ἐτέρου μᾶς φαίνεται λίαν ἀπίθανον, ἐξ ὅσων παρακατιόντες περὶ τῶν κανόνων τῶν διεπόντων τὴν κοινοκτημοσύνην ἀναπτύσσομεν, ὅτι ἡ σύζυγος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς ἐξακολουθεῖ νὰ κατέχη καὶ νέμεται κατ' ἀποκλεισμόν παντὸς ἄλλου, ὡς συνιδιοκτήτρια, ὁλόκληρον τὴν κοινότητα περιουσίαν. Οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος ἔνεκα τοῦ ὁποίου ὁ ἐκ προγενεστέρου γάμου υἱὸς τοῦ συζύγου τῆς κινεῖ δίκην κατὰ τῶν ἑτεροθαλῶν ὀμοπατρῶν ἀδελφῶν του, μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρῴας του, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ν' ἀναγνωρισθῇ καὶ αὐτὸς κληρονόμος τοῦ πατρὸς του καὶ δὴ περιουσίας, ἣν κατέλιπε μὲν ἐκεῖνος ἐνέμετο δὲ ζῶσα δικαιώματι κοινοκτημοσύνης ἡ μητρῴα του. Τοῦτου ἔνεκα ἀποκρούομεν καὶ τὴν νέαν μετάφρασιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Valori, δεχόμενοι ὡς ἔχει τὴν μετάφρασιν καὶ τὰς ἐρμηνείας τοῦ Spiegelberg, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε ὁ πάπυρος εἶναι τόσον βεβλαμμένος, ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατος ἡ ὀρθὴ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ὅτι περὶ κοινοκτημοσύνης οὐδόλως μαρτυρεῖ.

Κεφαλαιώδη ὅμως σπουδαιότητα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὄχι μόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ γάμου καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου καθόλου, ἔχει ὁ P. dem. Turino 2021, ἀναγόμενος εἰς τὴν 20ῆν πρὸς τὴν 21ῆν Δυναστείαν. Διὰ τοῦτο ἀναδημοσιευόμενον ἐνταῦθα αὐτὸν ἐπὶ λέξει καὶ δὴ κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν ἐκδοτῶν:

(Σελ. 2 στ. 1) The god rejected . . . concerning her . . . all that I acquired (2) with her . . . for the citizeness . . . in front of the Vizier. (3) I brought in four slaves . . . . I am satisfied (?) . . . what has been done (4) . . . went . . . I gave her the female slave Nu . . . together with (5) . . . I will give her up (?) . . . [Sed]emamen-[pa]ash (??) (6) . . . two slaves who were in my possession as [my] share along with her, (7) for she was a child . . . the children of Ta[thari] who were in my (8) house, though . . . did not . . . in front of the Vizier (9) and the officials of the Court . . . children [in] (10) this manner . . . this (11) day, for [Pharaoh (?)] has said . . . «all that he acquires (12) along with her» . . . consisting of (Σελ. 3 στ. 1) the two male slaves and the two female slaves, total four, with children; the (*sic*) two thirds in addition to her one eighth, and I (2) gave these nine slaves which had fallen to my lot in my two thirds along with the citizeness Tathari to my (3) children along with the house of their mother's father also. They are not

¹⁷ Valori, αὐτόθι. Περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ὑπὸ τοῦ Valori ὑποστηριζομένων ἀμφιβάλλει καὶ ὁ Seidl, *Sammelbericht* σ. 71.

[ignorant] of anything that <I> brought in with their mother. (4) And I would have given them some of what I am bringing in with the citizeness Anoksunozem, but Pharaoh has said, Let (5) every woman's dowry (??) be given to her. Said the vizier to the priest and chief workman Howtenufer and the priest Nebnufer, the children (6) of the prophet Amenkhau who stood before him, (being) the eldest brothers of his children, «What say ye of the statement which the prophet (7) Amenkhau your father has made? Is it true about the nine slaves which he says he gave to you as his two thirds which he divided with (8) your mother, together with the house of <your> mother's father?» They said with one accord, «Our father is correct; they are in our possession in truth (?)». The Vizier said (9) [What think ye of] this arrangement which your father is making for the citizeness Anoksunozem, this wife of his? (10) They said. «[We have heard] what our father is doing, and as for what he is doing, who shall question it? His property is his own, (11) let him give it [to whom] he [will]». Said the Vizier «Even if it had not been his wife but a Syrian or a Nubian whom he loved and to whom he gave (12) property of his [who] should make void what he did? Let the four slaves which [fall to his lot] with the citizeness Anoksunozem be given [to her] (13) together with [all that he may acquire] with her, which he has said he would give her, my two thirds [in addition to] her one eighth, and no son or daughter of mine shall (Σελ. 4 στ. 1) question this arrangement which [I] have made for her this day». Said the Vizier, «Let it be done in accordance with what the prophet Amenkhau, this prophet who stands before me, has said» (2). The Vizier gave instructions to the priest and scribe of accounts Ptahemhab of the Court of the temple of Usimarē Miamūn saying. Let this arrangement which I have made stand recorded (3) on a roll in the temple of Usimarē Miamūn. The like was done for the great Court of Nō. In the presence of many witnesses.

Ὁ πάπυρος αὐτὸς καθ' ἡμᾶς διδάσκει τὰ ἑξῆς:

Ὁ Ἀμενκάου, προκειμένου νὰ ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τῆς πολίτιδος Ἀνοκ-
σουνοζέμ, ὑποβάλλει αἴτησιν πρὸς τὸν Βεζίρη καί, ἐκθέτων εἰς αὐτὸν τὴν περιουσιακὴν
του κατάστασιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρώτην του (ἀποβιώσασαν) σύζυγον καὶ τὰ ἕξ αὐτῆς
τέκνα, τὸν παρακαλεῖ νὰ διατάξῃ τὴν σύνταξιν τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου. Ἐνώπιον τοῦ
Βεζίρου ἐμφανίζονται τὰ τέκνα του, ἀντιπροσωπεύόμενα ὑπὸ τῶν δύο πρεσβυτέρων υἱῶν,
ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἐπινεύσουν (συνεπικέλευσις) εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς των πρὸς τὴν
δευτέραν σύζυγον γινομένας περιουσιακὰς παραχωρήσεις. Διότι διὰ τοῦ γαμικοῦ συμβο-
λαιου μετὰ τῆς πρώτης του συζύγου εἶχον προφανῶς καταστῆ ταῦτα κληρονόμοι τῆς γονικῆς
περιουσίας καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἴσχυε μεταξὺ αὐτῶν καὶ οἰκογενειακὴ ὁμοκυριότης¹⁸.

¹⁸ Ἄλλως οἱ ἐκδύται J. E. A. 13 σ. 36 ἐπ.

Ἐὰν τάνωτέρω εὐστοχοῦν, τὸ τμήμα ἀπὸ Σελ. 2, 3-5 περιλαμβάνει τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀμενκάου πρὸς τὸν *Βεζίρη*, κατόπιν τῆς ὁποίας ὁ τελευταῖος ἐρωτῶν τὰ τέκνα (Σελ. 3, 5 ἐπ.) μήπως τυχὸν ἔχουν ἀντιρρήσεις καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς των γινομένας πρὸς τὴν νέαν σύζυγον περιουσιακὰς παραχωρήσεις, δίδει ἐντολὴν πρὸς τὸν γραφέα (Σελ. 4, 2) ὅπως συντάξῃ τὸ γαμήλιον συμβόλαιον.

Ἐν πρώτοις λοιπὸν εἰς τὴν αἴτησιν ὁ Ἀμενκάου βεβαιώνει, ὅτι μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου του ὑφίστατο κοινοκτημοσύνη καὶ δὴ μερικὴ: Σελ. 2, 1-3: «... *pān ὅ,τι ἀπέκτησα μετ' αὐτῆς...*» (Σελ. 2, 6-7): «... *δύο δούλους ὄντας εἰς τὴν κατοχὴν μου ὡς ἀναλογία μου [ἐνν: ἐξ ἐκείνων ἅτινα] ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς [ἐνν: μοι ἀνῆκον ἢ ἀπέκτησα]*». (Σελ. 2, 11-12): «... *διότι [ὁ Φαραῶ (;)] εἶπε... «*pān ὅ,τι ἀποκτᾷ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς*»... ἀποτελούμενον ἐκ (Σελ. 3, 1-2) τῶν δύο ἀρρένων δούλων καὶ τῶν δύο θηλέων δούλων, σύνολον τέσσαρες, μετὰ [τῶν] τέκνων [ἐνν: των]*».

Ἐξ ὅσων λέγονται εἰς τὸν πάπυρον, σαφῶς νομίζομεν συνάγεται, ὅτι τὸ $\frac{1}{3}$ τῶν κοινοκτητῶν ἀνῆκεν εἰς τὴν σύζυγον, δι' ἃ καὶ ἀναφέρει ὅτι παρέδωκεν αὐτὸ εἰς τὰ μετ' αὐτῆς τέκνα του (Σελ. 3, 2) ἐρωτώμενα μάλιστα ὑπὸ τοῦ *Βεζίρου* (Σελ. 3, 7-8), ἂν ἀληθεύῃ τὸ γεγονός. Ὅτι τὰ $\frac{2}{3}$ ἀνῆκον εἰς τὸν πατέρα καὶ τὸ $\frac{1}{3}$ εἰς τὴν σύζυγον, συνάγεται νομίζομεν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀμενκάου ἐν Σελίδι 3, 2-3 λέγει: «... *καὶ ἔδωκα τοὺς ἐννέα αὐτοὺς δούλους ἀντιστοιχοῦντας εἰς τὴν ἀναλογίαν μου τῶν δύο τρίτων μὲ τὴν πολίτιδα Ταθαρη εἰς τὰ τέκνα μου μαζί μὲ τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς τῆς μητρὸς των ἐπίσης*», βεβαιῶν μάλιστα ὅτι δὲν τὰ ἠπάτησεν, ἀφοῦ ταῦτα: «*δὲν [ἀγνοοῦν] τίποτε ἐξ ὅσων ἐγὼ εἰσεκόμισα (ἐνν: ἐν τῷ οἴκῳ) μαζί μὲ τὴν μητέρα των*», τεκμαιρομένης οὕτω βασίμως, ὡς νομίζομεν, ἐκ τοῦ τελευταίου τμήματος τῆς περιόδου, τῆς μερικῆς κοινοκτημοσύνης: «*ἐξ ὅσων ἐγὼ εἰσεκόμισα (=συνεισέφερον) μαζί μὲ τὴν μητέρα των*». Ἡ φράσις: «*ἀντιστοιχοῦντας εἰς τὴν ἀναλογίαν μου τῶν δύο τρίτων μὲ τὴν πολίτιδα Ταθαρη...*» δὲν σημαίνει βέβαια ἀσφαλῶς, ὅτι αὐτὸς καὶ ἡ Ταθαρη ἐκυρίεον ὁμοῦ τὰ $\frac{2}{3}$, ἀλλ' ὅτι ἐκ τῆς κοινοκτημοσύνης μὲ αὐτὴν αὐτὸς ἐκυρίευσεν τὴν ἀναλογίαν ταύτην.

Δυσχερείας παρέχει τὸ χωρίον Σελίδος 3, 12-13, ἔνθα ὁ *Βεζίρης* παρέχει εἰς τὸν Ἀμενκάου τὴν ἄδειαν λέγων: «*οἱ τέσσαρες δούλοι οἱ ὅποιοι [τοῦ ἀναλογοῦν] μὲ τὴν πολίτιδα Ἀνοκσουνοζέμ ἄς δοθοῦν [εἰς αὐτήν] μαζί μὲ [ἴλα ὅσα θὰ ἀποκτήσῃ] μαζί της, περὶ τῶν ὁποίων εἶπεν, ὅτι θὰ τῆς τὰ ἔδιδε, «τὰ δύο τρίτα μου [σὺν τῇ προσθήκῃ] τοῦ ἐνὸς ὀγδόου της...*». Ἀλλά, ὅπως οἱ ἐκδότης ὀρθῶς ὑποστηρίζουν¹⁹, οἱ ἀναφερόμενοι ἐδῶ τέσσαρες δούλοι, οἱ διδόμενοι εἰς τὴν Ἀνοκσουνοζέμ, ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ *ḫpē*, τῆς *donatio propter nuptias* τῶν γαμικῶν συμβολαίων. Αὕτη, νομίζομεν ἡμεῖς, ἐπαυξάνεται διὰ τῶν «*δύο τρίτων μου...*» διότι ἡ περίοδος αὕτη ἀποδίδεται εἰς τὴν περίοδον τὴν ἀφορῶσαν τοὺς τέσσαρας δούλους, πρὸς ἣν συνδέεται καὶ ἑξαργάται. Ἐπομένως πᾶσα ὑποψία, ὅτι ἐδῶ συνίσταται καθολικὴ κοινοκτημοσύνη ἀποκλείεται καὶ δὲν ἀπομένει

¹⁹ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 37.

μαρτυροῦσα περὶ κοινοκτημοσύνης εἰμὴ ἢ φράσις: «μαζὶ μὲ [ὄλα ὄσα θ' ἀποκτήσῃ]», ἐκ τῆς ὁποίας ὁμως μαρτυρεῖται ἡ μερικὴ. Ἐπομένως τὸ ὅλον χωρίον ὑπονοεῖ, ὅτι ὑπὲρ τῆς συζύγου ὄχι μόνον *donatio propter nuptias* συνιστάται ἀλλὰ ἰδρύεται μεταξύ τῶν συζύγων καὶ κοινοκτημοσύνη, ἐφ' ἧς κατὰ τὰ κρατοῦντα ἔχει συναφῆ δικαιώματα ἢ σύζυγος.

Περὶ κοινοκτημοσύνης δυνατόν νὰ μαρτυρῆ καὶ τὸ *Ostrakon deni. Gardiner 55*. Ἄλλ' αὐτὸ ἐπιδέχεται πλείστας ὄσας ἐρμηνείας καὶ διὰ τοῦτο καλύτερον θὰ ἦτο νὰ καταχθῆ εἰς τὰς ἀβεβαίας πηγὰς²⁰.

Ἐκ τοῦ *P. Torino 2021* λοιπὸν καταδεικνύεται ὅτι, νομοθετικῶς τοῦλάχιστον, ὁ θεσμός αὐτὸς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης, τῆς 20^{ης} δηλ. πρὸς τὴν 21^{ην} Δυναστείαν ἐθεσπίσθη. Δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ἄστοχον, βάσει τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Μῆς, ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἡ παρ' ἡμῶν δοθεῖσα ἐξήγησις εὐστοχεῖ, ἢ ἄλλων τυχὸν ἐν τῷ μέλλοντι ἀνακαλυφθησομένων πηγῶν, νὰ πιθανολογηθῆ, ὅτι καὶ προγενεστέρως τοῦ παπύρου αὐτοῦ βοηθεῖα ἐθιμικοῦ δικαίου ἐφηροῦζετο ὁ θεσμός. Νομοθετικῆς ὁμως κυρώσεως περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ πρῶτον ἴσως ἔτυχε. Διότι ἡ ρῆσις: «... [ὁ Φαραὼ (;)] εἶπε... «*pān* ὅ,τι ἀποκτᾶ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς...» προδίδει νομοθετικὴν διατύπωσιν, παρ' ὅλας τὰς ἐναντίον τῆς ἀπόψεως ταύτης δυναμένας ἴσως νὰ διατυπωθῶσιν ἀντιρροήσεις²¹.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη λοιπὸν τὸ ζήτημα, βάσει τῶν σήμερον σωζομένων πηγῶν, θὰ ἡδύνατο νομίζομεν μετ' ἀρκετῆς ἐπιτυχίας νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς περιόδου τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας εἰσήχθη καὶ ἐφηρομόσθη ὁ θεσμός.

Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίσῃ. Ὅπως ἐλέχθη ἤδη²², ἡ περίοδος τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ περίοδος τῶν μεγάλων μεταβολῶν, κατ' ἐξοχὴν περίοδος ἀκμῆς, συνεπαγαγοῦσα καὶ τὴν ἐξύψωσιν τῆς θέσεως τῆς γυναικός, ἥτις κατὰ τὰς προγενεστέρας περιόδους τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς βίας εἶχεν ἀπολέσει τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐκείνην, ἥτις ἦτο τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς γυναικός τῆς περιόδου τῆς Παλαιᾶς Αὐτοκρατορίας. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν εἰς τὴν γυναῖκα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας παρεχωρήθη θέσις εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα, τῆς ὁποίας μάλιστα ἡδύνατο νὰ καταστῆ καὶ διοικητῆς καὶ διαχειριστῆς, πολὺ φυσικὸν ἦτο νὰ τῇ ἀναγνωρισθῆ καὶ τὸ δικαίωμα ὅπως ἔχη κοινὴν περιουσίαν μετὰ τοῦ συζύγου της.

Δὲν θ' ἀναπτύξομεν ἐδῶ τὴν ἠθικὴν καὶ περιουσιακὴν σημασίαν τοῦ θεσμοῦ τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης. Διότι τὸ θέμα αὐτὸ καὶ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους, καθ' οὓς εἰς διάφορα σύγχρονα κράτη ἰσχύει ὁ θεσμός, πλείστοι συγγραφεῖς ἐπραγματεύθησαν. Τοὺς λόγους δὲ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἀναπτύσσομεν κατωτέρω εἰς ἄλλην παράγραφον^{22α}.

²⁰ Πρβλ. τὰς ἐρμηνείας τῶν ἐκδοτῶν καὶ τοῦ Gardiner, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 39. Εὐχερῶς θὰ ἡδύνατο καὶ τρίτη ἀκόμη ἐρμηνεῖα νὰ δοθῆ.

²¹ Πρβλ. Seidl, *Sammelbericht* σ. 64, ἐνθα ὁμοίαν διατύπωσιν τοῦ αὐτοῦ παπύρου ἀφορῶσαν τὴν προῖκα θεωρεῖ ὡς νομοθετικὴν διάταξιν. Ἐπίσης αὐτόθι σ. 42.

²² Ἄνωτ. σ. 16 ἐπ. καὶ 20.

^{22α} Κατωτ. Δ.

IV. Αναλύοντας τὸν P. dem. Torino 2021 ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἐξακριβώσωμεν μετ' ἀρκετῆς νομιζομένης πιθανότητος, ὅτι ἡ ἐν αὐτῷ περιωρισμένη συζυγικὴ κοινοκτημοσύνη εἶναι ἡ μερικὴ. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ φρονοῦμεν, ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς κοινοκτημοσύνης προηγήθη τῆς καθολικῆς. Τὴν ὑπόθεσιν μας δὲ ταύτην ὑποστηρίζουν καὶ ἄλλα γεγονότα.

Μετὰ τὸν πάπυρον αὐτόν, ὁ πρῶτος τὸν ὁποῖον ἀπαντῶμεν μαρτυροῦντα περὶ κοινοκτημοσύνης εἶναι ὁ P. dem. Cairo 30907 + 30909, ἀναγόμενος εἰς τὸ ἔτος 675 π.Χ., ἡ ὑπ' αὐτοῦ δὲ μαρτυρουμένη κοινοκτημοσύνη εἶναι ἡ περιορισμένη εἰς τὰ συνεστῶτος τοῦ γάμου κτώμενα, δηλ. ἡ μερικὴ. Προηγεῖται δὲ ὁ πάπυρος αὐτὸς τοῦ P. Louvre E. 7846, εἰς ὃν τὸ πρῶτον ἀπαντᾶται ἡ καθολικὴ καὶ ἀνάγεται εἰς τὸ 588 π.Χ., κατὰ 90 ὅλα ἔτη περίπου. Ἄλλ' ἂν καὶ ἀσφαλῶς δέον τις νὰ ὑπολογίσῃ ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἔλλειψις παπύρων καθολικὴν κοινοκτημοσύνην διασωζόντων, ἀναγομένων δὲ εἰς περιόδους προγενεστέρας τοῦ ἔτους 588, δυνατὸν νὰ ὀφείλεται εἰς ἀπλῆν σύμπτωσιν, δέον ἐξ ἄλλου νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι ὑπὸ τὴν παρούσαν κατάστασιν τῶν πηγῶν τὸ γεγονὸς εἶναι σημαντικώτατον.

Ἐφελκύει περαιτέρω τὴν προσοχὴν τοῦ ἐρευνητοῦ ἡ φρασεολογία τῶν πηγῶν ἐπὶ τοῦ θέματος. Εἰς τὸ ἀρχαιότατον γαμήλιον συμβόλαιον, τὸν P. dem. Cairo 30907 + 30909 ἀναγόμενον, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὸ ἔτος 675 π.Χ., ἡ περὶ κοινοκτημοσύνης περιορισμένης εἰς τὰ συνεστῶτος τοῦ γάμου κτώμενα (μερικῆς) διάταξις διατυποῦται ὡς ἑξῆς: «... Wenn ich die Frauenperson... entlasse... so gebe ich ihr die 2 Deben Silber... ausser jedem Mass und jedem Gewinn, den ich mit ihr machen werde...»²³ Ἡ αὐτὴ σχεδὸν φρασεολογία χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τοὺς ἑξῆς κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν παπύρους: P. dem. Brit. Museum 10120 A (516 π.Χ.), P. dem. Berlin 3078 (493-2 π.Χ.), P. Lonsdorfer I (363 π.Χ.),²⁴ P. Libbey (341-312 π.Χ.), μέχρις ὅτου εἰς τοὺς P. Hauswaldt 4 (230 π.Χ.), 6 (220-19 π.Χ.), 14 (198-7 π.Χ.), 15 (111-04 π.Χ.) ἡ διατύπωσις καθίσταται περιεκτικωτέρα καὶ ἤττον ἀκριβής²⁵. Τοῦναντίον ὁ P. Louvre E. 7849, εἰς ὃν, ὡς ἐλέχθη,

²³ Κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Möller, zwei ägyptische Eheverträge σ. 13 ἐπ.

²⁴ «... Und ich gebe dir $\frac{1}{3}$ von allen Sachen und Dingen, die ich erwerben werde, ich zusammen mit dir» (P. Lonsdorfer I). Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἔπρεπεν ἡ διατύπωσις αὕτη νὰ ἐρμηνευθῇ στενῶς καὶ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὑποδηλοῦσα, ὅτι τὰ συνεστῶτος τοῦ γάμου κτώμενα περιορίζοντο μόνον εἰς ὅσα διὰ κοινῆς ἐργασίας ἐκτῶντο οἱ σύζυγοι καὶ ἐκ τούτου νὰ συνεπαχθῇ, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἡ μερικὴ κοινοκτημοσύνη δὲν ἐπεξετείνετο πέραν τῶν διὰ κοινῆς ἐργασίας τῶν συζύγων κτωμένων. Τοῦναντίον πρέπει νὰ ληφθῇ ἐν τῇ ἐνοίᾳ, ὅτι κοινὰ ἔσσονται ὅσα κτηθήσονται ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν συμπήξαντες οἰκογένειαν, κοινὰ θὰ ἔχωσιν ὅσα ὑπὸ κοινήν στέγην θ' ἀποκτήσουν. Οὐδ' εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις, ὅτι ἦτο δυνατὸν μέλη οἰκογενειῶν σημαινουσῶν, οἷα τὰ εἰς τὴν ἱερατικὴν τάξιν ἀνήκοντα (πρβλ. ἀνωτ. σημ. 6) νὰ μετήρχοντο ἐπάγγελμα βιοποριστικόν.

²⁵ Π.χ. P. Hauswaldt 4: «... was zwischen mir und zwischen dir von heute an sein wird», (κατὰ μετάφρασιν τοῦ ἐκδότου Spiegelberg).

τὸ πρῶτον ἀπαντᾶται ἡ καθολικὴ κοινοκτημοσύνη καὶ ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 588 π.Χ. καὶ εἶναι ἐπομένως μεταγενέστερος κατὰ ἐνενήκοντα ὅλα ἔτη τοῦ P. dem. Cairo 30907 + 30909^{25a}, τοῦ ἀρχαιοτάτου δηλ. γαμηλίου συμβολαίου τοῦ μαρτυροῦντος περὶ μερικῆς τοιαύτης, δὲν ἐκφράζει τὴν καθολικότητα τῆς κοινοκτημοσύνης διὰ μιᾶς περιόδου συνεχοῦς, περιεκτικῆς καὶ ἀδαιρέτου, ἀλλ' ἄρχεται διὰ φράσεως, ἧς εἰς τὸν P. dem. Cairo 30907 + 30909 (675 π.Χ.) γίνεται χρῆσις πρὸς ὑποδήλωσιν τῆς περιορισμένης κοινοκτημοσύνης, ἐν συνεχείᾳ τῆς ὁποίας ἔπεται ἀμέσως δευτέρα, δι' ἧς προστίθενται εἰς τὴν κοινοκτησίαν τὰ ἀνήκοντα ἤδη κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου εἰς τοὺς συζύγους ἀγαθὰ, οὕτω δὲ συμπληρουμένης τῆς ὅλης περιόδου ἰδρύεται ἡ καθολικὴ κοινοκτημοσύνη :

«... Wenn ich die Frauenperson... entlasse... so gebe ich ihr die 2 Deben Silber... ausser

(1) jedem Mass und jedem Gewinn, den ich mit ihr machen werde

(2) samt meinem Vater- und Muttergut

auf dem Namen ihrer Kinder, die sie mir gebären wird»²⁶.

Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν P. Louvre E 7846 τοῦ ἔτους 547 π.Χ., μέχρις ὅτου εἰς τοὺς P. dem. Cairo 31177 (280-79 π.Χ.) ἐν μέρει καὶ τὸν P. dem. Ryl. 16 σ. 139 (152 π.Χ.), ἐγκαταλειπομένου πλέον παντὸς διαταγμοῦ ἢ ἔννοια τῆς καθολικότητος ἀποδίδεται διὰ φράσεως ἐνιαίας, γενικωτάτης καὶ κατηγορηματικῆς²⁷.

Δὲν θὰ ἔπρεπεν ἐπὶ πλέον νὰ διαφύγη τὸν ἔρευνητὴν τὸ γεγονός, οὐχὶ ἄμοιρον καὶ αὐτὸ σημασίας ἐν προκειμένῳ, ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ συμβαίνοντα ἐπὶ μερικῆς, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς καθολικῆς κοινοκτημοσύνης ναὶ μὲν ἀνεγνωρίσθη εἰς τὴν σύζυγον δικαίωμα ἐπὶ ὅλων τῶν κοινοκλήτων, δὲν καθωρίζετο ὅμως ἐν ἀρχῇ τὸ ποσοστὸν τοῦ ἐπ' αὐτῆς

^{25a} Τοῦ δὲ P. dem. Torino 2021 μεταγενέστερος κατὰ 450 καὶ πλέον ἔτη.

²⁶ P. Louvre E 7849 κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Möller, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 13 ἐπ. διδομένην μετάφρασιν. "Ὅτι ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ περιουσία ἀνήκεν ἤδη εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου, ἀσφαλῶς τεκμαίρεται ἐκ τῆς διαστολῆς, ἣτις γίνεται μεταξὺ τῶν συνεστῶτος τοῦ γάμου κτωμένων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς περιουσίας ταύτης ἀφ' ἑτέρου. Ἐπίσης, ἐκ τοῦ ὅτι ἀναφέρονται μόνον τὰ συνεστῶτος τοῦ γάμου κτώμενα καὶ ἡ γονικὴ κληρονομία, δὲν ἔπεται ὅτι εἰς τὸν πάπυρον αὐτὸν ἡ κοινοκτημοσύνη περιορίζετο μόνον εἰς τὰ περιουσιακὰ αὐτὰ στοιχεῖα καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ὅτι δὲν εἶναι καθολικὴ. Διότι φυσικὸν εἶναι νεαρὰ ζεύγη, ὅπως ἀσφαλῶς ἦσαν οἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συζευγνύμενοι (Junker, P. Lonsdorfer I σ. 34) ἀνήκοντα δὲ εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, ὡς ἀσφαλῶς εἶναι οἱ εἰς τοὺς ἐν λόγῳ P. Louvre E 7894 καὶ E 7846 ἀναφερόμενοι, ἐρχόμενα εἰς γάμον ἄλλην περιουσίαν νὰ μὴ εἶχον ἢ τὴν περιερχομένην αὐτοῖς ἐκ κληρονομίας τῶν γονέων.

²⁷ P. dem. Cairo 31177: «... Dir gehören die Kinder... und alles was mir gegenwärtig gehört und was ich noch in Zukunft erwerbe, in Feld (und in) der Stadt, Haus (oder) Grundstück». (Πρβλ. ἀνωτ. σημ. 13 β). "Ἐτι γενικωτέρα φαίνεται νὰ εἶναι ἡ διατύπωσις ἐν P. dem. Rylands 16 σ. 139: «If he divorce her and (?) marries another he will give an additional 30 (pieces of) silver=150 staters and a third of all his property that he has or shall gain», κατὰ τὸν Griffith.

δικαιώματός της μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, δεσμευομένη καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ δικαίωμα της ἐκ παραλλήλου δικαιώματος ἐπὶ τῆς αὐτῆς περιουσίας τῶν ἐκ τοῦ γάμου τέκνων. Βραδύτερον τῇ ἀνεγνωρίσθη δικαίωμα ἐπὶ τοῦ $\frac{1}{2}$, τοῦ ὁποίου ὁμως ἀπεστερήθη τῆς ἐλευθέρως διαθέσεως, ἐφ' ὅσον δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ αὐτὸ ἄλλως εἰμὴ μόνον ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ γάμου τέκνων καὶ πάλιν βραδύτατα μόνον (P. dem. Ryl. 16, σ. 139) ἀπεχωρίσθη τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς ὅλης κοινοκτῆτου περιουσίας, οὔτινος πλέον τῇ ἀφέθη ἐλεύθερον τὸ δικαίωμα τῆς διαθέσεως, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν περιπτώσεων τῆς περιορισμένης κοινοκτημοσύνης, πρὸς τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς διατάξεις ταύτας ἀφωμοιώθη²⁸. Εἶναι προφανῆς λοιπὸν ὁ δισταγμὸς μὲ τὸν ὁποῖον προέβησαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν καὶ ἀναγνώρισιν ταύτης.

Παρὰ τὰς ἐπιφυλασσομένας ὑπὸ τῆς αἰγυπτιακῆς γῆς καὶ τῶν ἀδημοσιεύτων ἀκόμη παπύρων ἐκπλήξεις, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἄνευ μνείας καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ πάπυροι οἱ περισώζοντες τὴν μερικὴν κοινοκτημοσύνην ἀποτελοῦσι τὴν πλειονότητα²⁹.

Μὲ βάσιν λοιπὸν τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας παρατηρήσεις θὰ ἠδύνατο, φρονοῦμεν, ἐπιτυχῶς νὰ ὑποστηρικθῇ, ὅτι ἡ μερικὴ συζυγικὴ κοινοκτημοσύνη προηγῆθη ἱστορικῶς τῆς καθολικῆς³⁰.

Γ. Η ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ ΗΤΟ IUS DISPOSITIVUM

Ζήτημα εἶναι ἂν ἡ κοινοκτημοσύνη ὑφίστατο ἐκ τοῦ Νόμου ἢ ἂν ὑπῆρχε μόνον ἐφ' ὅσον ῥητῶς συνεφωνεῖτο.

Ὁ P. dem. Torino 2021 εἶναι ἀτυχῶς εἰς τὸ σημεῖον τὸ ἀφορῶν τὴν κοινοκτημοσύνην καὶ εἰδικῶς ἐκεῖ ἔνθα ὑποτίθεται ὅτι γίνεται μνεία τοῦ Νόμου τόσον κατεστραμμένος, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξ αὐτοῦ συμπεράσματα ὀριστικὰ καὶ ἀδιαφιλονίκητα. Ἐν τούτοις ἐκ τῆς ὅλης ὑφῆς τοῦ παπύρου καὶ τοῦ τρόπου τῆς διατυπώσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς τμήματος, κλίνομεν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι πρόκειται περὶ ἀποσπάσματος εἰς τοῦ νόμου,^{30α} τὸν ὁποῖον ἐπικαλοῦνται ἐπὶ τῷ μοναδικῷ σκοπῷ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἐκατέρωθεν δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς κοινοκτημοσύνης, προϋποτιθεμένου ὅτι εἶχε συμφωνηθῇ τοιαύτη μεταξὺ τῶν συζύγων.

Ἐξ ἄλλου ἐκ τῶν περισωθέντων 46 ἐν ὄλῳ γαμικῶν συμβολαίων³¹ ἐν αἰγυπτιακῇ διαλέκτῳ καὶ ἀφαιρουμένων ἔτι ἐξ αὐτῶν τῶν κεκολοβωμένων, δέκα τέσσαρα μόνον περιέχουσι διατάξεις ἀφορώσας τὴν κοινοκτημοσύνην, αἱ ἄλλαι δὲ περιπτώσεις μαρτυροῦνται ἐκ συμβολαίων μὴ γαμικῶν. Τούτου δοθέντος εὐχερῶς ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῇ τὸ

²⁸ Πρβλ. κατωτ.

²⁹ Πρβλ. τοὺς παπύρους τῆς σημ. 12 + P. dem. Brit. Museum 10073 (κατωτ.) πρὸς τοὺς τῆς σημ. 11 + P. Leid b + c, Louvre 2438, Hauswaldt 7 (κατωτ.).

³⁰ Ὅμοιαν σειρὰν ἐξελιξέως ἠκολούθησαν τὰ δύο ταῦτα εἶδη τοῦ θεσμοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐφ' ὧν πρβλ. Roberti, Studi, ἔνθ' ἄνωτ. σημ. 13.

^{30α} Πρβλ. ἄνωτ. σ. 38 καὶ σημ. 21.

³¹ Κατάλογον τούτων βλέπε παρὰ Möller, Zwei ägyptische Eheverträge σ. 30, εἰς ὃν προσθετέον ἦδη καὶ τὸν P. Lonsdorfer I.

συμπέρασμα, ὅτι ὁ Νόμος ἀνεγνώριζε μὲν τὴν κοινοκτημοσύνην ἀπῆται ὅμως ζητὴν περὶ ταύτης μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων συμφωνίαν³².

Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐνισχύει καὶ ὁ P. dem. Brit. Museum 10120 A + B^{32α} καθὼς καὶ οἱ ἐν ἔξαρθήσει πρὸς αὐτὸν ἕτεροι δύο P. Bibl. Nationale N° 216 καὶ 217^{32β}. Ἔχουσι δὲ οὗτοι ἀντικείμενον, κατὰ τὸν Junker³³, τὸ ἑξῆς: Ἄμφότεροι οἱ σύζυγοι, δηλ. ὁ τε Ψενῆσις καὶ ἡ Τσενενχώρ, εἶχον ἤδη πρὶν ἢ συζευθῶσι συνάψει πρῶτον γάμον. Ἡ μὲν Τσενενχώρ εἶχεν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ἕνα υἱόν, ὁ δὲ Ψενῆσις πλείονα τέκνα. Δεδομένου λοιπόν, ὅτι ἐκ τοῦ συναφθέντος μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὑφισταμένου ἤδη δευτέρου γάμου ἀπέκτησαν κόρην, τὴν Ρουρού, παρέστη ἀνάγκη νὰ ῥυθμισθῶσι, κατόπιν τῆς δημιουργηθείσης πολυπλόκου καταστάσεως, τὰ περιουσιακὰ ζητήματα ἐν σχέσει καὶ πρὸς τοὺς συζύγους πρὸς ἀλλήλους ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων γάμων τέκνα. Καὶ ἐν πρώτοις εἶδει νὰ ῥυθμισθῇ ἡ περιουσιακὴ σχέσις τῆς συζύγου πρὸς τὸν ἄνδρα, ἐπιτευχθεῖσα διὰ τοῦ ἐν P. dem. Brit. Museum 10120 A γαμικοῦ συμβολαίου. Κατόπιν αὐτοῦ, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ὁ σύζυγος (P. dem. Brit. Museum 10120 B) κατέστησε τὸ ἕξ αὐτοῦ καὶ τῆς Τσενενχώρ τέκνον κληρονόμον κατ' ἴσην μοῖραν μὲ τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνα.³⁴ Τούτου γενομένου, δηλ. ἀφοῦ ἐρρυθμίσθησαν ἅπαντα τὰ σχετικὰ περιουσιακὰ ζητήματα καὶ κυρίως τὰ ἀφορῶντα αὐτὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ αἰ διὰ τῆς συμβάσεως (P. Brit. Museum 10120 A) παραχωρούμεναι αὐτῇ περιουσιακαὶ ὠφέλειαι, τότε πλέον διὰ χωριστῶν πράξεων ἡ μήτηρ ἀνεγνώρισε τὰ ἐκ τοῦ πρώτου καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου δύο τέκνα τῆς συγκυρίους, μετὰ θάνατον, τοῦ ἡμίσεως ἕκαστον τῆς περιουσίας τῆς, εἰς ἣν περιελαμβάνοντο βεβαίως καὶ αἰ ἐκ τῆς συμβάσεως τοῦ γάμου μετὰ τοῦ Ψενῆσι ὠφέλειαι, δηλ. τὰ περιερχόμενα αὐτῇ δυνάμει τῆς ἰδρουμένης κοινοκτημοσύνης. Ἄν λοιπόν δὲν ἀπητεῖτο ῥητὴ συμφωνία πρὸς ἴδρυσιν τοιαύτης μεταξὺ τῶν συζύγων ἀλλ' ἰδρύνετο αὐτοδικαίως ἐκ τοῦ Νόμου, τίς ὁ λόγος ὅπως ἀναμείνη ἡ Τσενενχώρ, ἵνα πρότερον ῥυθμίση ὁ σύζυγος τὴν ἀπέναντί του περιουσιακὴν τῆς θέσιν καὶ τὰς ἐκ τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου περιερχομένας αὐτῇ περιουσιακὰς ὠφελείας, περιοριζομένας δὲ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν κοινοκτημοσύνην; Ἄν ἄνευ συμφωνίας αὐτοδικαίως διὰ τοῦ γάμου ἐθεωρεῖτο ἰδρουμένη ἡ κοινοκτημοσύνη, οὐδεὶς θὰ ὑφίστατο λόγος ὅπως ἀναμείνη ἡ Τσενενχώρ τὴν ὑπὸ τοῦ συζύγου τῆς ἀναγνώρισιν τοῦ δικαιώματος, ἵνα ῥυθμίση αὐτὴ τὰ δικαιώματα τῶν τέκνων ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς.

Πλὴν ὅμως τῶν ἀνωτέρω, ὑπὲρ τῆς ὑποστηριζομένης ἀπόψεως θὰ ἡδυνάμεθα νὰ

³² Ἀντίθ. Junker ἐν P. Lonsdorfer I σ. 31, 46.

^{32α} Πρβλ. κατωτέρω. Παράρτημα.

^{32β} P. dem. Rylands Inv. 44 καὶ 45.

³³ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 40 ἐπ.

³⁴ Αἱ δύο αὐταὶ πράξεις, δηλ. P. dem. Brit. Museum A καὶ B εἶναι ἀναγεγραμμένα ἐπὶ τῆς ἐτέρας ἐκάστη ὄψεως τοῦ πατύρου.

ἐπικαλεσθῶμεν καὶ τὰ *repudia*, τὰ «ἀποστάσια»³⁵, ἐπανεκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Spiegelberg ἅπαντα σὺν τῇ προσθήκῃ καὶ νέων ἐν VBP. I σ. 1-14 (=Pap. dem. Cairo 30665, (542-1 π.Χ.), P. dem. Berlin 3076 (513 π.Χ.), 3079 (489 π.Χ.), 3077 (488 π.Χ.), P. dem. Brit. Museum 10074 (231-0 π.Χ.), P. dem. Heidelberg 762+770+774 (100-99 π.Χ.), 779a (124-3 π.Χ.), 754c). Εἰς οὐδένα ἐξ αὐτῶν γίνεται ἡ ἐλαχίστη μνεία περὶ κοινοκτημοσύνης καὶ κοινοκλήτων, ἐνῶ τοῦτο θὰ ἔπρεπε πάντως νὰ συμβῆ, ἂν ὑφίστατο περιουσιακαὶ σχέσεις τοιαύτης φύσεως μεταξὺ τῶν συζύγων. Μοναδικὴν ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ P. dem. Brit. Museum 10074 (231-0 π.Χ.). Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐξαίρεσις αὕτη ἄγει εἰς ὑποστήριξιν τῶν ἀπόψεών μας.

Ὅφειλε νὰ ὁμολογηθῆ, ὅτι οἱ πάπυροι αὐτοί, τὰ ἀποστάσια δηλ., ἀποτελοῦν κατὰ τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀμφίστομον μάχαιραν καί, ὅτι θὰ ἠδύνατο εἰς τὰ ἡμέτερα συμπεράσματα ν' ἀντιπαθῆ, ὅτι ἀκριβῶς διότι οὐδεμία γίνεται μνεία κοινοκτημοσύνης εἰς τὰ ἔγγραφα ταῦτα, τὰ κατ' αὐτὴν ἠκολούθησαν τὴν ὑπὸ τοῦ Νόμου διαγραφομένην τύχην καί, ὅτι ὁ P. dem. Brit. Museum 10074 (231-0 π.Χ.) κάμνει ἐξαίρεσιν ἀκριβῶς διότι δι' αὐτοῦ ἐπιχειρεῖται ἡ ῥύθμισις τῶν τῆς κοινοκτημοσύνης διαφορῶς πρὸς τὸν Νόμον. Ἄλλο τὸ ζήτημα βεβαίως ἂν ὁ Νόμος ἐπέτρεπε τοιαύτην ἐνέργειαν. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ ἐμμενῶμεν εἰς τὰς ἀπόψεις μας ὡς τὰς πιθανωτέρας.

Ἐτερον ἐπιχείρημα ἐνισχυὸν τὰ ἀνωτέρω ἐκτιθέμενα εἶναι καὶ τὸ δυνάμενον ν' ἀντληθῆ ἐκ τῶν γαμικῶν συμβολαίων, εἰς ἃ γίνεται μνεία τῆς κοινοκτημοσύνης. Ἀκριβῶς δὲ διότι περὶ αὐτῆς διαλαμβάνουν εἰς τὴν παράγραφον τὴν προνοοῦσαν περὶ τῆς τύχης τῆς κοινοκλήτου περιουσίας μετὰ τὴν διαζυγίῳ λύσιν τοῦ γάμου³⁶ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τοῦτο πράττουν ἵνα καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀκολουθήσουν οἷαν τύχην θὰ ἠκολούθουν καὶ ἐν περιπτώσει λύσεως αἰτία θανάτου.

Ὅριστικῶς ὅμως, νομίζομεν, λύουσι τὸ ζήτημα αἱ διατάξεις αἱ ῥυθμιζούσαι τὴν μεταξὺ αἰγυπτίων συζύγων κοινοκτημοσύνην ἐπὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὑφ' ἣν μορφὴν περιεσώθη μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης³⁷. Διότι παντοῦ ἔνθα εἰς τὸν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου μνημονευθέντα P. Ox. 237, VIII γίνεται μνεία περὶ κατοχῆς καὶ κρατήσεως, ὄρων δηλ. δι' ὧν ἀποδίδεται τὸ δικαίωμα τῆς συζύγου, ὅπως πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐκ τῆς κοινοκτημοσύνης ἀξιώσεών της ἐγγράφῃ *παράθεσιν* ἐπὶ τῶν ὑπαρχόντων τοῦ ἀνδρὸς ὑπὲρ αὐτῆς, προϋποθέτει αὕτη τὴν ὑπαρξιν συμβάσεως³⁸.

³⁵ Περὶ τοῦ ὄρου πρβλ. Spiegelberg ἐν VBP. I σ. 17 (26).

³⁶ Πρβλ. κατωτ.

³⁷ Ὅ,τι διὰ τῶν ὄρων *κρατεῖν* καὶ *κυριεῖν* εἰς τὸν πάπυρον ἀποδίδεται ἡ ἔννοια τῆς κοινοκτημοσύνης, ὑποστηρίζουν οἱ Eger, Grundbuchwesen σ. 49 ἐπ., Rabel, Verfügungsbeschränkungen σ. 60, Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 584 σημ. 3 καὶ σ. 585. Ἄντιθ. Nietzold, die Ehe σ. 70, P. Meyer Archiv Pfs. 3, 47 ἐπ., Lewald, Grundbuchrecht σ. 8 ἐπ. καὶ 23 ἐπ., Schwartz, Hypothek σ. 53. Διάφορον ἤδη γνώμην ἀναπτύσσει ὁ Huwardas, Eherecht σ. 35 ἐπ.

³⁸ P. Oxy. 237, VIII στιχ. 22 : « . . . τὰς Αἰγυπτιακάς γυναῖκας κατὰ ἐπιχώριον νόμισμα κατέχειν

Δ. ΣΚΟΠΟΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ

Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁσάκις διὰ τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου ἰδρύεται μεταξύ τῶν συζύγων κοινοκτημοσύνη, ἔλλειπει ἐν αὐτῷ ὁ ὅρος περὶ διατροφῆς³⁹ καὶ ἀντιθέτως, ὁσάκις συμφωνεῖται διατροφή παραλείπεται ἡ διάταξις περὶ κοινοκτημοσύνης⁴⁰.

Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ὁ θεσμὸς σκοπὸν εἶχε νὰ προστατεύῃ τὴν γυναῖκα καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὴν τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως συνεστῶτος τοῦ γάμου, τόσον δηλ. εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ ἀνὴρ δι' οἰονδήποτε λόγον δολίως ἔπαυε νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὴν τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως ὅσον καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἐγκατελείπετο αὕτη ὑπ' αὐτοῦ λυομένου τοῦ γάμου^{40α}. Διότι ἡ προῖξ⁴¹, ἣν ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς ἐν τῷ οἴκῳ,

τὰ ὑπάρχοντα τῶν ἀνδρῶν διὰ τῶν γαμικῶν συγγραφῶν ἑαυταῖς τε καὶ τοῖς τέκνοις». Ἐπίσης αὐτόθι στιχ. 34 κτλ. Πρβλ. Mitteis, Grundzüge σ. 96 σημ. 2 καὶ σ. 222 καὶ Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 585 σημ. 5. Ἐπίσης Huwardas, Eherecht σ. 35. Ἀντίθ. Eger, Grundbuchwesen σ. 50.

³⁹ P. Louvre E 7846, E 7849, P. dem. Cairo 30907+30909, P. Lonsdorfer I, P. dem. Rylands 16 σ. 139, P. dem. Brit. Museum 10120 A, P. dem. Cairo 31177, P. Hauswaldt 4, 6, 14, 15. Ὁ Möller, Zwei ägyptische Eheverträge σ. 19 σημ. 6 (Schema IV) παρέλειψε ν' ἀναφέρῃ, ὅτι ἐν P. dem. Cairo 31177 ἔλλειπει ὁ ὅρος περὶ διατροφῆς.

⁴⁰ P. dem. Berlin 3109, 3075, 3145, P. dem. Cairo 30601, P. dem. Rylands 10 σ. 114' ἐπίσης P. Leid. σ. 373α (=Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 731, 6, 129 π.Χ.). Ἄξιον μνείας εἶναι ἐπίσης, ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς δὲν ἀπαντᾶται προῖξ. Ὁφείλεται ἄρα εἰς ἀπλὴν σύμπτωσιν ;

Ἡδύνατο ὁμως ἐξ ἄλλου ἢ κοινοκτημοσύνη νὰ συνυπάρξῃ μετὰ προικὸς καὶ donatio καὶ ποινήσιν ὡς ἐπιπροσθέτου ἐπιβαρύνσεως τοῦ ἀνδρὸς ἐν περιπτώσει ἀδίκου ἀποδιώξεως τῆς συζύγου.

^{40α} Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σελ. 38.

⁴¹ Ἄλλοτε ἐδιδάσκετο σχετικῶς πρὸς τὴν προῖκα βάσει τοῦ Frese, Rechtsleben σ. 46, ὅτι ἡ ὀριστικὴ ἐπικράτης περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας π.Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐν Αἰγύπτῳ τῆς συνηθείας, ὅπως ἡ γυνὴ συνεισφέρει εἰς τὸν γάμον τοιαύτην, ὀφείλετο εἰς ἐπίδρασιν ἑλληνικὴν. Τὴν διδασκαλίαν ὁμως ταύτην βάσει τοῦ P. Lonsdorfer I καὶ τοῦ Ostrakon Strassburg D. 111 (=P. Libbey σ. 10 ἐπ.) ἀνέτρεψεν ὁ Junker (ἐν P. Lonsdorfer I σ. 26 ἐπ.). Ἐξ ἄλλου ὁ Möller ἰσχυρίσθη (Zwei ägyptische Eheverträge σ. 21 σημ. 2) ὅτι τὴν συνηθειαν τοῦ συνιστᾶναι προῖκα, ἀπαντωμένην καὶ ἐν τῷ βαβυλωνικῷ δικαίῳ (Meissner, aus dem babylonischen Recht σ. 22) παρέλαβον οἱ αἰγύπτιοι παρὰ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἐγκατεστημένων σημιτῶν ἀποίκων, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀραμαϊκοῦ παπύρου παρὰ Sayce-Cowley G, ὡς διωρθώθη ὑπὸ τοῦ Lidzbarski, Ephemeris für semit. Epigraphik 3 σ. 129-31 (ὄν μόνον ἐκ τῆς παραπομπῆς τοῦ Möller αὐτόθι γνωρίζω). Ἀνεξαρτήτως ὁμως τοῦ ὅτι αἱ κατὰ τῶν ἀπόψεών τοῦ τελευταίου ἀντιρροήσεις τοῦ Junker (ἐνθ. ἀνωτ.), ἥδη ὅτε διετυπώθησαν δὲν ἐστάθησαν ἱκαναὶ νὰ τὰς καταρρίψουν καὶ τοῦ ὅτι σήμερον πλέον ὁ Cowley, Aramaic Papyri ἀναδημοσιεύων τὸν ἐν λόγῳ πάπυρον (αὐτόθι N^ο 15) ἐν σελ. 47 Line 4 ἀμφισβητεῖ ὅτι πρόκειται περὶ προικὸς, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ P. dem. Torino 2021, ὅτι ὁ θεσμὸς ὑπῆρξεν ἐν Αἰγύπτῳ γηγενής : (Σελ. 3 στιχ. 4) : « . . . Ὁ Φαραὼ εἶπεν : (5) ἡ προῖξ (;) τῆς γυναικὸς ἅς ἀποδίδεται εἰς ταύτην », ἀπαντῶμενος τοιοτοτρόπως ἤδη ἐπὶ τῆς 20ῆς πρὸς τὴν 21ην Δυναστείαν. Πρβλ. καὶ Seidl, Sammelbericht σ. 64 ἔνθα καὶ περὶ τῆς σχέσεως τοῦ παπύρου αὐτοῦ πρὸς τὸν P. Kahun VII, 1. Ἡ διαχείρισις τῆς προικὸς ἀνῆκε, κατὰ τὸν Sethe, Gött. gel. Anz., 1918 N^ο 9 u. 10 σ. 372-3, συνεστῶτος τοῦ γάμου, εἰς τὸν ἀνδρα. [Καθ' ἡμᾶς, ἤδη καὶ ὁ P. dem. Rylands 9, ⁹/₂—¹⁰/₁₂ σ. 84 τῆς ἐποχῆς Δαρείου I (521-486 π.Χ.)

παρέμενε μὲν εἰς τὴν κυριότητά της⁴², ἀπετελεῖτο ὅμως ἕξ ἀντικειμένων προσωπικῆς καὶ οἰκιακῆς χρήσεως⁴³ καὶ οὐδὲν ἀπέφερεν εἰσόδημα, ἐνῶ ἢ διὰ γάμους δωρεὰ (<špè>= donatio) περιήρχετο αὐτῇ μόνον μετὰ τὴν θανάτῳ ἢ διαζυγίῳ λύσιν τοῦ γάμου⁴⁴. Διὰ τῆς ἰδρύσεως λοιπὸν τῆς κοινοκτημοσύνης ἐπηυξάνοντο τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτῆς μέσα καὶ μετὰ ἔτι τὴν λύσιν τοῦ γάμου διαζυγίῳ.

Θὰ ἡδύνατο εἰς τὰνωτέρω ν' ἀντιταχθῇ, ὅτι ἡ σύζυγος ἀρκούντως ἐπροστατεύετο ἂν περιελαμβάνετο εἰς τὴν ὁμοκυριότητα, ὁπότε ἀφ' ἑαυτοῦ ἔπαυεν ὑφιστάμενος ὁ λόγος

περιέχει χωρία ὑπενθυμίζοντα προῖκα: And Nitemhe (?) daughter of Peteêsi wept saying, «Take me to Ne with thee». And Peteêsi said unto her, (15) «Wherefore wilt thou go to Ne? I will leave thee with thy life good beyond (?) all the girls. (16) *Take to thee this house which is here in Teuzoi and name a prophet's share for which thou desirest me to write thee a title*». And Haruoz son of Peftu-ubasti (17) her husband, said, «Let his Honour write her a title to the share of the Prophet of Khons». And Peteêsi wrote her a title to the share of the prophet of Khons].

⁴² Βλέπε γενικῶς τὰς § 8 καὶ 10 τοῦ τύπου V τῶν γαμικῶν συμβολαίων παρὰ Möller, *Zwei ägyptische Eheverträge* σ. 20 ἐπ. Πάντα τὰ γαμικὰ συμβόλαια, ὁσάκις συνιστᾶται προῖξ, περιέχουσι τὸν ὄρον: «bist du drinnen so sind die drinnen mit dir; bist du draussen, so sind die draussen mit dir» (P. Lonsdorfer I) ἢ, ὡς μεταγενεστέρως ἀπαντᾶται: «bist du drinnen, so bist du drinnen mit ihnen; bist du draussen, so bist du draussen mit ihnen (P. dem. Rylands 16 σ. 139, P. dem. Strassburg 56, P. dem. Rylands 27 σ. 157, P. dem. Rylands 28 σ. 157, P. dem. Strassburg 43, P. dem. Cairo 30800), δι' οὗ ἐπιδιώκεται ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἀπολύτου κυριότητος τῶν ὡς προῖκα εἰσενεχθέντων, εἰς τὴν γυναῖκα (πρβλ. καὶ Junker, P. Lonsdorfer I σ. 18 σημ. 3 καὶ γενικῶς σ. 27 ἐν τέλει, Sethe-Partsch, *Demotische Urkunden* σ. 381). Πρβλ. ἤδη καὶ τὸν νεωστὶ ἐκδοθέντα P. dem. Cairo III 50149. Περιέχουσιν ἔτι τὰ γαμικὰ συμβόλαια ὄρον, καθ' ὃν καὶ ὑπατιότητι τῆς γυναικὸς ἂν λυθῇ ὁ γάμος, ὑποχρεοῦται ὁ ἀνὴρ εἰς ἐπιστροφὴν τῆς προικὸς εἴτε αὐτουσίας, εἴτε τῆς διατιμήσεώς της (π.χ. P. Hauswaldt 4, 6, 14, 15 κτλ.) ἀναγραφὴν ἐν καταλόγῳ λεπτομερῶς τῶν τε προικῶν καὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν, ἧς ἀναγραφῆς τὴν σημασίαν ὡς ἐξασφαλιστικῆς τῆς ἀδιαφιλονικίτου κυριότητος τῆς γυναικὸς ἐπ' αὐτῶν ὄρα παρὰ Junker, ἔνθ. ἄνωτ. σ. 26 ἐν τέλει. Διὰ τούτων πάντων περιεχομένων ἐν τῷ συμβολαίῳ εἴτε ὄλων ὁμοῦ (π.χ. P. Strassburg 43) εἴτε πλειοτέρων, εἴτε καὶ ἑνὸς μόνου, ἐπιδιώκεται ἡ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐξασφάλισις τῆς κυριότητος τῆς γυναικὸς ἐπὶ τῶν προικῶν.

⁴³ Πρβλ. τὸν παρὰ Griffith, P. dem. Rylands σ. 136 κατάλογον. Ἐπίσης Möller, ἔνθ. ἄνωτ. σ. 21 σημ. 5.

⁴⁴ Πρβλ. Möller, ἔνθ. ἄνωτ. σ. 25, τοὺς αὐτόθι παραπεμπομένους, ὡς καὶ τοὺς ἐν τῷ ἔργῳ καθόλου ἐν ἀντιστοίχῳ πρὸς τοὺς διαφόρους τύπους γαμικῶν συμβολαίων παραπεμπομένους πατέρους.

Ὁ ἐν τῷ ἐβραϊκῷ δικαίῳ κατὰ τὸν τελευταῖον π.Χ. αἰῶνα ἐμφανιζόμενος θεσμὸς τῆς *κετούμπα* ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐν περιπτώσει λύσεως τοῦ γάμου προστασίαν καὶ συντήρησιν τῆς χήρας, ὁμοιάζων ἐν τούτῳ πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν *donatio ante nuptias* καὶ τὸ γερμανικὸν *Wittum*. Πρβλ. Neubauer, *Beiträge* σ. 25 ἐπ. καὶ τοὺς αὐτόθι παραπεμπομένους. Περὶ τῆς σχέσεως *μόχαρ* καὶ *κετούμπα* καὶ περὶ τοῦ ὅτι ἡ δευτέρα προῆλθεν ἐκ τοῦ πρώτου, ὅπερ ὑπῆρξε *pretium pudicitiae*, πρβλ. Neubauer αὐτόθι σ. 205 σημ. 2 καὶ 212 ἐπ. Ἀντιθέτως ὁ Volterra, *Studio sull' «arrha sponsalicia»* 3, Roma 1930 σ. 17 σημ. 1 καὶ 18 σημ. 1 καὶ οἱ παρ' αὐτῷ παραπεμπόμενοι ταυτίζουσι τὸ *μόχαρ* πρὸς τὸ βαβυλωνικὸν *tirhâtum*.

προστασίας της δι' ἰδρύσεως κοινοκτημοσύνης. Χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν περιπτώσεων τῆς ὁμοκυριότητος, καθ' ὅς περιλαμβάνετο εἰς ταύτην καὶ ἡ σύζυγος, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ περιελθούσαι εἰς ἡμᾶς περιπτώσεις εἶναι ἐλάχισται^{44α}.

Δεδομένου ἐξ ἄλλου, ὅτι εἰς τὰ γαμικὰ συμβόλαια σκοπεῖται πάντοτε ἡ ὑπαρξὶς τέκνων, φαίνεται ὅτι ὁ θεσμὸς δὲν ἦτο ξένος καὶ πρὸς τὴν προστασίαν τῶν ἐκ τοῦ γάμου τέκνων κατὰ τῶν ἀνθαιρεσιῶν τῆς γυναικός. Διότι ἡ γυνὴ καθισταμένη ἐν πάσῃ περιπτώσει κυρία τῆς διὰ γάμους δωρεᾶς ἔστω καὶ ἐπὶ μέρους⁴⁵ καὶ συναπάγουσα μεθ' ἑαυτῆς τὴν προῖκα καθὼς καὶ τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ ἤδη πρὸ τοῦ γάμου ἢ καὶ ἐπιγενομένως κτηθεῖσαν περιουσίαν, θὰ ἠδύνατο ἐγκαταλείπουσα τὰ τέκνα, ἀζημίως νὰ λύσῃ κατ' ἀρέσκειαν τὸν γάμον ἢ καὶ τέλος συνεστῶτος αὐτοῦ νὰ κατασπαταλήσῃ τὴν περιουσίαν ταύτην, δωρήσῃ εἰς τρίτους κτλ. Τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύει καὶ τὸ ὅτι, ἐξαιρέσει τοῦ P. dem. RyI. 16 σελ. 139, εἰς πάντας τοὺς παπύρους, τὰ γαμικὰ τοῦτέστιν συμβόλαια, ἔνθα περὶ καθολικῆς κοινοκτημοσύνης ὁ λόγος, τὸ ἀνήκον αὐτῇ ἐκ τῶν κοινοκλήτων ἢ γυνὴ δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ἐλευθέρως, ἀτε δεσμευομένη ὑπὸ τοῦ παραλλήλου ἐπ' αὐτοῦ δικαιώματος τῶν ἐκ τοῦ συνισταμένου γάμου τέκνων⁵⁰.

^{44α} Πρὸβλ. καὶ κατωτ.

⁴⁵ P. Lonsdorfer I 22 ἐπ.

⁵⁰ « . . . Dir gehören die Kinder, welche du mir gebären wirst, und alles was mir gegenwärtig gehört und was ich noch in Zukunft erwerbe . . . Du sollst es nicht einem anderen Kinde geben können, ausser den Kindern, welche du mir gebären wirst . . . » (P. dem. Cairo 31177). Συνεπίκουρος τῆς ἐν τῷ κειμένῳ ὑποστηριζομένης ἀπόψεως ἔρχεται καὶ ὁ P. Hauswaldt 14 : « . . . Wenn ich dich als Ehefrau entlasse . . . Ich gebe dir (ferner) das $\frac{1}{3}$ von allem und jedem, was uns von heute an gemeinsam gehören wird [und?] den Kindern, welche du mir (noch) gebären wirst », ἔνθα, νομίζομεν, ἢ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου προσθήκη τοῦ συνδετικοῦ καὶ (und) εἶναι ἀπολύτως ἐπιτυχής. Διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, τὴν ὑπὲρ τῶν τέκνων διάθεσιν τῆς περιουσίας του θὰ ἐπραγματοποιεῖ ἐν ἰδιαιτέρᾳ παραγράφῳ καὶ κατὰ τὸν συνήθη τύπον τὸν ἀπαντώμενον εἰς τοὺς ἄλλους παπύρους, δηλ. : Die Kinder welche die du mir (bereits) geboren hast, und diejenigen, welche du mir (noch) gebären wirst, sind die Herren von allem und jedem, was mir gegenwärtig gehört κτλ. κτλ. (π.χ. P. Hauswaldt 6, 15 κτλ.). Χαρακτηριστικοὶ εἶναι ἐπίσης ἐν προκειμένῳ καὶ οἱ P. Louvre E 7849 καὶ E 7846, τὸ σχετικὸν κείμενον τοῦ πρώτου τῶν ὁποίων κατὰ μετάφρασιν τοῦ Griffith ἔχει ὡς ἐξῆς : « . . . If I leave the Woman . . . I will give to her the two teben of silver and the 50 (!) (measures of) bôti-corn which are written above, besides a share (?) of every . . . every . . . which I shall make with her: together with the paternal and maternal (?) property for her children which she [shall (?) bear to me]. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ κείμενον τῶν ἐν λόγῳ παπύρων ὄρα καὶ Möller, zwei ägyptische Eheverträge σ. 13 ἐπ. καὶ σ. 16 (τύπος συμβολαίου I), ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν ἔννοιαν, τὸν Junker, P. Lonsdorfer I σ. 14 σημ. 1. Εἰς τὸν P. dem. Strassburg 56 (=P. Libbey σ. 10 ἐπ.) περιέχεται διάταξις, καθ' ἣν τὰ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν συζύγων ἀπὸ τοῦ γάμου κτώμενα δέον νὰ περιέρχωνται εἰς τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα : « . . . meine Kinder welche du mir geboren hast und die Kinder, welche du mir [gebären wirst], sind die Herren von allem . . . was ich mit dir erwerbe . . . ». Πρὸβλ. ἐπίσης κατωτ. Η τὸ κείμενον.

Ε. ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ ΑΠΗΡΤΙΖΕΤΟ ΕΞ ΑΜΟΙΒΑΙΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ. ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ ΚΟΙΝΟΚΤΗΤΟΥ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ. ΧΡΟΝΟΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ.

I. Εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς κοινοκτημοσύνης ἡ ὕλική συμβολή τῶν συζύγων ἦτο ἀμοιβαία.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἀριδῆλως, νομίζομεν, ἐξάγεται ἐκ τοῦ P. dem. Torino 2021. Διότι ὀητῶς λέγεται ἐκεῖ: « . . . . . [ὁ Φαραώ (;)] εἶπε . . . «πᾶν ὅ,τι ἀποκτᾶ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς . . . . » κ.τ.λ.

Ἄλλως καὶ διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ P. Lonsdorfer I ἀπεδείχθη, ὅτι τὰ γαμικὰ συμβόλαια ἐκδότης τῶν ὁποίων φαίνεται ὁ ἀνὴρ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀπὸ τῆς μιᾶς μόνον πλευρᾶς, τῆς τοῦ ἀνδρὸς συντεταγμένα καὶ ἐπομένως δημιουργοῦντα ὑποχρεώσεις εἰς βάρους αὐτοῦ μόνον. Διότι ὁ ἀνὴρ ἔσπευδε καὶ αὐτὸς νὰ ἐξασφαλισθῆ περιουσιακῶς, διὰ τῆς ἀπὸ μέρους τῆς γυναικὸς ἀναλήψεως ἀντιστοίχων ὑποχρεώσεων. Ἡ § 22 τοῦ ἐν λόγῳ πατύρου ἀποτελεῖ τρανὴν ἀποδείξιν περὶ τούτου⁵¹. Οἱ δὲ P. dem. Berlin 3078 καὶ P. Libbey οὐδὲν ἕτερον ἀποδεικνύουσιν ἢ, ὅτι αἱ ὑπὸ τῶν συζύγων ἀναλαμβανόμεναι ἐκατέρωθεν κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου ἀντίστοιχοι περιουσιακαὶ ὑποχρεώσεις, ἠδύνατο εἶτε εἰς ἓν, εἶτε καὶ εἰς χωριστὸν ἐκάστη ἔγγραφον νὰ διατυπωθοῦν⁵².

Εἰς πάπυρον τοῦ Βατικανοῦ (=Revillout, Notice N° 23 σ. 288) τοῦ ἔτους 626 π.Χ., γυνὴ τις μεταβιβάζει εἰς τὸν σύζυγον ἀκίνητον, ἵνα τοῦτο ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ συζύγου ἐν τῷ μέλλοντι συνεισφερηθησομένων ἀποτελέσωσι τὰ κεφάλαια τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας⁵³. Ἐκ τῶν P. dem. Bibliothèque Nationale 216 καὶ 217, οἴτινες, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω^{53α}, ἐξαρθῶνται ἀμέσως ἐκ τοῦ P. dem. Brit. Museum 10120 A + B ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ σύζυγος ἀνέμεινε ἵνα ἑνθμισθῆ πρότερον ἢ περιουσιακῆ αὐτῆς θέσις ἀλέναι τοῦ συζύγου, κατόπιν δὲ καθώρισε καὶ αὕτη τὰ δικαιώματα τῶν ἐκ τῶν δύο γάμων τέκνων τῆς ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς, ἀποτελουμένης πλέον καὶ ἐκ τῆς ἀναλογίας τῆς ἐπὶ τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας, τὰ κεφάλαια τῆς ὁποίας ἀσφαλῶς διὰ κοινῆς συμβολῆς τῶν

⁵¹ Ἐν περιπτώσει αὐθαιρέτου ἐγκαταλείψεως τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ τῆς συζύγου, ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς περιορίζονται τὰ δικαιώματά τῆς, ἀλλὰ καὶ σιωπηρῶς τεκμαίρεται, ὅτι ἀπόλλυσιν ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς κοινοκτῆτου μεριουσίας, ὅπερ, ἀντιστρεφομένων τῶν ὄρων, συμφώνως πρὸς τὴν § 9 θὰ περιήρχετο εἰς αὐτήν. Πρβλ. Junker ἐν P. Lonsdorfer I σ. 28.

⁵² Ὅρα τὴν λαμπρὰν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος αὐτοῦ παρὰ τῷ Junker, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 28 ἐπ. καὶ 53 ἐπ. Τοῦτο εἶχεν ἤδη ὑποψιασθῆ καὶ ὁ Mitteis, Grundzüge σ. 209.

⁵³ L'an 37, 18 epirphi du roi Psammetiku (à qui vie, santé, force!). En ce jour la femme Matast fille de Mesa . . . dit à . . . fils de Heska Menasmen : j'ai transmis l'apport que j'ai donné en équivalence et que tu as reçu aujourd'hui . . . C'est mon terrain qui est à toi et pour lequel tu nous as satisfaites (en reciprocité) par un apport que tu feras être. Mois je te donne ton écrit. (Une) telle fille de Hotep . . . (sa mère) dit : ce n'est pas moi qui suis à donner en dehors de toi (une part quelconque) et à écarter de toi ce qui est en (ta) main, ainsi que ma fille . . . . ». Πρβλ. τὰς αὐτόθι παρατηρήσεις τοῦ Revillout σ. 289. Ἐπίσης κατωτ. τὰς παρατηρήσεις σχετικῶς πρὸς τὸν πάπυρον αὐτόν.

^{53α} Ἄνωτ. σελ. 42.

συζύγων ἀπετελέσθησαν. Δυσκόλως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ σύζυγος θὰ ἐδέχετο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν σύζυγον δικαιώματα (κοινοκτημοσύνης) ἐπὶ τῆς ἰδίας μόνον αὐτοῦ περιουσίας, ἵνα αὕτη μετὰ ταῦτα διανείμῃ τὴν καὶ ἐκ τῆς ἀναλογίας τῆς ἐπὶ τῆς κοινοκτῆτου ἀποτελεσθεΐσης τοιαύτης ἐξ ἴσου μεταξὺ τῶν τέκνων ἐκ τοῦ μετ' αὐτοῦ γάμου καὶ τῶν τέκνων ἐκ τοῦ πρώτου, ἀφοῦ μάλιστα καὶ αὐτὸς εἶχε καὶ ἄλλα τέκνα ἐκ προηγουμένου γάμου! Αὐτὸ θὰ ἀπετέλει κατὰφωρον ἐκ μέρους τοῦ ἀδικίαν εἰς βάρους τῶν τέκνων τοῦ ἐξ ἄμφοτέρων τῶν γάμων! Εἰς τὸν P. dem. Brit. Museum 10074 (= VBP. I σ. 7 ἐπ.) ὁ σύζυγος παραιτεῖται παντὸς δικαιώματος ἀνήκοντος αὐτῷ τίτλῳ κοινοκτημοσύνης ἐπὶ ὠρισμένων πραγμάτων περιελθόντων εἰς τὴν σύζυγον ἐκ πατρογονικῆς κληρονομίας καὶ ὑπηγμένων εἰς κοινοκτημοσύνην⁵⁴. Δὲν ἀποτελεῖ καὶ αὐτὸς ὁ πάπυρος ἀπόδειξις τῆς ἀμοιβαιότητος τῆς συνεισφορᾶς τῶν συζύγων;

⁵⁴ « . . . Ich bin fern von dir in Bezug auf die verstorbene T-berchas (und) Sentalûs (und) Kalês (und) Psenpachnubis und Bellês (und) Petemestus (und) Psenpmui, die Kinder des Pa-Neit, welche in dem Schacht deiner (Grab)stätte und der (Grab)stätte des Thawes der Choachytin, liegen. Dir gehören sie, (nämlich) deine Leute, von dem heutigen Tage an fürderhin. Nicht werde ich auf einen Menschen von ihnen Anspruch erheben können. Nicht werde ich einen Menschen aus deinen Plätzen herausbringen können von dem heutigen Tage an fürderhin, nicht werde ich auf ein dir gehöriges Einkommen (oder) auf irgend einen Menschen in der Welt, der dir gehört, Anspruch erheben . . . (κατὰ μετάφρασιν τοῦ Spiegelberg). Εἰς τὸν πάπυρον αὐτὸν εὐρίσκονται ἠνωμένα δύο ἔγγραφα: ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἀποστάσιον καὶ ἀφ' ἑτέρου συμφωνία τῶν τέως συζύγων σχετικαὶ πρὸς τὴν περιουσίαν των. Ἀποτελεῖ ἐπομένως ὁ πάπυρος αὐτὸς *συμβόλαιον* διαζυγίου, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ τέως σύζυγος παραιτεῖται παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς συζύγου του, ἥτις, δεδομένου ὅτι ἀνήκεν αὕτη εἰς οἰκογένειαν ἱερέων (χοαχυτῶν), ἀπετελεῖτο ἐκ μομιμῶν, εἰσοδήματα τῶν ὁποίων ἀπετέλουν ὅσα ἡ λατρεία τῶν θεινεῶτων αὐτῶν ἀπέφερε. Πρβλ. καὶ τὸν ὄρκον τὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συζύγου Πανόφερ ἐν σχέσει πρὸς τὴν αὐτὴν περιουσίαν τῆς τέως συζύγου του διδόμενον, ἐν P. dem. Brit. Museum 10079 B+C. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Spiegelberg ἐν VBP I σ. 7. Οὐδεὶς λόγος παραιτήσεως τοῦ συζύγου, ἂν μὴ οὗτος ἐκέκτητο δικαιώματα ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς τέως συζύγου του Τανόφερ. Διότι ἡ περιουσία αὕτη, ἀποτελοῦσα μέρος τῆς ὅλης κοινοκτῆτου, ἔδει ἤδη νὰ διανεμηθῇ μεταξὺ τῶν τέως συζύγων. Ἀκριβῶς δὲ τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ τούτου παραιτεῖται ὁ σύζυγος ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παρατιθεμένῳ ἀποστάσματι τοῦ παπύρου. Περὶ παραιτήσεως λοιπόν, ὡς ἐλέχθη, τοῦ συζύγου ἀπὸ δικαιωμάτων ἐπὶ ἀντικειμένων ἀποτελούντων μέρος τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας ἀσφαλῶς πρόκειται καὶ ὄχι περὶ πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὴν τέως σύζυγον καθ' ὀλοκληρίαν, τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ὁποίων ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ ὡς ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας ἐπικυροῖ, ἀποκαθισταμένης τῆς ἀρχικῆς ἐπ' αὐτῶν καταστάσεως, ὡς ἀστόχως, νομίζομεν, ἰσχυρίζεται ὁ Junker ἐν P. Lonsdorfer I σ. 39.

Εἰς τινὰς παπύρους περιέχοντας διατάξεις μερικῆς κοινοκτημοσύνης ἢ διατύπωσις καθιστᾶ ἔκδηλον τὴν ἀμοιβαιότητα τῆς συνεισφορᾶς τῶν συζύγων. Π.χ. P. Lonsdorfer I: « . . . ἐγώ, μαζί με ἐσέ»: P. Libbey: « . . . ὅ,τι μετὰ σοῦ θ' ἀποκτήσω », ὅστις ὅμως διασώζει μόνον τὸ ὑπὸ τῆς συζύγου ἐκδοθὲν ἀντίστοιχον ἔγγραφο, κτλ. Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 47 καὶ σημ. 52. Τὴν ἀποψιν ταύτην δέχεται καὶ ὁ Partsch ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 579 καὶ σημ. 3 καθὼς καὶ ὁ Arangio-Ruiz, Lineamenti σ. 13 ἐπ.

II. Ἀντικείμενον τῆς κοινοκτημοσύνης ἡδύνατο νὰ εἶναι πᾶν περιουσιακὸν στοιχεῖον, ἀγροτικά καὶ ἀστικά ἀκίνητα, χρήματα κλπ.⁵⁵, καθ' οἷονδήποτε τρόπον περιελθόντα ἢ περιερχόμενα εἰς τοὺς συζύγους.

III. Δυσεπίλυτα εἶναι τὰ ζητήματα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὸ παθητικὸν καὶ τὸ ἐνεργητικὸν τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας.

Ἡ φρασεολογία τῶν πηγῶν ἐπιτάσσει νὰ πραγματευθῶμεν χωριστὰ τὰς περιπτώσεις τῆς καθολικῆς κοινοκτημοσύνης ἀπὸ τὰς περιπτώσεις τῆς μερικῆς.

α) Ἐπὶ τῆς καθολικῆς, εἰς τὴν κοινὴν περιουσίαν περιλαμβάνοντο ὄχι μόνον τὰ διαρκούντος τοῦ γάμου περιερχόμενα εἰς τοὺς συζύγους, ἀλλὰ καὶ ὅσα οὗτοι κατεῖχον πρὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ :

«Σὲ κατέστησα σύζυγόν μου. Εἰς σὲ ἀνήκουν τὰ τέκνα, ἅτινα θὰ μοι τέξῃς καὶ πᾶν ὅ,τι ἦδη κατέχω καὶ ὅ,τι ἔτι ἐν τῷ μέλλοντι θ' ἀποκτήσω, εἰς τὴν ὑπαίθρου (ἢ ἐντός) τῆς πόλεως, οἰκίαν ἢ οἰκόπεδον . . . . » (P. dem. Cairo 31177, 280-79 π.Χ.).

Καθ' ὅμοιον τρόπον εἶναι διατετυπωμένοι καὶ οἱ ἄλλοι πάπυροι οἱ περὶ τῆς καθολικῆς κοινοκτημοσύνης μαρτυροῦντες⁵⁶.

Ἐκ τούτων ὅμως δὲν νομίζομεν, ὅτι θὰ ἡδυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἀναγκαίως ἡ περιουσία ἢ κοινόκτητος μόνον ἐξ ἐνεργητικοῦ ἀπληρτίζετο καὶ ὅτι τὸ παθητικὸν παρέμενεν ἔξω ταύτης. Τοῦλάχιστον διὰ τὴν περιουσίαν τὴν ἀνήκουσαν εἰς τοὺς συζευγνυμένους πρὸ τοῦ γάμου· διότι ἡ περιουσία αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ ἐνεργητικόν· θὰ ὑπῆρχε καὶ παθητικόν.

Ὁμολογητέον, ὅτι ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ αἱ πηγαὶ εἶναι ἐνδεεῖς. Ἐν τούτοις, ὁ P. dem. Brit. Museum 10074 (=VBP. I. σ. 7 ἐπ.), εἰ καὶ δὲν μαρτυρεῖ ἂν ἢ ὑπ' αὐτοῦ ὀυθμιζομένη τύχη τῆς κοινοκτημοσύνης, λυομένου τοῦ γάμου, ἦτο γενικὴ ἢ μερικὴ, ὄριπτε ὀλίγον φῶς ἐπὶ τοῦ θέματος. Εἰς αὐτὸν ὁ σύζυγος, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἀποστασίου παραιτεῖται παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς συζύγου του, ἥτις, δεδομένου ὅτι αὕτη ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν χραχυτῶν, ἀπετελεῖτο ἐκ μομμῶν καὶ τῶν συνδεομένων πρὸς αὐτὰς εἰσοδημάτων⁵⁷. Τοιοῦτου εἶδους περιουσία διετέλει συνήθως ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ἐν οἰκογενειακῇ ὁμοκυριότητι. Θὰ ἔπρεπεν ἐπομένως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι περιουσία βεβαρυσμένη δι' ὁμοκυριότητος ὡς τοιαύτη συνιστάτο καὶ ἐν κοινοκτημοσύνῃ. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐνισχύουν καὶ οἱ P. Louvre 2411, 3264 (=Revillout, Rev. Égyptologique 2, 95

⁵⁵ Πρβλ. P. dem. Cairo 31177 καθὼς καὶ τὰς γενικωτέρας διατυπώσεις : «ausser jedem Mass und jedem Gewinn» — «alle meine Habe ab» — «von allem und jedem» — τῶν P. Louvre E. 7849, E 7846, P. dem. Berlin 3078, P. dem. Hauswaldt 14 κτλ. Εἰς τὸν P. dem. Brit. Museum 10074 (=VBP I σ. 7) ὡς ἀνωτ. εἰς κείμενον καὶ σημ. 54 ἐλέχθη, εἰς τὴν κοινοκτημοσύνην περιλαμβάνοντο πράγματα περιελθόντα εἰς τὴν σύζυγον ἐκ γονικῆς κληρονομίας.

⁵⁶ Ἀνωτ. σημ. 11.

⁵⁷ Ἀνωτ. σελ. 48 καὶ σημ. 54.

σημ. 1, 6 π. X.) καὶ P. dem. Bruss. 3 (=Sethe Partsch, Demotische Urkunden σ. 720, 2, 265-246 π. X.), ἔνθα ὁ σύζυγος *συνεπικελεύει* εἰς τὰς ὑπὸ τῆς συζύγου ἐπιχειρουμένας πράξεις ἐπὶ περιουσίας, ἣτις ἐνῶ ἀπετέλει κεφάλαιον τῆς κοινοκτημοσύνης ἀπετέλει συγχρόνως καὶ στοιχεῖον περιουσίας ἐν οἰκογενειακῇ ὁμοκυριότητι⁵⁸.

Ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν τὴν κτωμένην συνεστάτος τοῦ γάμου πραγματευόμεθα εὐθὺς ἀμέσως ἐν τοῖς περὶ μερικῆς κοινοκτημοσύνης.

β) Ὁ ἀρχαιότερος P. dem. Torino 2021 διαλαμβάνει: (Σελ. 2, 1-3): «... *pān* ὅ,τι ἀπέκτησα μετ' αὐτῆς...» (Σελ. 2, 6-7): «... δύο δούλους ὄντας εἰς τὴν κατοχὴν μου ὡς ἀναλογίαν μου [ἐνν.: ἐξ ἐκείνων ἅτινα] ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς [ἐνν.: μοὶ ἀνῆκον ἢ ἀπέκτησα]». (Σελ. 2, 11-12): «... διότι [ὁ Φαραὸν (:)] εἶπε... «*pān* ὅ,τι ἀποκτᾶ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς»... ἀποτελούμενον ἐκ (Σελ. 3, 1-2) τῶν δύο ἀρρένων δούλων καὶ τῶν δύο θηλέων δούλων, σύνολον τέσσαρες, μετὰ [τῶν] τεκνων [ἐνν.: των]».

Διαρκῶς δηλ. γίνεται λόγος περὶ πραγμάτων κτηθέντων καὶ ἀποτελουμένων ἐκ δούλων ἢ ἄλλου τινος ἀντικειμένου, τὸ εἶδος τοῦ ὁποίου δὲν περιεσώθη εἰς ἡμᾶς.

Ἵσχυι διάφορος εἶναι καὶ ἡ διατύπωσις τῶν γαμηλίων συμβολαίων τῶν ἀφορώντων τὴν μερικὴν κοινοκτημοσύνην.

Ὁ P. dem. Brit. Mus. 10120 A π.χ. διαλαμβάνει:

«*ʿAn* σε ἐγκαταλείρω ἀπὸ σύζυγον (καὶ) σὲ μισήσω, θὰ σοὶ καταβάλω... καὶ τὸ $\frac{1}{3}$ παντὸς πράγματος, ὅπερ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ σοῦ θ' ἀποκτήσω».

Δεδομένου λοιπόν, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πάπυροι οἱ ἐμμέσως μαρτυροῦντες περὶ τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς κοινοκτημοσύνης δὲν μᾶς φωτίζουν περισσότερον, θὰ ἔπρεπε ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι διὰ τὸ εἶδος αὐτὸ μόνον τὸ ἐνεργητικὸν ἐσκοπεῖτο; Βάσει τοῦ P. dem. Brit. Mus. 10074 (=VBP. I. σ. 7 ἐπ.) θὰ ἔπρεπε ν' ἀποκρούσωμεν τὴν λύσιν αὐτήν, εἰ καὶ ὄχι ἀπολύτως.

Ἐπιπλέον ἴσως θὰ ἦτο τὰ διακρίνωμεν τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς τὸ κεφάλαιον τῆς κοινοκτημοσύνης ἀπηρτίζετο ἐκ κληρονομίας περιορισμένης ἐκ τοὺς συζύγους ὄθεν-δήποτε, ἀπὸ τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς τοῦτο ἐσχηματίζετο ἐκ κεφαλαίων κτωμένων ἐξ ἐργασίας ἢ ἄλλων ἐπιχειρήσεων^{58a}. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης περιπτώσεως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν τὸ τε ἐνεργητικὸν καὶ τὸ παθητικόν, ἐνῶ ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐσκοπεῖτο μόνον τὸ ἐνεργητικόν. Ἵσως μάλιστα τὴν λύσιν ταύτην ἐνισχύουν καὶ ὅσα ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ διοικήσεως τῆς κοινοκτημοσύνης ἀναπτύσσονται.

IV. Ἀπηρτεῖτο ἢ κοινοκτημοσύνη νὰ συσταθῇ δι' αὐτοῦ τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου ἢ

⁵⁸ Πρβλ. Κατωτ.

^{58a} Ἐὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν ἐνταῦθα τὸν Sethe, Gött. gel. Anz, 1918 N° 9 καὶ 10 σελ. 363. Ἔχομεν ὁμως πολλὰς ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῆς παραγράφου τῶν παπύρων: «(n) p} (n) mC d} nb shpr nb ntj iw-j i lr-w itm-s» ὡς τὴν θέλει αὐτὸς (σ. 365 σημ. 1. αὐτόθι), προτιμῶντες τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Möller.

ἡδύνατο νὰ συμφωνηθῆ καὶ πρὸ τοῦ γάμου, ἀλλὰ νὰ συσταθῆ καὶ μετὰ τὴν σύναψιν αὐτοῦ;

Διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν, τῆς συμφωνίας δηλ. πρὸ τῆς συνάψεως τοῦ γάμου, οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν.

Διὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, τὴν σύστασιν δηλ. τῆς κοινοκτημοσύνης μετὰ τὴν σύζευξιν, εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἔχομεν ἓνα πάπυρον, τὸν P. du Vatican δημοσιευόμενον ὑπὸ τοῦ Revillout ἐν Notice N° 23 σ. 288 ἐπ. (626 π.Χ.), ἐνθα ἡ σύζυγος φαίνεται μεταβιβάζουσα εἰς τὸν σύζυγον, *συνεπικελευούσης* καὶ τῆς μητρὸς, ἀκίνητον ἵνα δι' αὐτοῦ ἀπαρτισθῆ τὸ κεφάλαιον τῆς διὰ τὸν ἐφεξῆς χρόνον συνιστωμένης μεταξὺ τῶν συζύγων κοινοκτημοσύνης. Ἄτυχῶς ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Revillout, οὐδὲ περὶ τῶν ἐξηγήσεων, τὰς ὁποίας ἐπὶ τοῦ παπύρου δίδει. Διότι τὸν ἀνευρίσκομεν μνημονεύμενον ὑπὸ τοῦ Griffith ἐν P. dem. Ryl. Inv. 58, χωρὶς ὅμως νὰ εἴμεθα βέβαιοι ἂν ὄντως πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ παπύρου. Οὐδὲ κατωρθώσαμεν ἄλλως νὰ ἐλέγξωμεν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μετάφρασιν τοῦ γάλλου σοφοῦ, ἐπειδὴ οὔτε φωτογραφίαν οὔτε ἀντίγραφον αὐτοῦ ἠδυνήθημεν οὐδαμοῦ ν' ἀνεύρωμεν.

Ἄν νομίζομεν ὅμως, ὅτι θὰ ἡδυνάμεθα ν' ἀποκρούσωμεν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡδύνατο ὄχι μόνον πρὸ τοῦ γάμου νὰ συμφωνηθῆ, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὸν νὰ συσταθῆ, δεδομένου, ὡς ἐλέχθη, ὅτι ὁ θεσμὸς οὐχὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὑφίστατο, ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Revillout διδαχθέντα⁵⁹, ἴσχυε μεταξὺ τῶν συζύγων μόνον ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον συμφωνήθη. Εἰ καὶ τὸ ὀρθότατον θὰ ἦτο, ὑπὸ τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῶν πηγῶν, νὰ ἀφήσωμεν ἄλυτον τὸ ζήτημα αὐτό.

ΣΤ. ΤΡΟΠΟΣ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ

I. Τρόπος ἰδιαίτερος συστάσεως τῆς κοινοκτημοσύνης δὲν φαίνεται, τοῦλάχιστον ὡς δεικνύουν τὰ περιωθέντα μνημεῖα, νὰ ἀπαιτεῖτο. Τοῦναντίον, συνιστᾶτο εὐθὺς ὡς συνήπτετο μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων ἢ περὶ αὐτῆς συμφωνία καὶ δὴ τοιαύτη, οἷα συνεφωνεῖτο μεταξὺ αὐτῶν· καθολικὴ δηλ. ἢ μερικὴ. Τοῦτο ἀποδεικνύεται, φρονοῦμεν, ἐκ τοῦ ὅτι ἡ σύστασις τῆς κοινοκτημοσύνης δὲν γίνεται εἰς παράγραφον τῶν γαμηλίων συμβολαίων αὐτοτελῆ, ἀλλ' εἰς παράγραφον προβλέπουσαν τὴν περίπτωσιν λύσεως τοῦ γάμου διαζυγίῳ καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ φοροῶντα τὰς συνεπειάς αὐτοῦ. Ἄν δὲ ὁ πάπυρος τοῦ Βατικανοῦ ἐν Revillout, Notice N° 23 σ. 288 ἐπ. (626 π.Χ.) θὰ ἡδύνατο νὰ προβληθῆ ἐναντίον τοῦ συμπεράσματος αὐτοῦ ἢ ὡς ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος, τὸ ἐπισφαλὲς κτλ. αὐτοῦ τὸ ἀναφερόν ἐναντιῶν⁶⁰ θὰ ἦτο ἀρκετὸν νὰ ἐξασθενίσῃ τὰ ἐξ αὐτοῦ δυνάμενα ν' ἀντηθῶσιν ἐπιχειρήματα. Ἄλλὰ καὶ ὅσα ἐν ἄλλῃ παραγράφῳ παρακατιόντες γενικῶς (H) ἀναπτύσσομεν, πείθουν, νομίζομεν, ὅτι οὐδεὶς λόγος ὑπάρξεως ἰδιαίτερου τρόπου συστάσεως αὐτῆς ὑφίστατο.

⁵⁹ Notice, σ. 289.

⁶⁰ Ἄνωτ.

II. Ἡ περὶ συστάσεως τῆς κοινοκτημοσύνης συμφωνία ἔδει νὰ γίνη ἐγγράφως. Ὁ P. dem. Tor. 2021 τῆς 20^{ης}/21^{ης} Δυναστείαν τὸ ἀποδεικνύει. Διότι ἐν αὐτῷ, ἀφοῦ ὁ Βεζίρης ἤκουσε τὰ ὑπὸ τοῦ ἐνδιαφερομένου ἐκτεθέντα καθὼς καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἐν Σελ. 4 στ. 1 ἐπ. λέγεται :

Ὁ Βεζίρης εἶπε : « Γενηθήτω συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἄμεν-κάου, τοῦ προφήτου τοῦ ἰσταμένου ἐνώπιόν μου ». (2). Ὁ Βεζίρης διέταξε τὸν ἱερέα καὶ γραφέα Πῖᾱ-Χεμχάμπ τοῦ δικαστηρίου τοῦ ναοῦ τοῦ Οὐσιμαρῆ-Μιαμῶν λέγων, ἡ παροῦσα συμφωνία, ἦν ἐνέκρινον, γραφείτω ἐπὶ ρόλου [ἐνν. : παπύρου, καταπιεμένου] ἐν τῷ ναῷ τοῦ Οὐσιμαρῆ-Μιαμῶν. Ὅμοιον ἐγένετο [ἐνν. : καὶ] διὰ τὸ μέγα δικαστήριον τοῦ Νῶ. Ἐνώπιον πλείστων μαρτύρων. Κάτωθι ὁ κατάλογος [ἐνν. : τῶν μαρτύρων] :

Ἐξ οὗ νομίζομεν, ὅτι ἡ γραπτὴ σύνταξις τῶν γαμικῶν συμβολαίων οὐχὶ μόνον ὡς τοιούτων ἐπετάσσετο, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ δημοσιότης αὕτη ἦτο ἀναγκαία λόγῳ τῶν ἐν αὐτοῖς καταχωρουμένων περιουσιακῶν συμφωνιῶν. Ἄλλο τὸ ζήτημα ἂν ἀπητεῖτο πάντοτε ἄδεια τῆς ἀρμοδίας ἀρχῆς⁶¹. Ἐν συνεχείᾳ δὲ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι βάσει τοῦ παπύρου αὐτοῦ ἡ γνώμη τοῦ Junker⁶², ὅτι ὁ P. dem. Berlin 3048⁶³ ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν βιβλίου ἐν τῷ ὁποίῳ κατεχωροῦντο τὰ γαμικὰ συμβόλαια (Güterrechtsregister), ἐπιτυγχανομένης οὕτω τῆς δημοσιότητος ὅσον ἀφορᾷ τὰς περιουσιακὰς σχέσεις τῶν συζύγων, ἐξασφαλιζομένων τοιουτοτρόπως καὶ τῶν ἐκ τῆς κοινοκτημοσύνης ἀντιστοίχων δικαιωμάτων αὐτῶν, ἐνισχύεται⁶⁴.

Τὴν ἀνάγκην τῆς γραπτῆς συμβάσεως ἐπέβαλλε ἐπὶ πλέον, νομίζομεν, ὅχι μόνον ἡ διευκρίνις τοῦ γεγονότος, ἂν ἡ ἰδρυομένη κοινοκτημοσύνη θὰ ἦτο καθολικὴ ἢ μερικὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, μνεία ταύτης ἐγένετο εἰς τὴν περὶ διαζυγίου παράγραφον τῶν γαμικῶν συμβολαίων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ καθορισμοῦ τῆς τύχης ταύτης εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον λύσεως τοῦ γάμου.

III. Ἐτερον ζήτημα περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἔπρεπε ν' ἀπασχοληθῶμεν ἐνταῦθα εἶναι τὸ τυπικὸν τῆς γραπτῆς συμφωνίας περὶ κοινοκτημοσύνης.

Ἐπ' αὐτοῦ δέον νὰ διακρίνωμεν τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ ἰδρυτικὴ συμφωνία τῆς κοινοκτημοσύνης δὲν ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον παράγραφον, ἀλλ' ἡρτημένη ἐκ τοῦ διαζυγίου καταχωρίζεται ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ προβλεπούσῃ τοιαύτῃ, ἀποτελοῦσα τρόπον τινὰ τροποποιη-

⁶¹ Πρβλ. καὶ τοὺς ἐκδότας ἐν J. E. A. 13, σ. 37.

⁶² Ἐν P. Lonsdorfer I, σ. 36 ἐπ.

⁶³ = Möller, Zwei ägyptische Eheverträge σ. 4 ἐπ.

⁶⁴ Ὁ Möller, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 15 τάσσειται πρὸς τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ P. dem. Berlin 3048 ἀποτελεῖ ἀπόσπασμα ἐκ βιβλίου ληξιαρχικῶν πράξεων γάμου (Ehestandsregister), ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ Sethe, Gött. gel. Anz. 1918 σ. 366 ῥητῶς ἀποφαίνεται, ὅτι περὶ Güterrechtsregister πρόκειται. Πρβλ. ἐπίσης καὶ Wilcken ἐν Partsch, Juristische Urkunden der Ptolemäerzeit 1927 σ. 65, ἐπίσης UPZ 1 σ. 580. Ὁρθότερον ἴσως θὰ ἦτο νὰ λεχθῆ, ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ μετεῖχε τῆς ιδιότητος τόσοσιν ληξιαρχικοῦ τῶν γάμων ὅσον καὶ περιουσιακοῦ.

τικὸν ὄρον αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν περιπτώσεων καθ' ἃς καταχωρεῖται ἐν ἰδιαιτέρα παραγράφῳ.

α) Παρ' ὅλην τὴν ἀπόστασιν τὴν χωρίζουσιν τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ τελευταίου γαμικοῦ συμβολαίου τοῦ περισώζοντος τὴν ἐν τῷ διαζευτικῷ ὄρῳ ἴδρυσιν τῆς κοινοκτημοσύνης, παρατηρεῖται ἀξιωματικὸς σταθερότης περὶ τὴν διατύπωσιν τῆς σχέσεως, αἱ μικραὶ δὲ καὶ ἀσήμαντοι διαφοραὶ ἀποδοτέαι μᾶλλον εἰς μοιραίαν ἀλλαγὴν τοῦ ὕφους κατὰ τὰς διαφοροὺς χρονικὰς περιόδους καὶ εἰς τοπικὰς γλωσσικὰς διαφοράς.

Ὡς ὑπόδειγμα τυπικοῦ δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὸν P. Libbey, ἀναγόμενον εἰς τὸ ἔτος 341-312 π.Χ. καὶ κείμενον ἐπομένως εἰς τὸ μέσον περιῖπου μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τελευταίου γαμικοῦ συμβολαίου, ὃ δὲ τύπος:

« Ἐὰν σὲ ἀποπέμψω ἀπὸ σύζυγον . . . θὰ σοὶ παραχωρήσω τὸ $\frac{1}{3}$ παντὸς οἰουδήποτε, ὅπερ θὰ ἀποκτήσω μετὰ σοῦ, καθ' ὃν χρόνον θὰ εἶμαι μετὰ σοῦ συνεζευγμένη, » (ἢ συνεζευγμένος),

θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ καθ' ἑξοχὴν ἀντιπροσωπευτικὸς τοῦ ἐν χρήσει τοιούτου, εἰς τὰς περιπτώσεις τοῦ συνδέσμου τοῦ διαζευτικοῦ ὄρου μετὰ τῆς κοινοκτημοσύνης.

Ἡ περίοδος μάλιστα: « παντὸς οἰουδήποτε, ὅπερ μετὰ σοῦ θ' ἀποκτήσω . . . » ὑπενθυμίζει ἰσχυρῶς τὴν διατύπωσιν τοῦ ἀρχαιοτάτου πατύρου Torino 2021: « . . . *pān ὅ,τι ἀπέκτησα μετ' αὐτῆς* » (Σελ. 2, 1-3), ἢ « . . . *δύο δούλους ὄντας εἰς τὴν κατοχὴν μου ὡς ἀναλογίαν μου [ἐνν.: ἐξ ἐκεῖνων αἰτινα] ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς [ἐνν.: μοὶ ἀνήκον ἢ ἀπέκτησα]* » (Σελ. 2, 6-7), ἢ « . . . *διότι [ὁ Φαραὼ (;)] εἶπε . . . « *pān ὅ,τι ἀποκτᾷ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς . . .* » (Σελ. 2, 11-12).*

β) Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, τὰ διασωθέντα παραδείγματα εἶναι καταπληκτικῶς ἐλάχιστα καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν, ἂν ὑφίστατο σταθερὸν τυπικόν, παρ' ὅλον ὅτι ὁ P. dem. Cairo 31177 (280-79 π.Χ.) φέρει ἀδρὰ τὰ σημεῖα σταθερῶς ἐξελιγμένου τοιούτου καὶ τὸ ὁποῖον μοναδικὸν ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα παραθέτομεν:

« *Εἰς σὲ ἀνήκον . . . *pān ὅ,τι σήμερον κατέχω καὶ ὅ,τι εἰσέτι ἐν τῷ μέλλοντι θ' ἀποκτήσω, εἰς τὴν ὑπαιθρον [ἢ ἐντὸς] τῆς πόλεως, οἰκίαν ἢ οἰκόπεδον . . .* »⁶⁵.*

Ἄν δὲ θὰ ἠδύνατο τις νὰ ἀντιτάξῃ, ὅτι τὸ παράδειγμα αὐτό, εἰ καὶ τυχαίως ἴσως μοναδικόν, ἀφορᾷ ἐν τούτοις τὴν καθολικὴν κοινοκτημοσύνην, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ μόνον ἴσως ἐχρησιμοποιεῖτο, καθ' αὐτοῦ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸν P. dem. Strassburg 56 (117 π.Χ. = C. Libbey σ. 8 ἐπ.) ἰδρύνοντα, νομίζομεν, μερικὴν κοινοκτημοσύνην καὶ διαλαμβάνοντα:

« *Σποτοῦς ὁ υἱὸς τοῦ Πανᾶ ὁ πρεσβύτερός [μου] υἱὸς καὶ Χαροσιῆσις ὁ ἀδελφός του — 2 ἄτομα — τὰ τέκνα μου . . . εἶναι κύριοι παντὸς [οἰουδήποτε] πράγματος, ὅπερ κατέχω καὶ ὅπερ μετὰ σοῦ θ' ἀποκτῶ . . .* »

προδίδοντα δὲ τυπικὸν παραπλήσιον ἐν χρήσει καὶ ἐπὶ μερικῆς κοινοκτημοσύνης.

⁶⁵ Πρβλ. καὶ ἄνωτ. σημ. 13^β παρόντος μέρους.

Ζ. ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ.
ΣΧΕΣΙΣ ΤΑΥΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΝ ΟΜΟΚΥΡΙΟΤΗΤΑ

I. Πρὶν ἢ ἐπιληφθῶμεν τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τῆς διοικήσεως τῆς κοινοκτημοσύνης, ἀνάγκη νὰ ἐξακριβώσωμεν ἂν ἡ κοινοκτημοσύνη ἀπετέλει ἀπλῶς ἀδιαίρετον περιουσίαν ἢ, ἂν αἱ περιουσιακαὶ συμβολαὶ τῶν συζύγων ἐνούμεναι ὑπὸ τὸν θεσμὸν τῆς κοινοκτημοσύνης ἀπετέλουν εἰς τὸ ἐξῆς ἐν ὄλον ἀνεξάρτητον τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν περιουσιακῶν στοιχείων καὶ αὐθύπαρκτον.

Ἐπεὶ τῆς δευτέρας ἀπόψεως δυσκόλως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἐπιχειρήματα ἐκ τῶν πηγῶν. Καὶ διαλαμβάνουν μὲν τὰ γαμικὰ συμβόλαια ὄρους οἴοι :

«*Ἐὰν σὲ ἀποπέμψω ὡς σύζυγον . . . θὰ σοὶ μεταβιβάσω τὸ $\frac{1}{3}$ παντὸς οἰουδήποτε, ὅπερ θ' ἀποκτήσω μετὰ σοῦ, καθ' ὃν χρόνον θὰ εἶμαι μετὰ σοῦ συνεζευγμένη*» (= P. Libbey), ἢ «*εἰς σὲ ἀνήκουν . . . πᾶν ὅ,τι σήμερον κατέχω καὶ ὅ,τι εἰσέτι ἐν τῷ μέλλοντι θ' ἀποκτήσω, εἰς τὴν ὑπαιθρον [ἢ ἐντὸς] τῆς πόλεως, οἰκίαν ἢ οἰκόπεδον . . . .*» (= P. dem. Cairo 31177),

ἐξ ὧν θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀποκομίσῃ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι διὰ τῆς ἀμοιβαίας μεταβιβάσεως τῶν περιουσιῶν οἱ συζευγνύμενοι ἤθελον νὰ σχηματίσωσιν αὐθύπαρκτον περιουσίαν, ἐν τούτοις ὅμως ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα κεῖνται, νομίζομεν, ὑπὲρ τῆς ἀντιθέτου ἀπόψεως, ὅτι δηλ. ἡ κοινοκτημοσύνη ἦτο ἀπλῶς ἀδιαίρετος περιουσία.

Ἐν πρώτοις ἀναφερόμεθα εἰς ὅσα ἀνωτέρω (σ. 49 ἐπ.) ἐξετέθησαν σχετικῶς πρὸς τὸ ἐνεργητικὸν καὶ παθητικὸν τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας, ἔνθα ἠδυνήθημεν νὰ συναγάγωμεν, ὅτι περιουσία βεβαρυμένη δι' οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος ὡς τοιαύτη συνιστᾶτο καὶ ἐν κοινοκτημοσύνῃ.

II. Καὶ ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἐθίξαμεν τὴν οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα, σκόπιμον εἶναι νομίζομεν νὰ διευκρινίσωμεν εὐθύς ἀμέσως τὴν σχέσιν ταύτης πρὸς τὴν συζυγικὴν κοινοκτημοσύνην.

Εἰς τοὺς P. dem. Bruss. 3 (=Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 720, 2, 265-246 π.Χ.) καὶ P. Louvre 2411 καὶ 3264 (=Revillout, Rev. égypt. 2, 95 σημ. 1, 6 π.Χ.) ὁ σύζυγος ἐμφανίζεται *συνεπικελεύων* εἰς τὰς ὑπὸ τῆς συζύγου ἐπιχειρουμένης πράξεις ἐπὶ περιουσίας, ἣτις, ἐνῶ ἀπετέλει κεφάλαιον τῆς κοινοκτημοσύνης, ἀπετέλει συγχρόνως καὶ στοιχεῖον περιουσίας τελοῦσης ὑπὸ οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα καὶ δὴ ἀκριβέστερον ὡς ἐξῆς:

Εἰς τὸν πρῶτον, τὸν P. dem. Bruss. 3, ὅστις ἀποτελεῖ *πρᾶσιν* ἐκδιδομένην πρὸς διόρθωσιν γενομένης παλαιότερας διανομῆς, τὴν ὑπὸ τὸν τύπον αὐτὸν διανομὴν ἐνεργεῖ ἡ Ἐσοῆρις· εἰς τὴν πρᾶξιν δὲ ταύτην, δι' ἧς αὕτη ἀναγνωρίζει εἰς τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν της X τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῷ μερίδα, ἐπινεύει ἐν τέλει καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς Ἰμούθης⁶⁶. Εἶναι ἐπομένως φανερόν, ὅτι ἡ περιουσία ἐφ' ἧς τὴν πρᾶξιν ἐνεργεῖ ἡ Ἐσοῆρις

⁶⁶ Πρβλ. καὶ Partsch, ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 722-23.

ἄφ' ἑνὸς μὲν τελεῖ ἐν οἰκογενειακῇ ὁμοκυριότητι, διαχειριστῆς καὶ διοικητῆς τῆς ὁποίας εἶναι ἡ τελευταία, ἄφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐν συζυγικῇ κοινοκτημοσύνῃ. Ἐνεκα δὲ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ λόγου παρίσταται ἀνάγκη ἐπινεύσεως τοῦ συζύγου, ἵνα ἡ πράξις εἶναι ἔγκυρος.

P. Lounge 2411, 3264⁶⁷. Ὁ πρῶτος εἶναι ἡ *prāsis*, ὁ δεύτερος ἡ *συγγραφὴ ἀποστασίον*. ἄμφότεροι δὲ ἀφορῶσι τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον καὶ εἶναι λίαν βεβλαμμένοι. Εἰς αὐτοὺς ἡ Ντούα ἐκχωρεῖ εἰς τὴν γυναικαδέλφην τῆς Τσεταμὲν τὸ $\frac{1}{8}$ κληρονομίας τινός. Νομίζομεν, ὅτι πρόκειται περὶ διαδοχῆς ἐν περιουσίᾳ τελοῦσῃ ἐν ὁμοκυριότητι, ἡ διοικήσις καὶ διαχειρίσις τῆς ὁποίας περιῆλθεν εἰς τὴν Ντούα ὡς πρεσβυτέραν, ἐκχωροῦσαν ἤδη ὑπὸ τὴν ιδιότητά της τὸ $\frac{1}{8}$ εἰς τὴν σύζυγον τοῦ ἀποβιώσαντος ἀδελφοῦ της, πιθανῶς ὑπὸ τὴν ιδιότητά της (ἐνν. τῆς Τσεταμὲν) ὡς ἐπιτρόπου τῶν τέκνων της. Ὁ σύζυγός της Πασῆς συγκατανεύει εἰς τὴν *prāxin* ταύτην τῆς συζύγου του εἰς τὸ ἔγγραφον τῆς *prāseως*, διότι ἡ περιουσία αὕτη κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς συζύγου του ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ὁμοκυριότητι ἐτέλει καὶ ἐν συζυγικῇ κοινοκτημοσύνῃ. Ἀπαιτεῖτο ἐπομένως καὶ αὐτοῦ ἡ συγκατάθεσις, ἵνα ἡ *prāxis* τῆς συζύγου του εἶναι ἰσχυρά.

Δεδομένου ὅτι, ὡς ἀμέσως κατωτέρω θὰ λεχθῆ, ὁ ἀνὴρ εἶναι ὁ διοικητῆς τῆς κοινοκτημοσύνης, αἱ *prāxεις* αὗται τῆς συζύγου, οὔσαι *prāxεις* ὄχι ἀπλῶς διαχειρίσεως ἀλλ' ἀπαλλοτριώσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ ξενίσουν.

Ἡ μόνη, φρονοῦμεν, λογικὴ λύσις εἶναι, ὅτι περιουσία τελοῦσα ἐν οἰκογενειακῇ ὁμοκυριότητι, ὄχι ἀπλῶς ὡς τοιαύτη συνιστᾶται καὶ ἐν κοινοκτημοσύνῃ, ἀλλὰ πλέον τούτου, ἂν συμβῆ διοικητῆς καὶ διαχειριστῆς τῆς ὁμοκυριότητος νὰ εἶναι γυνή, ἥτις τὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα ἐρχομένη εἰς γάμον συνεισφέρει εἰς συζυγικὴν κοινοκτημοσύνην, διατηρεῖ ἐπὶ τῆς περιουσίας ταύτης καὶ ἀπέναντι τῶν ἐν ὁμοκυριότητι ἄλλων προσώπων, ἐξαιρέσει τοῦ συζύγου της, τὰ κυριαρχικά της, ὡς διοικητορίας δηλ. τῆς ὁμοκυριότητος δικαιώματα. Ἐπομένως πᾶσα *prāxis* καὶ δὴ διάλυσις τῆς ὁμοκυριότητος δέον ν' ἀπορρῶσῃ ἐξ αὐτῆς. Εἰς τὴν *prāxin* δὲ ταύτην δέον νὰ λάβῃ μέρος συγκατατιθέμενος καὶ ὁ σύζυγος, ὡς διοικητῆς τῶν κοινοκτημάτων. Ἐν συνεχείᾳ δὲ δύναται νὰ συναχθῆ καὶ τὸ ἄλλο συμπέρασμα: ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ συγκατάθεσις τοῦ συζύγου δὲν εἶναι ἀπλῆ «*εὐδόκησις*» ἀλλ' «*ἐπικέλευσις*», «*συνεπικέλευσις*», δι' ἧς ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἐγγυᾶται, ἀναλαμβάνων εὐθύνην διὰ τὸ ἔγκυρον τῆς *prāxεως* καὶ τὴν ἐξασφάλισιν ὀθενδήποτε τῶν παραχωρουμένων εἰς ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ παραχώρησις. Τοιοῦτοτρόπως ἐπικυροῦται καὶ ἡ γνώμη τοῦ Partsch, ὅτι ὁ ὄρος *ἐπίκλησις τοῦ ἐγγράφου* ὁ ἀπαντῶμενος εἰς τὰ μεμριτικά κυρίως ἔγγραφα καὶ ἀποδιδόμενος ἐν τῇ ἑλληνικῇ διὰ τοῦ ὄρου «*ἐπικέλευσις*», δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῆν συγκατάθεσιν ἀλλ' ἀνάληψιν εὐθύνης ἐξικνουμένης μέχρις ἐγγυήσεως⁶⁸.

⁶⁷ Πρβλ. καὶ Partsch, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 747, 11.

⁶⁸ Περὶ τῆς διακρίσεως *εὐδοκήσεως* καὶ *ἐπικελεύσεως* πρβλ. Partsch, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 748 καὶ γενικῶς περὶ τῆς σημασίας τόσοσιν αὐτῶν ὅσων καὶ παρεμφερῶν ὄρων ἐν τῷ ἑλληνικῷ καὶ ἑλληνιστικῷ δικαίῳ τὴν πραγματείαν τοῦ Franz Wieacker, ἐν Zeits. Sav. - Stif. R. A. 51 σ. 408 ἐπ. Τύπον

Αὐτὰ τὰ συμπεράσματα ὑπὸ τὴν παροῦσαν τοῦλάχιστον κατάστασιν τῶν πηγῶν, αἵτινες εἶναι ἀπολύτως πενιχραί, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ἐνῶ ἔξ ἄλλου ἢ κατάστασις αὕτη δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν τὸ λίαν ἐνδιαφέρον αὐτὸ ζήτημα ἐν ἐκτεταμένῃ ἱστορικῇ ἐξελίξει, εἰ καί, μὲ τὴν προϋπόθεσιν πάντοτε ὅτι εὐστοχεῖ ἢ εἰς αὐτὰ δοθεῖσα ἐρμηνεῖα, τὰ δύο ἀναλυθέντα παρ' ἡμῶν ἔγγραφα ἀπέχουν ἀλλήλων δύο καὶ ἡμισυ περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἀναγόμενα ὅμως εἰς τὴν πτολεμαϊκὴν καὶ τὴν ῥωμαϊκὴν περίοδον.

Ἐν τοῖς πρόσθεν ἐξητάσθη ἢ σχέσις οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος καὶ συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης καὶ δὴ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν γυναῖκα, συνεστῶτος τοῦ γάμου. Διότι καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄνδρα οὐδὲν ζήτημα γεννᾶται, ἐφ' ὅσον αὐτὸς εἶναι, ὡς θὰ λεχθῆ κατωτέρω, ὁ διοικητῆς τῆς κοινοκτημοσύνης. Ἐπομένως, ἂν ἐν τῇ κοινοκτημοσύνῃ συνεισφέρῃ περιουσίαν τελοῦσαν ἐν ὁμοκυριότητι καὶ συγχρόνως τελοῦσαν ὑπὸ τὴν διοίκησιν καὶ διαχείρισιν αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῆ τὰς τελευταίας ταύτας καὶ ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς διαχειριστοῦ τῆς κοινοκτημοσύνης.

Ἐν ἄλλο ζήτημα τὸ ὅποιον γεννᾶται, εἶναι τὸ τῆς σχέσεως τῆς κοινοκτημοσύνης καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος, εἴτε ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ συζύγου, εἴτε τῆς συζύγου, ὅταν οὐδεὶς τούτων ἐτύγχανε νὰ εἶναι διαχειριστῆς τῶν ἐν κοινοκτημοσύνῃ συσταθέντων, ἀλλ' ἐτέλουν ὑπὸ οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα ὑπὸ τὴν διοίκησιν τρίτου. Ἀτυχῶς αἱ πηγαὶ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ σιωποῦν. Θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ τρίτος αὐτὸς διοικητῆς ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ προβῆ εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν κατ' αὐτὴν;

Ποία ὅμως ἢ σχέσις συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης καὶ οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου;

Τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν δύναται ν' ἀναπτυχθῆ ἐνταῦθα αὐτοτελῶς ἀλλ' εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον (H), μεθ' οὗ συνδέεται ἀναποσπᾶστος.

III. Δοθέντων τῶν ἀνωτέρω ἔρρωται, φρονοῦμεν, ἢ γνώμη ὅτι ἢ κοινοκτημοσύνη ἀπετέλει ἀπλῶς ἀδιαίρετον περιουσίαν. Διότι ἂν ἰδρῦετο διὰ ταύτης περιουσία ἀνεξάρτητος καὶ αὐθύπαρκτος, πῶς θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀποχωρίζεται καὶ νὰ διακρίνεται καὶ περιουσία τελοῦσα μὲν ἐν συζυγικῇ κοινοκτημοσύνῃ βεβαρημένη ὅμως μὲ οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα;

Ἡ διοικήσις τῆς κοινοκτημότητος περιουσίας ἀνῆκεν εἰς τὸν σύζυγον καὶ ὡς ἀρχηγὸν τοῦ οἴκου⁶⁹. Τοῦτο νομίζομεν εἶναι αὐτονόητον, ἀλλ' ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν P. dem. Berlin 3099, 3100, 5508 (124 π.Χ.) καὶ P. dem. Strass. 12 (88 π.Χ.), ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἤδη μνημονευθέντων ἀνωτέρω (II) P. dem. Bruss. 3 καὶ P. Louvre 2411, 3264.

Εἰς τοὺς πρώτους παπύρους, τοὺς P. dem. Berlin 3099, 3100, 3508 ὁ πατήρ, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς μετατροπῆς τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος εἰς συγχυριότητα ἐξ ἀδιαίρετου,

ἐλληνικῆς μεταφράσεως *συνεπιχειλεύσεως* ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ πρβλ. ἐν Wessely, Specimina T I a + b = Reich ἐν P. dem. Brit. Museum σ. 19 = Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 685-686.

⁶⁹ Ὁ Junker (ἐν P. Lonsdorfer I σ. 39) φαίνεται δεχόμενος τοῦτο καὶ διὰ πᾶσαν ἄλλην περιουσίαν τῆς γυναικός,

ἐκχωρεῖ διὰ δόσεως⁷⁰ εἰς ἕκαστον τῶν τριῶν υἱῶν του, διὰ χωριστῶν ἐγγράφων, μέρος τῶν εἰς αὐτὸν ἀνηκόντων τάφων καὶ λειτουργιῶν. Ὁ πρεσβύτερος, δικαίῳ πρεσβειῶν, λαμβάνει μερίδα μεγαλύτεραν. Ἡ μήτηρ παρέχει τὴν πρὸς τοῦτο συγκατάθεσίν της καὶ εἰς τὰ τρία ἐγγραφα· τοῦτο δὲ βεβαίως βάσει τῆς διὰ τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου μετὰ τοῦ συζύγου (καὶ πατρὸς) ἰδρυθείσης κοινοκτημοσύνης.

Εἰς τὸν P. dem Strass. 12 ὁ Πακῆβις ἐπικυροῖ δι' ὄρκου τὴν μεταβίβασιν οἰκίας πρὸς τὸν ἀγοραστήν, πωληθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πρώτου διὰ τοῦ P. dem. Strass. 8. Ἐν τέλει τοῦ ὄρκου (P. dem. Strass. 12) ἡ σύζυγος T-βεκέτ-Ανοῦπ διὰ χειραφίας⁷¹ ἐνίσχει, οἶονεὶ συγκατατιθεμένη, τὴν ὑπὸ τοῦ συζύγου Πακῆβιος γενομένην περὶ τῆς μεταβιβάσεως καὶ πωλήσεως ὄρκοδοσίαν.

Εἰς ἀμφοτέρως ἐπομένως τὰς περιπτώσεις ὁ σύζυγος ἐνεργεῖ τὰς ἀπαλλοτριωτικὰς πράξεις, ἡ δὲ σύζυγος ἀπλῶς ἐπινεύει. Ἡ πράξις αὐτῆ ἐπινεύσεως εἶναι ἀπλῆ *εὐδόκησις*, δηλ. συγκατάθεσις ἰσχυροποιουσα τὴν ἀρχικὴν πράξιν, τοῦ εἴδους τῆς κατὰ τὸν Partsch schlichte Beitrittserklärung καὶ οὐχὶ *ἐπικέλευσις*. Ἄρα τὸ δικαίωμα τοῦ συζύγου εἶναι ἐξαιρετικῆς ἰσχύος.

Ἐνῶ ἐξ ἀντιθέτου εἰς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς τὰς πράξεις ἀπαλλοτριώσεως ἐνεργεῖ ἡ γυνὴ καὶ αἵτινες περιορίζονται εἰς τὰς ἀνωτέρω (II, P. dem. Bruss. 3, P. Louvre 2411, 3264) ἀναπτυχθείσας, ἡ συγκατάθεσις τοῦ συζύγου εἶναι πλέον ἢ *εὐδόκησις*, εἶναι *ἐπικέλευσις*, τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς μας ἐπιχειρήματος ἐπικυρουμένου οὕτω καὶ ἀρνητικῶς.

Ἐξ ἄλλου, εἰς οὐδὲν ἐγγραφον καταρωθώσαμεν ν' ἀνακαλύψωμεν τὴν σύζυγον *ἐπιμελεύουσαν* εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ συζύγου ἐνεργουμένας πράξεις διαχειρίσεως.

Δυσχερείας βεβαίως γεννᾷ ὁ P. dem. Strass. 56 (=P. Libbey σ. 8, 117 π. X.) ἔνθα λέγεται, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Spiegelberg:

«Spotus, Sohn des Panas (mein) ältester Sohn und Harsiesis sein Bruder— 2 Personen—meine Kinder, welche du mir geboren hast und die Kinder, welche du mir [gebären wirst] sind die Herren von allem (und) [jedem], was mir gehört und was ich mit dir erwerbe, ohne schriftlich oder mündlich mit dir irgendwie zu verhandeln»:

Δύναται ὅμως ἐκ τούτων καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῇ περὶ διαζυγίου παραγράφῳ οὐδεὶς περὶ κοινοκτημοσύνης καὶ τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας γίνεται λόγος νὰ τεκμαρθῇ, ὅτι ἕκαστος τῶν συζύγων ἐκέκτητο ἐλευθέραν τὴν διάθεσιν τῆς ἀναλογίας του ἐπὶ τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας, συνεπεία τῆς ὑποίας παρέστη ἀνάγκη, ὅπως ᾄητῶς ἐν τῷ γαμικῷ αὐτῷ συμβολαίῳ ὀρισθῇ, ὅτι ἡ κοινοκτῆτος τῶν συζύγων περιουσία δέον νὰ περιέλθῃ εἰς τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα καὶ δῆ: «... ohne schriftlich oder mündlich mit dir (δηλ. τὴν

⁷⁰ Πρβλ. Partsch ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 691 σημ 2.

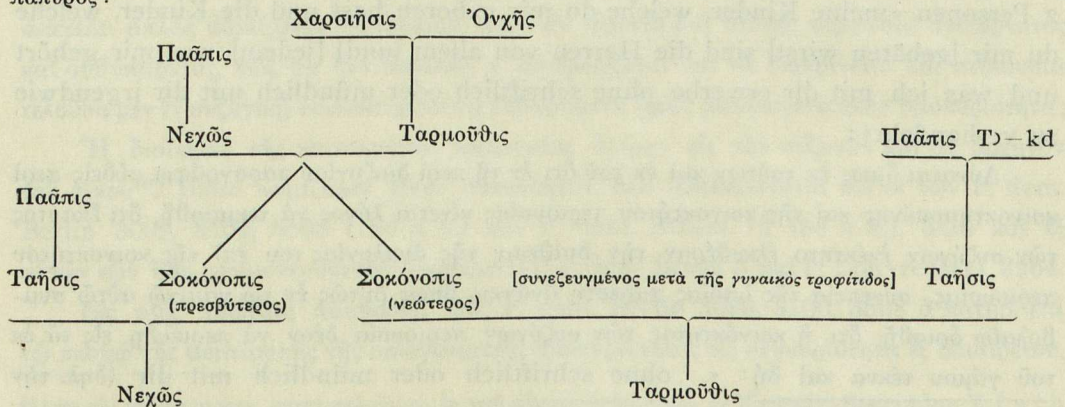
⁷¹ Περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς ἐγγνήσεως ἐν τῷ αἰγυπτιακῷ δικαίῳ πρβλ. Partsch, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 565 ἐπ. καὶ τοὺς αὐτόθι παραπεμπομένους.

σύζυγον) *irgendwie zu verhandeln*; Δὲν τὸ νομίζομεν. Τοῦναντίον ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ συμφωνία αὕτη συνάπτεται μεταξὺ τῶν συζύγων διότι, ἐνῶ ἀναμφισβητήτως ἰδρύεται μεταξὺ αὐτῶν μερικὴ κοινοκτημοσύνη, συμφωνεῖται ὅπως ἡ τύχη ταύτης, μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, εἶναι διάφορος πρὸς τὰ ἐπὶ τοιαύτης κοινοκτημοσύνης ἰσχύοντα. Ὅτι δηλ. καὶ ἐπ' αὐτῆς θὰ ἰσχύσουν οἱ κανόνες οἱ διέποντες τὴν καθολικὴν καὶ περὶ ὧν πραγματευόμεθα εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.⁷²

IV. Ἄλλ' ἐνῶ τοιοιτοτρόπως ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ διοίκησις τῆς κοινοκτημοσύνης ἀνῆκεν εἰς τὸν σύζυγον, ἔξ ἄλλου τὸ δικαίωμα αὐτοῦ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπεριόριστον. Διότι, ἵνα εἶναι ἔγκυρος οἰαδήποτε πράξις ἀπαλλοτριώσεως, ἀπαιτεῖτο πρὸς τοῦτο καὶ ἡ ἐν τῷ ἔγγραφῳ ὑπὸ τύπον *εὐδοκῆσεως* συγκατάθεσις τῆς συζύγου. Ἀπόδειξιν τούτου ἀποτελοῦν, οὐχὶ μόνον οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες P. dem. Berlin 3099, 3100, 5508 (124 π. X.), P. dem. Strass. 12 (88 π. X.), ἀλλὰ καὶ ὁ P. dem. Cairo 30612 (97-6 π. X.)⁷³.

⁷² Ἡ ἐν τῷ βαβυλωνικῷ καὶ τῷ ἀσσυριακῷ δικαίῳ ἀπαντωμένη ἀμοιβαία εὐθύνη τῶν συζύγων διὰ τὰ ὑφ' ἑκατέρου αὐτῶν συναπτόμενα χρέη, εἶχεν ἄλλους λόγους ὑπάρξεως. Ἐν τῷ βαβυλωνικῷ δικαίῳ (KH. § 152) λόγος τῆς τοιαύτης εὐθύνης εἶναι ἡ ἠθικὴ ἐπίδρασις ἡ ἐξασκουμένη ὑφ' ἑκάστου τῶν συζύγων ἐπὶ τῶν πράξεων τοῦ ἑτέρου. Ἐν τῷ ἀσσυριακῷ, τοῦναντίον, ἡ εὐθύνη τῆς συζύγου (LA. § 33) διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς συναφθέντα χρέη, ἐξαρτωμένη καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ δευτέρου καταβολῆς *nudunnu* ἢ *tirhatu* κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου, λόγον εἶχε τὴν κυριότητα τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τῆς γυναικός. Περὶ τούτων πάντων πρβλ. Cruveilhier, *Lois Assyriennes*, 3, σ. 32. Ἀντιθέτως, κατὰ τὸν Koschaker, *Altassyrische Gesetze* σ. 63, ἡ εὐθύνη τῆς γυναικός διὰ τὰ χρέη τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ἀπόρροια τῆς ἐπὶ ταύτης ἐξουσίας τοῦ δευτέρου.

⁷³ Σχετικῶς πρὸς τὴν ἐν τῷ πατύρῳ αὐτῷ ἀγοραπωλησίαν, δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν ἀκόλουθον γενεαλογικὸν πίνακα καταστρωθέντα ὑπὸ τοῦ Spiegelberg (P. dem. Cairo σ. VIII) καὶ περιλαμβάνοντα πάντα τὰ πρόσωπα, ἅτινα ἐμφανίζονται δικαιοπρακτοῦντα εἰς τὰ περισωθέντα ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου αἰγυπτιακῆς οἰκογενείας, ἕνα τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ καὶ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος πάπυρος :

Κατὰ ταῦτα, ὁ τρίτος ἰσὶ ἐμφανίζεται ἀγοράζων ἀπὸ κοινῆς παρὰ τοῦ Σοκόνοπι (τοῦ νεωτέρου), τῆς *γυναικὸς τροφίτιδος* τοῦ Ταῆσιος καὶ τῆς θυγατρὸς τῶν Ταρμούθις, τὸ $\frac{1}{4}$ μῦς οἰκίας περιελθούσης αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γονέων τοῦ Σοκόνοπι (τοῦ νεωτέρου), δηλ. τοῦ Νεχῶτος (υἱοῦ τοῦ Παᾶπι) καὶ

Βεβαίως ἡ παροῦσα κατάστασις τῶν πηγῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαιότερα ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 124 π.Χ. δὲν μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀνατρέξωμεν εἰς προγενεστέρας ἐποχάς, ἐκτείνοντες καὶ ἐπ' αὐτῶν τὰ συμπεράσματα τὰ μετ' ἀρκετῆς βεβαιότητος ἐξαγόμενα διὰ τὴν τελευταίαν περιόδον τῆς πτολεμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων παπύρων. Ἐν ὅμως ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ ὑποτεθῆ, ὅτι εὐστοχοῦσιν ὅσα ἀνωτέρω (σ. 52) ἐξεθέσαμεν, περὶ ὑπάρξεως δηλ. ἤδη κατὰ τὴν 20^{ην} Δυναστείαν βιβλίου, ἐν τῷ ὁποίῳ κατεχωροῦντο τὰ γαμικὰ συμβόλαια, ληφθῆ δὲ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Διοδώρου, δὲν θὰ ἦτο, νομίζομεν, ἀπολύτως παρακεκινδυνευμένον νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν μίτου συνδέοντος ἀπ' εὐθείας τὸ Güterrechtsregister ἐκεῖνο μὲ τὴν παράθεσιν, τὴν ἀποκαλύπτουσαν τὸν θεσμόν τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης ὡς περιεσώθη καὶ ἐφηρομζοτο ἐπὶ τῆς περιόδου τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, τοῦ Ρ. Οxy. 237 VIII (82 μ.Χ.) καί, κατὰ φυσικὴν τότε συνέπειαν, νὰ ἐπεκτείνωμεν ἐφ' ὅλοκλήρου τῆς περιόδου, ἀπὸ τῆς 20^{ης} δηλ. Δυναστείας καὶ ἐφεξῆς, τὴν ἀνάγκην τῆς συγκαταθέσεως τῆς γυναικὸς εἰς τὰς πράξεις διαχειρίσεως τοῦ συζύγου, ἐφ' ὅσον αὐταὶ ἀφαιρῶν ἀπαλλοτριώσιν καὶ εἶχε συμφωνηθῆ μεταξὺ τῶν συζύγων κοινοκτημοσύνη. Διότι ἐγγραφῆ παραθέσεως λόγῳ κατοχῆς καὶ κρατήσεως, οὐδένα ἄλλον λόγον εἶχεν εἰμῆ τὴν δέσμευσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ διαχειρίσει, δυναμένην νὰ ἀρθῆ μόνον κατόπιν συγκαταθέσεως τοῦ δικαιοῦχου, δηλονότι τῆς συζύγου.

Τὸ θέμα βεβαίως αὐτὸ θὰ ἐρευνηθῆ καὶ εἰς τὸ δεύτερον τεῦχος τοῦ παρόντος ἔργου, ἔνθα θὰ ἐξετασθοῦν αἱ πιθαναὶ ἀμοιβαῖαι ἐπιδράσεις τοῦ ἐγγωρίου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου. Ἐξ ἄλλου ὁμολογοῦμεν, ὅτι παραμένει ἄλυτον τὸ πρόβλημα τοῦ τί συνέβαιεν, εἰς ἣν περιπτῶσιν ἡ γυνὴ ἠρνεῖτο νὰ παρᾶσχη εἰς τὸν σύζυγον τὴν ἀπαιτουμένην συνευδόκησιν!^{73a}

τῆς Ταρμούθιος (θυγατρὸς τοῦ Χαρησιῆσι καὶ τῆς Ὀνηχῆς). Ἀναφέρεται δ' ἐπὶ πλέον ἐν τῷ αὐτῷ συμβολαίῳ καί, προφανῶς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἀκριβεστεροῦ καθορισμοῦ τῆς πωλουμένης οἰκίας, ὅτι ὁ αὐτὸς ἀγοραστὴς τὰ ὑπόλοιπα $\frac{3}{4}$ τῆς αὐτῆς οἰκίας ἠγόρασε πάλιν ἀπὸ κοινοῦ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἐν λόγῳ πωλητοῦ Σοκόνοπι (τοῦ πρεσβυτέρου), τῆς συζύγου του Ταήσιος, τοῦ υἱοῦ των Νεχῶτος καὶ τινος τρίτου ὀνόματι Παχῶς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, ὅτι ὁ Σοκόνοπι (πρεσβύτερος) διὰ νὰ πωλήσῃ εἰς τὸν τρίτον περὶ τὴν περιελθούσαν αὐτῷ ἐκ πατρὸς μερίδα, ἐχρειάσθη τὴν σύμπραξιν τόσον τῆς συζύγου του Ταήσιος ὅσον καὶ τοῦ υἱοῦ των Νεχῶτος. Δικαίως ἐπομένως συνάγομεν, ὅτι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου του ὑφίστατο κοινοκτημοσύνη, εἰς ἣν εἶχε συμβληθῆ ἡ μερὶς ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας.

^{73a} Τὰ ἀνωτέρω στρέφονται καὶ ἐναντίον τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Huwardas, Eherecht σ. 53. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐμμένομεν μετὰ τοῦ Arangio-Ruiz, Persone e famiglia σ. 81 ἐπ. εἰς τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ νόμος τῶν Αἰγυπτίων ἦτο συλλογὴ αἰγυπτιακῶν θεσμίῶν, γενομένη ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς ὁδηγὸς τῶν τὰ τῶν αἰγυπτίων κρινουσῶν ρωμαϊκῶν ἀρχῶν. Ὁφείλομεν ὅμως καὶ αὐθὶς νὰ τονίσωμεν ὅτι, καθὼς καὶ ἐν τῷ κειμένῳ ἐλέχθη, δὲν νομίζομεν, ὅτι οἱ κανόνες τοῦ Ρ. Οxy 237 VIII εἶναι αὐτούσιοι οἱ τοῦ ἀρχαίου αἰγυπτιακοῦ δικαίου, ἀλλὰ παρηλλαγμένοι ἐν πολλοῖς διὰ τοῦ χρόνου, τῆς συνηθείας καὶ τῶν ξένων ἐπιδράσεων. Ἡ σημερινὴ ὅμως κατάστασις τῶν πηγῶν δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐρευνήσωμεν εὐρύτερον τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου σχέσεως τοῦ παλαιότερου πρὸς τὸν συμ-

Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΛΥΣΙΝ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Ἡ λύσις τῶν ζητημάτων τῶν συνδεομένων μὲ τὴν τύχην τῶν κοινοκτῆτων καὶ τῆς κοινοκτημοσύνης μετὰ τὴν διαζυγίω ἢ θανάτῳ ἑνὸς τῶν συζύγων λύσιν τοῦ γάμου, καθὼς καὶ μὲ τὸ ποσοστὸν τῆς ἀναλογίας ἐκ τῶν κοινοκτῆτων τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸν ἐπιβιοῦντα σύζυγον, παρουσιάζει πλείστας δυσχερείας. Θ' ἀναφέρωμεν διὰ τοῦτο τὰς παρατηρήσεις τὰς δυναμένας νὰ γίνουιν ἐκ τῆς μελέτης τῶν παπύρων πρῶτον καὶ μετὰ ταῦτα θὰ προσπαθήσωμεν ν' ἀντλήσωμεν τὰ συμπεράσματα. Ὡς βάσιν τῶν παρατηρήσεων θὰ χρησιμεύσουν τὰ γαμικὰ συμβόλαια, τὰ δυνάμενα δ' ἔξ αὐτῶν νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα θὰ ἐρευνηθῆ κατόπιν, ἂν ἐπαληθεύουν καὶ ἄλλοθεν.

I. Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν περιπτώσεων τῆς μερικῆς κοινοκτημοσύνης.

Αὕτη διέπεται, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν καθολικὴν, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους σχεδόν, ὑπὸ ἀρχῶν ὁμοίων. Καθ' ὅλα δηλ. τὰ γαμικὰ συμβόλαια, ἢ γυνή, ἐν περιπτώσει διαζυγίου, φαίνεται λαμβάνουσα εἰς τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀνενόχλητον αὐτῆς διάθεσιν τὸ τρίτον τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας.

Ἐξαιρέσιν εἰς τὸν κανόνα ἀποτελοῦν μόνον οἱ P. dem. Cairo 30907+30909, κυρίως ὅμως ὁ P. Hauswaldt 14, ἔνθα ὀρίζεται, ὅτι τὸ τρίτον, τὸ ἄλλως ἐν περιπτώσει λύσεως τοῦ γάμου περιερχόμενον κατ' ἀπόλυτον κυριότητα εἰς τὴν σύζυγον, θ' ἀνήκει καὶ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὰ τέκνα⁷⁴.

Ἐξ ἄλλου, ἐπὶ μερικῆς κοινοκτημοσύνης, δι' ἰδιαιτέρας διατάξεως καταχωρουμένης εἰς τὰ γαμικὰ συμβόλαια, ὁ σύζυγος ὥριζεν, ὅτι τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ θὰ περιέλθουν εἰς τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα⁷⁵. Μοναδικὴν ἐξαιρέσιν ἀποτελοῦν οἱ μνημονευθέντες P. dem. Cairo 30907+30909 καὶ P. Hauswaldt 14, ὁμοιάζοντες καὶ κατὰ τοῦτο πρὸς τὰς περιπτώσεις τῆς καθολικῆς κοινοκτημοσύνης.

Φαίνεται λοιπόν, ὅτι αἱ περιπτώσεις τῆς μερικῆς κοινοκτημοσύνης διείποντο ὑπὸ τῶν ἑξῆς κανόνων :

Λυθέντος τοῦ γάμου διαζυγίῳ, ἢ γυνὴ ἐλάμβανε κατὰ κανόνα κατ' ἀπόλυτον κυριότητα τὸ τρίτον τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας, ὅπερ δέον νὰ θεωρηθῆ ὅτι τῇ ἀνήκει καὶ

φώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ρωμαίων κατακτητῶν τροποποιηθέντα ἕως αἰγυπτιακὸν Νόμον. Περὶ τοῦ αἰγυπτίου Νόμου αὐτοῦ πρβλ. ἤδη καὶ Seidl, ἐν Zeits. Sav-Stif. R. A. 52, σ. 425.

⁷⁴ Ὁ P. dem. Cairo 30907+30909, ὡς ἔχει σήμερον, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν καθιεροὶ δέσμευσιν τῶν κοινοκτῆτων ὑπὲρ τῶν τέκνων. Ὡς τῆς αὐτῆς γνώμης δέον, νομίζομεν, νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸν Sethe, Gött. Gel. Anz. 1918, N° 9 καὶ 10, σελ. 363/64.

⁷⁵ Ἔτεροι περιπτώσεις περισώζουσαι δέσμευσιν (μόνον) τῆς πατρικῆς περιουσίας ὑπὲρ τῶν τέκνων καὶ μὴ περιλαμβάνουσαι διατάξεις κοινοκτημοσύνης μεταξὺ τῶν συζύγων, εἶναι αἱ ἀναφερομένηι ὑπὸ τοῦ Patsch ἐν Sethe-Patsch, Demotische Urkunden σ. 579 σημ. 3 περίπτωσις τρίτη. Εἰς τοὺς αὐτόθι παρατιθεμένους παπύρους προσθετέον, καθ' ἡμᾶς, τοὺς P. dem. Cairo 30601 καὶ 30800 καθιεροῦντας καὶ αὐτοὺς ἀποκλειστικὴν ὑπὲρ τῶν τέκνων δέσμευσιν τῆς πατρικῆς περιουσίας (Ausschliessliche Verordnung des Rechts der Kinder am Vatersgut).

ὅταν ἀκόμη δὲν ἐγίνετο μνεία τοῦ ποσοστοῦ ἐν τῷ συστατικῷ τοῦ γάμου συμβολαίῳ⁷⁶. Ἔχανεν ὅμως τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τρίτου, ἂν ἡ διάλυσις τοῦ γάμου προεκαλείτο ὑπ' αὐτῆς.^{76a}

Οὐχὶ διαφόρως συνέβαινε καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις λύσεως τοῦ γάμου θανάτῳ, κατ' ἀπομίμησιν τῆς ὁποίας διεπλάσθη ἡ περίπτωσις τῆς λύσεως διαζυγίῳ⁷⁷. Εἰς τὴν χήραν ἀνῆκε τὸ τρίτον τῶν κοινοκλήτων κατ' ἀπόλυτον κυριότητα. Ἄν ὅχι ὁ σύζυγος, ἀλλ' ἡ σύζυγος ἀπέθνησκεν, εἰς τοὺς κληρονόμους τῆς περιήρχετο τὸ τρίτον τῶν κοινοκλήτων.

Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἐπικυροῖ πρωτίστως ὁ ἀναλυθεὶς ἤδη (ἀνωτ. σ. 36 ἐπ.) ἀρχαιότερος P. dem. Torino 2021 (20^{ης} Δυναστείας), ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ πατὴρ - σύζυγος φέρεται παραδώσας εἰς τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνα τὸ τρίτον τῶν κοινοκλήτων, ὅπερ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀποβιώσασαν πρῶτην σύζυγόν του.

Ἐτερος πάπυρος ἐπιβεβαιωτικὸς εἶναι ὁ P. dem. Brit. Museum 10073 σ. 60 (219 π.Χ.) συνδυαζόμενος πρὸς τὸν P. dem. Berlin 3096 (230 π.Χ.). Κατὰ τὸν Partsch (τὸν ὁποῖον ὅμως διέλαθεν, ὅτι ὁ P. Revillout, Rev. Égypt. 4, 153 ἐξεδόθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Reich ὡς P. dem. Brit. Museum 10073 καί, ὅτι ὁ P. Revillout, Rev. Égypt. 4 σ. 152 εἶναι ὁ P. dem. Berlin 3096) ἡ μήτηρ Τανοῦφερ, ὡς διαχειριστὴς καὶ διοικητὴς τῆς ὁμοκυριότητος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς, παρεχώρησε τὸ $\frac{1}{3}$ ταύτης εἰς τὴν θυγατέρα τῆς Τσαῶ. Ἡ μεταβίβασις αὕτη δὲν ἦτο πραγματικὴ, ἀλλ' ἀπετέλεσεν ἀπλὴν ἀναγνώρισιν, *δόσιν*, τοῦ ἰδανικοῦ $\frac{1}{3}$ εἰς τὴν Τσαῶ, ἐφ' ᾧ καὶ ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη μεταξὺ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ὑπολοίπων τέκνων ἡ οἰκογενειακὴ ὁμοκυριότης. Εἰς τὸ ἔγγραφον ὅμως αὐτὸ τὰ τέκνα δὲν παρίστανται *συννευδοκοῦντα*⁷⁸, διὰ τοῦτο δὲ διαρρηξάντα βραδύτερον τὴν ὑπὸ τῆς μητρὸς τῶν γενομένην πρὸς τὴν ἀδελφήν τῶν παραχώρησιν ταύτην, τὴν ὑπεχρέωσαν, ὅπως διὰ νέου ἐγγράφου, τοῦ P. dem. Brit. Museum 10073, μεταβάλῃ τὴν διὰ τοῦ πρώτου γενομένην εἰς τὴν Τσαῶ παραχώρησιν καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ παραχωρήσῃ εἰς ταύτην τὸ $\frac{1}{6}$ μόνον τῆς ὅλης περιουσίας. Εἰς τὴν προᾶξιν ταύτην ἐμφανίζονται *συννευδοκοῦντες* καὶ οἱ ἀδελφοί.

Ἡ ἐρμηνεῖα ὅμως αὕτη δὲν μᾶς φαίνεται ἐπιτυχής. Προσεκτικὴ μελέτη τοῦ κειμένου ἀποδίδει, νομίζομεν, τὰ ἐξῆς διαφοροετικὰ συμπεράσματα :

⁷⁶ Πρὸβλ. τὸν Junker ἐν P. Lonsdorfer I σ. 14 σημ. 1 (διὰ δὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ P. dem. Berlin 3078, σελ. 31 αὐτόθι), ὅστις ὅμως πραγματεύεται τὸ ζήτημα μόνον ἐν σχέσει μὲ τὴν περίπτωσιν τῆς λύσεως τοῦ γάμου διαζυγίῳ.

^{76a} Πρὸβλ. Junker, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 31.

⁷⁷ Ὅτι τὸ αὐτὸ ἐλάμβανε χώραν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς λύσεως τοῦ γάμου θανάτῳ, τεκμαίρεται ἐκ τοῦ P. dem. Brit. Museum 10120 A καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένων ἐτέρων παπύρων, περὶ ὧν διελάβομεν ἐκτενῶς ἀνωτ. σ. 42, ἐνθα ἡ σύζυγος ρυθμίζει τὰ δικαιώματα τῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γάμων τέκνων τῆς ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς (διὰ τὴν περίπτωσιν θανάτου), εἰς ἣν περιελαμβάνοντο καὶ τὰ ἐπὶ τῆς κοινοκλήτου περιουσίας δικαιώματά τῆς.

⁷⁸ Πρὸβλ. καὶ Partsch ἐν Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 699 σημ. 1, καθὼς καὶ τὰς παρ' αὐτῷ παραπομπάς.

Δυνατὸν βεβαίως νὰ ἐπρόκειτο περὶ τῆς αὐτῆς οἰκίας καὶ εἰς τὸν P. dem. Berlin 3096 καὶ τὸν P. dem. Brit. Museum 10073. Εἰς τὸν πρῶτον, ἡ μήτηρ Τανοῦφερ παρεχώρησεν εἰς τὴν θυγατέρα Τσαῶ τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς περιουσίας. Τὸ τρίτον ὅμως αὐτὸ ἀπετέλει τὸ ἀνήκον εἰς τὴν Τανοῦφερ κατ' ἀπόλυτον κυριότητα, δικαίωματι τῆς μερικῆς κοινοκτημοσύνης τῆς ἰδρυθείσης μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου της, διὰ τοῦ ἰδρυτικοῦ τοῦ γάμου των συμβολαίου. Διὰ τοῦτο δὲ ἀκριβῶς εἰς τὸ ἔγγραφον αὐτὸ δὲν ἀπητήθη *συνενδόκησις* τῶν ἀδελφῶν τῆς Τσαῶ. Εἰς τὸ ἄλλο ὅμως ἔγγραφον, τὸν P. dem. Brit. Museum 10073, πρόκειται, τοῦναντίον, περὶ παραχωρήσεως ἐκ μέρους τῆς διοικητρίας μητρὸς τοῦ ἀναλογούντος εἰς τὴν θυγατέρα της ἐκ τῆς ἐν *οἰκογενειακῇ* ὁμοκυριότητι περιουσίας, ἣτις ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ ἐναπομείναντος ἐκ τῆς αὐτῆς περιουσίας μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ εἰς τὴν μητέρα Τανοῦφερ, δικαίωματι συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης, ἀνήκοντος τρίτου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐναπομείναντα ἦσαν τὰ $\frac{2}{3}$, τὰ μέλη δὲ τῆς ὁμοκυριότητος τέσσαρα, ἦτοι ἡ μήτηρ Τανοῦφερ, ἡ ἀδελφὴ Τσαῶ καὶ ἔτεροι δύο ἀδελφοί, ὁ Πανοφρέμμισ καὶ ἡ Ταῶς, εἰς τὴν Τσαῶ διὰ τῆς νέας πράξεως, τοῦ P. dem. Brit. Museum 10073, παραχωρεῖται τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν $\frac{2}{3}$, ἦτοι τὸ $\frac{1}{6}$ τῆς ἐν ὁμοκυριότητι περιουσίας. Ἐξ αὐτοῦ ἐπομένως ἐξηγεῖται καὶ τὸ διατί, εἰς τὸ δεύτερον αὐτὸ ἔγγραφον, ἵνα εἶναι ἰσχυρόν, ἀπητήθη καὶ ἡ *συνενδόκησις* τῶν ἀδελφῶν.

Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εὐρίσκεται ἐν ἀπολύτῳ ἁρμονίᾳ καὶ πρὸς τὰς διατάξεις τῶν σχετικῶν γαμικῶν συμβολαίων, ἀποδεικνύον, ἐν συνδυασμῶ πρὸς ταῦτα, τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα διαθέσεως ὑπὸ τῆς μητρὸς-συζύγου, τοῦ περιορχομένου αὐτῇ τρίτου ἐκ τῆς μετὰ τοῦ συζύγου της κοινοκτῆτου περιουσίας.

Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως, ἣν παρέχει ὁ Junker καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς ὁποίας ἀπεδέχθημεν, εἰς τὰς ἀλληλοδιαδόχους πράξεις τῶν συζύγων⁷⁹, τὰς περιοσζομένας εἰς τὸν P. dem. Brit. Museum 10120 A + B, μᾶς δίδεται ἀφορμὴ νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν ὑπαρξιν καὶ ἄλλου κανόνος ἐπὶ μερικῆς κοινοκτημοσύνης. Ὅτι δηλ. οἱ σύζυγοι ἠδύναντο ἐλευθέρως νὰ διαθέσουν αἰτία θανάτου, διαρκούσης τῆς κοινοκτημοσύνης, τὸ ποσοστὸν τὸ ἀνήκον εἰς αὐτοὺς ἐκ ταύτης⁸⁰. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πραγματοποίησις τοῦ δικαίουματος ἐπῆρχετο μετὰ τὴν λύσιν

⁷⁹ Ἄνωτ. σ. 42 ἐπ.

⁸⁰ Μετὰ τὰς ἀλληλοδιαδόχους πράξεις, περιγραφείσας ἀνωτέρω σ. 42 ἐπ. (πρβλ. καὶ Junker, ἐν P. Lonsdorfer I, σ. 32 ἐπ.), ὁ πατήρ, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου θυγατέρα του, δηλοῖ: «Du bist die Teilhaberin meiner Kinder welche geboren sind und welche mir (noch) geboren werden, von allem, was mir gehört und von allem was ich (noch) erwerben werde (an jedem) Haus, Feld, Sklaven, Silber, Kupfer, Kleider, Öl, Rinder, Esel, Tiere alle, an allen Rechtsurkunden von allen Dingen in der Welt. Dir gehört ein Teil bezüglich ihrer gleichwie meinen (anderen) Kindern, welche sollten erzeugt werden in Ewigkeit (?) und ihre Choachyten und Pastophoren und Grabstätten im Gebirge. Dir gehört ein Teil von ihnen (P. dem. Brit. Museum 10120 B.). Τὸ αὐτὸ πράττει μετὰ ταῦτα καὶ ἡ σύζυγος (P. Bibl. Nationale 216 καὶ 217, ἄνωτ. σ. 42 ἐπ. καὶ 47 ἐπ.) διὰ τὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γάμων τέκνα της.

τοῦ γάμου, δέον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ οἱ σύζυγοι ἐκέκτηντο ἑκατοστος δικαίωμα ἐπὶ τὴν πραγματοποίησιν τῆς εἰς αὐτοὺς ἢ τοὺς κληρονόμους των περιουσίας τῆς ἀναλογίας των ἐπὶ τῆς κοινοκτημοσύνης, μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, ἢ ὑπαρξίς τοῦ ὁποίου ἀνέστελλε ταύτην.

Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς P. dem. Brit. Museum 10073 σ. 60 ἀποδεικνύει καὶ ἕν ἄλλο. Ὅτι ἐπὶ μερικῆς κοινοκτημοσύνης, ἢ μήτηρ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της, ἠδύνατο νὰ προΐσταται τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος, διαχειριζομένη ταύτην.

Εἶχον ὁμως ἀφ' ἑτέρου οἱ σύζυγοι τὴν εὐχέρειαν νὰ ρυθμίσουν καὶ ἄλλως, ἐπὶ μερικῆς, τὰ τῆς τύχης τῆς ἐν κοινοκτημοσύνῃ περιουσίας. Τοῦτο, νομίζομεν, μετ' ἀρκετῆς πιθανότητος ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐπανειλημμένως μνημονευθέντων P. dem. Cairo 30907+30909⁸¹ καὶ P. Hauswaldt 14. Ἄλλην ἐξήγησιν δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι δύο πάπυροι, ἀπέχοντες ἀλλήλων χρονικῶς ὀλοκλήρους ἑκατονταετηρίδας—ὁ πρῶτος ἀνάγεται εἰς τὸ 675, ὁ δεῦτερος εἰς τὸ 198 π. Χ. — ρυθμίζουν κατὰ τρόπον παρεμφερῆ τὰ κατὰ τὴν κοινότητα περιουσίαν. Δεδομένου δέ, ὅτι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ρυθμίζονται διὰ τῆς *γαμικῆς συγγραφῆς* εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τὰ κατὰ τὴν κοινοκτημοσύνην, εἶναι καθ' ὅλα σχεδὸν ὅμοιοι πρὸς τὰ λαμβάνοντα χώραν ἐπὶ καθολικῆς τοιαύτης, τὰ κατωτέρω ἀναπτυσσόμενα σχετικῶς πρὸς τὴν τελευταίαν, δέον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐφαρμοζόμενα καὶ ἐπὶ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐξαιρέσεων τῆς μερικῆς· καὶ δὴ τόσον ὡς πρὸς τὸ εἶδος, τὴν φύσιν τοῦ δικαιώματος τῆς συζύγου, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς κανόνας.

II. Ἄλλως ὁμως εἶχον τὰ πράγματα ἐπὶ καθολικῆς κοινοκτημοσύνης, ἥτις, λόγῳ τῆς φύσεώς της, διείπτο ὑπὸ κανόνων αὐστηροτέρων.

Εἰς τοὺς P. Louvre E 7849 καὶ E 7846 τῶν ἐτῶν 588 καὶ 547 π.Χ., ἡ κοινότητα περιουσία δεσμεύεται ὑπὲρ τῶν τέκνων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν P. dem. Cairo 31177 (280/79 π.Χ.), ἔνθα ὁμως διὰ τὴν περίπτωσιν διαζυγίου ὀρίζεται, ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας θ' ἀνήκη εἰς τὴν γυναῖκα, παραμένον ὁμως πάντοτε δεσμευμένον ὑπὲρ τῶν τέκνων. Ἀκριβῶς δὲ διότι ἡ περιουσία τῶν συζύγων ἐδεσμεύετο τοιοῦτοτρόπως, ἐλλείπει ἐντελῶς εἰς τὰς *γαμικὰς* αὐτὰς *συγγραφὰς* ἢ *διάταξις*, δι' ἧς ἡ περιουσία τοῦ πατρὸς δεσμεύεται ἅπασα ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ γάμου τέκνων καὶ δὴ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ὅ,τι συμβαίνει ἐπὶ τῶν περιπτώσεων τῆς μερικῆς κοινοκτημοσύνης καὶ τῆς ἀμέσως κατωτέρω ἀναφερομένης, ἥτις ἀφορᾷ μὲν τὴν καθολικὴν κοινοκτημοσύνην, εἶναι ὁμως ὅμοια πρὸς τὴν μερικὴν κατὰ τὸ σημεῖον αὐτό.

Τέλος, εἰς τὸν P. dem. Ryl. 16 σ. 139 (152 π.Χ.), ἡ κοινότητα περιουσία δὲν δεσμεύεται ὑπὲρ τῶν τέκνων, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν μητέρα, ἥτις λαμβάνει ἐν περιπτώσει

⁸¹ Τὸν πάπυρον αὐτὸν θέλομεν ὡς ἔχει παρὰ Möller, Zwei ägyptische Eheverträge σ. 13 ἐπ. δεχόμενοι, ὅτι τὸ κενὸν τὸ ὑφιστάμενον εἰς τὴν παράγραφον τὴν ἀφορῶσαν τὴν κοινοκτημοσύνην καὶ ἂν ἀκόμη συνεπληροῦτο, δὲν θὰ μετεβάλλεν οὐσιωδῶς τὴν ἔννοιαν, ἣν καὶ εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν ἀποδίδει. Οὕτω, νομίζομεν καὶ Sethe, Gött. gel. Anz. 1918, No 9 u. 10 σ. 363/4.

διαζυγίου, ἵνα ἔχη εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνεξέλεγκτον αὐτῆς διάθεσιν, τὸ τρίτον τῶν κοινοκλήτων.

Ποῖοι λοιπὸν κανόνες ἴσχυον ἐπὶ τοῦ εἵδους αὐτοῦ τῆς κοινοκτημοσύνης;

Λόγῳ τῆς καθολικότητός της καὶ συνεπῶς καὶ τῆς σοβαρότητός της, μέχρις ὠρισμένης περιόδου, ἴσως τῶν μέσων τῆς 4^{ης} π.Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν P. Louvre E 7849 καὶ E 7846, δλόκληρος ἡ κοινότητα περιουσία ἐθεωρεῖτο ἀνήκουσα εἰς τὴν σύζυγον ὁμοῦ μετὰ τῶν τέκνων. Δὲν καθορίζετο ὁμως ἡ ἐπὶ ταύτης ἀναλογία τῶν δικαιούχων. Ὅ,τι δὲ συνέβαινεν εἰς τὴν περιπτώσιν διαζυγίου, πρέπει βεβαίως νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἐλάμβανε χώραν καὶ ἐπὶ λύσεως τοῦ γάμου θανάτῳ τοῦ συζύγου, κατὰ πρότυπον τῆς ὁποίας ἐρρυθμίσθησαν αἱ περιπτώσεις διαζυγίου.

Βραδύτερον, περὶ τὰ μέσα ἴσως τῆς 4^{ης} π.Χ. ἑκατονταετηρίδος, θὰ ἐπῆλθε μεταβολὴ εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην, διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἀναλογίας τῆς γυναικὸς ἐπὶ τῆς κοινοκτημοσύνης. Ἐν συνεπείᾳ δὲ πρὸς τὸ γεγονός αὐτό, εἰς τὸ γαμικὸν συμβόλαιον P. dem. Cairo 31177 τοῦ ἔτους 280-79 π.Χ., τὸ δικαίωμα τῆς συζύγου ἐπὶ τῆς κοινοκλήτου περιουσίας καθορίζεται, ἐν περιπτώσει διαζυγίου, εἰς τὸ ἡμισυ, ἀνήκον ὁμως καὶ πάλιν εἰς ταύτην ὁμοῦ μετὰ τῶν τέκνων τῆς⁸². Ἐπομένως, ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης, δέον νὰ θεωρήσωμεν ἰσχύουσαν τὴν ἀρχήν, καθ' ἣν εἰς τὴν σύζυγον ἀνήκει κατὰ κανόνα τὸ ἡμισυ, καθ' οἷονδήποτε τρόπον καὶ ἂν ἐλύετο ὁ γάμος.

Ὁ καθορισμὸς ὁμως τοῦ εἵδους τοῦ δικαιώματος τῆς συζύγου - μητρὸς ἐπὶ τῶν κοινοκλήτων, καθ' ὅσον συνέτρεχε μετὰ τῶν τέκνων, εἶναι δυσχερέστατος, ἐφ' ὅσον αἱ πηγαί

⁸² Ἡ ἔννοια τῆς περιόδου: «... so gebe ich ihr die 2 Deben ... ausser jedem Mass und jedem Gewinn, den ich mit ihr machen werde, samt meinem Vater- und Muttergut auf den Namen ihrer Kinder, die sie mir gebären wird», τῶν P. Louvre E 7849 καὶ E 7846, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Möller, Zwei ägyptische Eheverträge σ. 15 (ὄρα καὶ μετάφρασιν τοῦ P. Louvre E 7849 παρὰ Griffith, P. dem. Rylands Inv. 16 σ. 115) καὶ τῆς περιόδου: «... Dir gehören . . . alles was mir gegenwärtig gehört und was ich noch in Zukunft erwerbe, in Feld (und in) der Stadt, Haus (oder) Grundstück. Du sollst es nicht einem anderen Kinde geben können ausser den Kindern, welche du mir gebären wirst», τοῦ P. dem. Cairo 31177, εἶναι ἡ αὐτή. Διότι, τί ἄλλο σημαίνει ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διαθέσεως τῆς κοινοκλήτου περιουσίας ἄλλως, εἰμὴ ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ γάμου τέκνων, παρὰ ὅτι ἡ περιουσία αὐτὴ δεσμεύεται ὑπὲρ αὐτῶν, μὲ τὰς ἐν τῷ κειμένῳ ὁμως καθοριζομένας διαφορὰς ἐν σχέσει πρὸς τὰς δύο περιόδους τῆς ἐξελιξέως τὰς ἀντιπροσωπευόμενας διὰ τῶν ἀνωτέρω παπύρων; Τοὺς τρεῖς αὐτοὺς παπύρους φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὁ Partsch, ὅταν ὁμιλῇ περὶ «Familienrechtliche Stellung der Frau» κεκτημένης «oft mit ihren Kindern ein gütergemeinschaftliches Recht» ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς συζύγου, ἐν Sethe - Partsch, Demotische Urkunden σ. 585. Ὁ Junker, P. Lonsdorfer I σ. 14 σημ. 1, σχετικῶς πρὸς τοὺς P. Louvre, δὲν φαίνεται ἀντιλαμβανόμενος, ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ περιπτώσεως καθολικῆς κοινοκτημοσύνης, ἀντιπαρελθὼν τοὺς Sethe - Partsch, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 579 σημ. 3 κτλ. καὶ διὰ τοῦτο ὁμιλεῖ περὶ Vermögenszuwachs μόνον, ἐν συνεχείᾳ δὲ τῆς παρερμηνείας ταύτης διδάσκει, ὅτι ἡ διάταξις ἔχει τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἡ περιουσία αὐτή, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὰ ἄλλα γαμήλια συμβόλαια, περιέρχεται, ἐν περιπτώσει διαζυγίου, εἰς τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα.

οὐδὲν λέγουν ἢ ἀφίνουν νὰ νοηθῆ ῥητῶς. Ὁ Partsch^{82α} φαίνεται δεχόμενος, προφανῶς διὰ τὰς περιπτώσεις τῆς καθολικῆς κοινοκτημοσύνης καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ κοινοκτη-
τος περιουσία φέρεται ἀνήκουσα ὁμοῦ εἰς τὰ τέκνα καὶ εἰς τὴν μητέρα-σύζυγον, ὅτι ἰδρῦετο
εἶδος τι κοινοκτημοσύνης μεταξὺ μητρὸς καὶ τέκνων. Διστάζομεν ὅμως νὰ δεχθῶμεν τὴν
γνώμην του ταύτην. Διότι, ἐφ' ὅσον, ὡς ἐλέχθη, ἡ ἴδρυσις τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινοκτημο-
σύνης συμπίπτει μὲ τὴν ἀπελειθέρωσιν τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὴν ταπεινωτικὴν περιουσιακὴν
καὶ ἄλλην ἐν γένει ἀνυπαρξίαν, εἰς ἣν εἶχε καταδικασθῆ ἀπὸ τῆς 6^{ης} Δυναστείας καὶ ἐφεξῆς
μέχρι τῆς εἰσόδου τῆς περιόδου τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας, δύσκολον θὰ ἦτο νὰ δεχθῶμεν,
ὅτι δι' αὐτοῦ ἐπεξητήθη ἡ δημιουργία καταστάσεως ὑπενθυμιζούσης ἐν πολλοῖς τὴν καταρ-
γηθεῖσαν, ἐφ' ὅσον ἡ γυνὴ καὶ διὰ τῆς νέας σχέσεως θὰ ἀπέκτα δικαιώματα ἰδανικὰ μᾶλλον
καὶ ὄχι πραγματικὰ ἐπὶ τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας. Ἄλλ' οὔτε καὶ αὐτὰ τὰ γαμικὰ συμ-
βόλαια, συνδυαζόμενα ἰδίως πρὸς τοὺς κατωτέρω ἀναλυομένους ἐν συνδυασμῶ πρὸς ἀλλή-
P. Leid b+c καὶ P. Louvre 2408, φαίνονται εὐνοοῦντα τὴν λύσιν ταύτην.

Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ ἄποψις, ὅτι ἡ μήτηρ ἐκέκτητο τὴν ἐπικαρπίαν τῆς ἀναγνω-
ριζομένης εἰς αὐτὴν μερίδος. Εἰς ταύτην ὅμως ἀντιτίθεται, ὅχι μόνον τὸ ὅτι οἱ πάπυροι
οὐδὲν περὶ καρπώσεως ἀναφέρουν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι, ἐπὶ τῆς πρώτης περιόδου, ἡ ἀναλο-
γία τῆς γυναικὸς ἐπὶ τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας δὲν καθωρίζετο. Ὅχι ὀλιγώτερον ὅμως
ἀντιτίθενται καὶ εἰς ταύτην τὴν λύσιν οἱ κατωτέρω ἐν συνδυασμῶ πρὸς ἀλλήλους ἀναλυόμε-
νοι P. Leid b+c καὶ P. Louvre 2408. Διότι πῶς εἶναι δυνατόν μήτηρ, περιοριζομένη εἰς
τὴν ἐπικαρπίαν καὶ μόνον, νὰ ἔχη ἐν τούτοις τὸ δικαίωμα τῆς μεριτείας καθ' ὅσον ἀφορᾷ
τὴν μερίδα τῆς ἐπὶ τῶν κοινοκτῆτων; Ἄλλ' ἂν καί, παρ' ὅλα ταῦτα, ἠδύναντο νὰ ἔξευρε-
θοῦν ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τοιαύτης λύσεως, αἱ τελευταῖαι ἔρευναι τοῦ Koschaker^{82β}, κατα-
στήσασαι ἀβεβαίαν τὴν ὑπαρξιν *iura in re aliena*, κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἔννοιαν, εἰς τὰ
ἀρχαῖα ἀνατολικά δίκαια καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἑλληνικόν, καθιστοῦν δυσχερεστάτην τὴν
ἀποδοχὴν τῆς ἀπόψεως ταύτης. Τοῦναντίον μάλιστα, προσεκτικωτέρα μελέτη τῶν κειμέ-
νων, μᾶς ἄγει εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἀπόψεως, ὅτι καὶ ἐνταῦθα εὐρισκόμεθα πρὸ διηρη-
μένης ἢ κατατετμημένης κυριότητος (*geteiltes Eigentum*), κατὰ τὴν θεωρίαν
τοῦ Koschaker.

Τοιουτοτρόπως, διὰ τὴν πρώτην περίοδον, τὴν ἀντιπροσωπευομένην, ὡς ἀνωτέρω
ἐλέχθη, διὰ τῶν P. Louvre E 7849 καὶ E 7846, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ
μήτηρ ἐκέκτητο τόσην κυριότητα ἐπὶ τῶν κοινοκτῆτων, ὅσην τῆς ἀπέμενε μετὰ τὴν ἀφαί-
ρεσιν τῆς συντρεχούσης κυριότητος τῶν τέκνων, δικαιουμένων νὰ θεωρῶσι τὸ μητρικὸν
δικαίωμα κυριότητος ὡς κατανεμόμενον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς μητρὸς των. Ἡ μήτηρ
ἐκέκτητο δικαίωμα κυριότητος ἐπὶ τῶν κοινοκτῆτων, τὸ δικαίωμα τῆς ὅμως διαθέσεως

^{82α} Ἐν Sethe - Partsch, Demotische Urkunden σ. 585.

^{82β} Über einige griechische Rechtsurkunden aus den östlichen Randgebieten des Helle-
nismus. Leipzig, 1931, δι' ὅλου τοῦ ἔργου.

ἀνεκόπτετο ὑπὸ τῆς κυριότητος τῶν τέκνων, συνισταμένης εἰς τὸ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη κυριότητα ἢ μήτηρ ἢ ὁμοῦ μετ' αὐτῶν. Ἡ ἕκτασις ὁμως τῆς ἀναλογίας ἐκάστου παρέμενε ἀκαθόριστος. Ἡ μήτηρ ἐκέκτητο ἀπλῶς μέρος κυριότητος ἐπὶ τῶν κοινοκτήτων, τοῦ ὑπολοίπου μέρους κυριότητος ἀνήκοντος εἰς τὰ τέκνα.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τὴν δευτέραν περίοδον, τὴν ἀντιπροσωπευομένην διὰ τοῦ P. dem. Cairο 31177, τὸ αὐτὸ δέον νὰ δεχθῶμεν. Ἡ μήτηρ ἀπέκτα κατὰ κυριότητα τὸ ἥμισυ τῶν κοινοκτήτων. Ἡ κυριότης τῆς ὁμως αὐτῆ δὲν ἦτο πλήρης. Διότι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἡμίσεως τῶν κοινοκτήτων κυριότητα εἶχον καὶ τὰ τέκνα. Κατ' ἀκολουθίαν, ἢ πρὸς διάθεσιν εὐχέρεια τῆς μητρὸς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀνήκον αὐτῇ τμῆμα κυριότητος, ἐξικνεῖτο μόνον μέχρι σημείου, ἢ ὑπέρβασις τοῦ ὁποίου ἔθιγε τὴν παράλληλον μερικὴν κυριότητα τῶν τέκνων. Ἐξ ἄλλου πάλιν, ἢ μερικὴ κυριότης τῶν τελευταίων περιορίζετο, ἐφ' ὅσον ἔζη ἢ μήτηρ, μὴ δυναμένη νὰ ἐκτυλιχθῇ καὶ συνεχομένη ἐντὸς κύκλου δικαιωμάτων στρεφόμενων κατὰ πάσης προσπαθείας τῆς μητρὸς, ὅπως ἐμποδίση τὴν εἰς αὐτὰ περιέλευσιν τῆς πλήρους κυριότητος, μετὰ τὸν θάνατόν της. Ἡ κυριότης τῶν τέκνων ὑπέρτει, ζώσης τῆς μητρὸς, διηνεκῶς τὸν σκοπὸν τῆς εἰς αὐτὰ περιελεύσεως αὐτῆς πλήρους. Ἡ μήτηρ οὐδέποτε ἀπέκτα πλήρη τοιαύτην. Τὰ τέκνα δὲν εἶχον πλήρη κυριότητα ἀλλὰ τμῆμα τοιαύτης, ὡς κατατεμνομένης μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς μητρὸς των. Πλήρη τοιαύτην ἀπέκτων μετὰ τὸν θάνατόν της μόνον.

Τὴν λύσιν ταύτην καθιστοῦν λίαν πιθανὴν καὶ οἱ ἀμέσως κατωτέρω ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀλλήλους ἀναλυόμενοι P. Leid b + c καὶ P. Louvre 2408, καθὼς καὶ οἱ εὐθὺς μετ' αὐτοὺς ἀναφερόμενοι.

Εἰδικώτερον, διὰ τὴν δευτέραν περίοδον, ὁ ἀναπτυχθεὶς τρόπος ἑνθυμίσεως τῶν κατὰ τὴν καθολικὴν κοινότητα περιουσίαν, ἐφαρμοζόμενος κατὰ μείζονα λόγον καὶ κυρίως ἐπὶ λύσεως τοῦ γάμου θανάτῳ, ἀποκαλύπτεται καὶ ἄλλοθεν: ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν P. Leid b + c (= Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 724, 3) καὶ P. Louvre 2408 (= Sethe-Partsch, Demotische Urkunden σ. 724, 4) τῶν ἐτῶν 204 καὶ 197-96 π. X. Κατ' αὐτούς, ἢ μήτηρ Ταβῆς δηλοῖ εἰς τὴν εἰς τὸν P. Leid b + c περιεχομένην δικαιοπραξίαν, δι' ἧς ὁ υἱὸς της Ἰμούθης πωλεῖ μέρος ἀκινήτου ἐκ τοῦ περιελθόντος αὐτῷ $\frac{1}{2}$ ἐκ τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ὅτι ἐγκρίνει τὴν πώλησιν. Ἡ συγκατάθεσις τῆς μητρὸς τοῦ Ἰμούθης ὑπῆρξεν ἀναγκαία, διότι αὕτη θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς δικαίωμα ἐπὶ τοῦ ἐτέρου ἡμίσεως τῆς περιουσίας τοῦ συζύγου της καὶ πατρὸς τοῦ Ἰμούθης, τοῦ Φθᾶ-Μαχρῶβ. Ἄνηκε δὲ εἰς αὐτὴν τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας, ἀσφαλῶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μετὰ τοῦ συζύγου της γαμικοῦ συμβολαίου, δι' οὗ ἰδρῦετο μεταξὺ αὐτῶν κοινοκτημοσύνη καὶ δὴ καθολικὴ, ἐφ' ὅσον ἕκαστος τῶν συζύγων εἶχε τίτλον ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως ταύτης. Λόγῳ ὁμως τοῦ ὅτι ἢ μήτηρ, ἐν τῷ δικαίωμάτι τῆς κυριότητος της ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως, περιορίζετο ἐκ τοῦ μετ' αὐτῆς συντρέχοντος ὁμοίου δικαίωματος τοῦ υἱοῦ της, δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἐλευθέρως τὴν μερίδα της ζῶσα. Ἡ συνοχὴ τῆς περιουσίας διετηρήθη ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ

υἱοῦ. Ἡ μόνη δυνατὴ προᾶξις ἐκ μέρους τῆς μητρὸς ἦτο ἡ *μεριτεία* (ἢ ἄλλως καλουμένη καὶ *ἀπομερισμός*), ἣν φαίνεται ὅτι ἐπραγματοποίησεν⁸³, ἕξ οὗ, μετὰ τὸν θάνατόν της, τὰ τέκνα της Ἰμούθης καὶ Σχηματῆ, διὰ τοῦ P. Louvre 2408, διανεμόνται τὸ ἥμισυ αὐτὸ τῆς μητρικῆς κληρονομίας καὶ δὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ τῆς μητρὸς των ἐνεργηθείσης *μεριτείας*. Ἡ διανομὴ μεταξὺ τῶν ἐτεροθαλῶν ἀδελφῶν — διότι ἡ Ταβῆς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου συζύγου, εἶχε συνδεθῆ καὶ δὴ *συγγραφῇ τροφίτιδι* μετὰ τοῦ Τζημῶβ — δὲν ὑπῆρξε πραγματικὴ, ἀλλ' ἀπλῶς προσδιοριστικὴ τοῦ μέλλοντος ν' ἀνήκη ἐκάστῳ ἰδανικοῦ μέρους. Παρατηρητέον τέλος, ὅτι ἡ συγκατάθεσις τῆς μητρὸς ἐν P. Leid b + c εἶναι τοῦ τύπου τῆς *ἐπικελεύσεως*.

Τοῦτου δοθέντος καὶ προστιθεμένου τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τοὺς ἀνωτέρω παπύρους τὰς πράξεις ἐνεργεῖ ὁ πρωτότοκος, ἐπινευούσης τῆς μητρὸς καὶ ὑποτιθεμένου, ὅτι εὐστοχοῦν τὰ συμπεράσματά μας, δεόν νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἐπὶ καθολικῆς κοινοκτημοσύνης ἡ μήτηρ, περιοριζομένη εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνήκοντος αὐτῇ ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου δικαιώματος τῶν τέκνων, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι διοικητὴς καὶ διαχειριστὴς τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος. Κατ' ἀκολουθίαν, ὡς μαρτυροῦντας ἐμμέσως καθολικὴν κοινοκτημοσύνην θὰ ἠθέλομεν νὰ χαρακτηρίσωμεν καὶ πάντας τοὺς παπύρους, εἰς οὓς εἰς πράξεις τῶν τέκνων παρίστανται συγκατανεύουσα καὶ ἡ μήτηρ: τοὺς P. dem. Cairo 30603 (243 - 221 π. X.)⁸⁴, P. Louvre 2430 (335 - 4 π. X.)⁸⁵, P. Bologna (209 - 8 π. X.) ἐν συνδυασμῷ πρὸς

⁸³ Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ πρβλ. καὶ Partsch ἐνθ. ἀνωτ. σ. 726 ἐπ. καὶ 729 ἐπ.

⁸⁴ Ὁ Spiegelberg παραθέτει τὸ κείμενον τοῦ παπύρου, τοῦ ὁποίου μεταφράζει μόνον τὴν συγκατάθεσιν τῆς μητρὸς, ἀτελῶς ὁμως. Τὴν τελευταίαν μεταφράζει ἐκ νέου ὁ Sethe ἐν Sethe-Partsch, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 697 VI. Εἶναι δὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ *συγγραφῇ ἀποστασίου*—*ὄχι συγγραφῇ τροφίτις*—δι' ἧς μεταβιβάζεται οἰκία καὶ οἰκόπεδον. Ἡ μήτηρ τοῦ μεταβιβάζοντος Παχῆ συγκατατίθεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ της γινομένην ἀπαλλοτριώσιν. Ἡ συγκατάθεσις εἶναι ἀναγκαία, διότι ἀσφαλῶς ἡ περιουσία αὐτῆ ἀνήκεν εἰς τὸν πατέρα, ὅστις μετὰ τῆς συζύγου του, δυνάμει τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου, περιουσιακῶς ἔζη ἐν συζυγικῇ κοινοκτημοσύνῃ. Πρβλ. καὶ Partsch, αὐτόθ. σ. 698 σημ. 1.

⁸⁵ Πρόκειται περὶ τοῦ ἐξῆς: Ἡ Ἰσις, θυγάτηρ τοῦ Χᾶ καὶ τῆς Νεσαρπερχότ, ἀντιπροσωπεύουσα δέ, ὡς διοικητὴς καὶ διαχειριστὴς, τοὺς ἀδελφούς της, ἅτε προῖσταμένη τῆς οἰκογενειακῆς ὁμοκυριότητος, παραιτεῖται ὑπὲρ τοῦ ἐξαδέλφου της Πεταμενούφι δικαιώματος ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ἔγγραφῳ ἀναφερομένων πραγμάτων, ἀνηκόντων εἰς τὴν ὁμοκυριότητα, μέλη τῆς ὁποίας ἦσαν οἱ πατέρες των, ἀδελφοὶ ὄντες πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτο δὲ πράττει ἡ Ἰσις ἀφοῦ προηγουμένως ὁ ἐξαδελφός της εἶχε καὶ αὐτὸς δι' ἄλλου ἔγγραφου, μνημονευομένου ἐν τῇ παρουσίᾳ δικαιοπραξία, ἀναγνωρίσει εἰς τοὺς ἐξαδέλφους του, κληρονόμους τοῦ Χᾶ, δικαιώματα ἐπὶ μέρους τῶν ἐν λόγῳ πραγμάτων. Πρβλ. Partsch, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 692. Εἰς τὴν δικαιοπραξίαν μετέχει καὶ ἡ μήτηρ συγκατανεύουσα, ἐν τέλει τῆς πράξεως, εἰς τὴν ὑπὸ τῆς θυγατρὸς Ἰσιδος ἐν ὀνόματι καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν της γενομένην παραχώρησιν τοῦτο δὲ ἐπὶ τῇ βάσει βεβαίως δικαιώματος συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης, ἰδρυθείσης μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου της διὰ τοῦ γαμικοῦ συμβολαίου. Partsch, αὐτόθ. σ. 693. Ὁ Revillout, Notice σ. 483 δὲν ἐκφράζεται σαφῶς. Περὶ τῆς θέσεως τῆς ἀδελφῆς ὡς *κυρίας* πρβλ. Revillout, ἐν Corp. Pap. Aegypti 1, σ. 12' ἐπίσης Notice σ. 481. Δὲν πρόκειται ὁμως εἰς τὸν πάπυρον αὐτὸν περὶ πραγματικῆς διανομῆς, ἀλλὰ περὶ *δόσεως*.

P. London (206 π. X.)⁸⁶. Διότι ἐπὶ μερικῆς, τοῦναντίον, ὡς ἐδείχθη, ἡ μήτηρ ἐλάμβανε κατ' ἀπόλυτον κυριότητα τὸ ἀνήκον αὐτῇ τρίτον καὶ κατ' ἀκολουθίαν, οὐδεμία ἀνάγκη συγκαταθέσεως αὐτῆς εἰς πράξεις τῶν τέκνων της ὑφίστατο.

Εἰς τοὺς παπύρους τοὺς μαρτυροῦντας ἐμμέσως καθολικὴν κοινοκτημοσύνην δέον νὰ συγκαταλεχθῆ, καθ' ἡμᾶς καὶ ὁ P. Louvre 2438 (245 π. X.). Περίληψιν αὐτοῦ, σὺν τῇ προσθήκῃ τροποιήσεων εἰς τὴν ἐρμηνείαν τὴν διδομένην ὑπὸ τοῦ Revillout, παρέχει ὁ Partsch⁸⁷. Γεννᾶται ὁμως ἀμέσως ἡ ἀπορία, ἐκ τίνος αἰτίας εἰς τὴν θυγατέρα ἀνήκε τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας τοῦ πατρὸς Πατεμοῦτος. Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅσα περὶ μερικῆς κοινοκτημοσύνης ἐξηκριβώσαμεν, καθὼς καὶ ὅσα γνωρίζομεν περὶ καθολικῆς, θὰ ἔπρεπε, φρονοῦμεν, ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι ἡ μερὶς αὕτη τῇ ἀνήκεν ὡς κληρονόμου τῆς μητρὸς της, ἥτις μετὰ τοῦ πατρὸς της ἐβίωσε περιουσιακῶς ἐν θεσμῷ καθολικῆς κοινοκτημοσύνης. Εἰς οὗ καὶ ἡ ἀνάγκη, ὅπως συγκατανεύσῃ αὕτη εἰς τὴν προᾶξιν, δι' ἧς ὁ πατήρ της ἐξεχώρει εἰς τὴν δευτέραν του σύζυγον, ἔναντι ληξιπροθέσμου χρέους, τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας.

Ἐδῶ ἀνήκει, ἴσως, καὶ ὁ P. Hauswaldt 7 (244-43 π. X., *πρᾶσις*). Ὁ γεωργὸς Χαρπαῆσις πωλεῖ εἰς τὴν Ταῆσιν ἀστικὸν ἀκίνητον ἀνήκον εἰς αὐτὸν μὲν κατὰ τὸ ἥμισυ, ἐνῶ τὸ ἕτερον ἥμισυ (μὴ πωλούμενον) ἀνήκεν εἰς τὸν υἱὸν του Παῆσιν. Πωλεῖ ἐπίσης καὶ ἄλλα ἀκίνητα, ἐξ ὧν τὸ $\frac{1}{4}$ ἀνήκει εἰς αὐτόν, τὸ ἕτερον δὲ $\frac{1}{4}$ εἰς τὸν αὐτὸν υἱὸν του. Ἐκ τοῦ γεγονότος δέ, ὅτι κύριος τοῦ ἡμίσεως τῶν δύο τελευταίων ἀκινήτων φέρεται τρίτος τις, ἔπεται, ὅτι τοῦ ὑπολειπομένου ἡμίσεως ἦσαν καὶ πάλιν ἀμφότεροι, πατήρ δηλ. καὶ υἱός, ἐξ ἡμισείας συγκύριοι ($\frac{1}{4} + \frac{1}{4} = \frac{2}{4} = \frac{1}{2}$). Φαίνεται λοιπόν, ὅτι μετὰ τὸ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς τοῦ Παῆσιος, θὰ ὑφίστατο κοινοκτημοσύνη καὶ δὴ καθολικὴ. Διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς πατήρ καὶ υἱὸς συμβαίνει νὰ εἶναι ἕκαστος κύριος κατὰ τὸ ἥμισυ. Τὸ ἥμισυ τῆς μητρὸς θὰ περιῆλθε βεβαίως εἰς τὸν υἱὸν θανάτῳ ταύτης. Ἐν ὅμως γεγονὸς κλονίζει τὴν ἐρμηνείαν ταύτην: ὅτι ὁ υἱὸς δὲν ἐμφανίζεται πού συγκατανεύων εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπιχειρουμένην ἀπαλλοτριώσιν. Μήπως διὰ τὴν συγκατάθεσιν συνετάχθη ἰδιαίτερον ἔγγραφον;

⁸⁶ Ὁ Χεῖλων, διὰ μὲν τοῦ πρώτου συμβολαίου (*συγγραφῆς ἀποστασίου*) μεταβιβάζει δύο ἀρούρας κειμένας ἐν τῇ *ieṛā προσόδῳ* (περὶ ἧς ἀνωτ. σ. 30 σημ. 7^a) τοῦ Ἄμωνος εἰς τὴν ἀγοράστριαν, λόγῳ πωλήσεως. Διὰ τοῦ δευτέρου, ὁ αὐτὸς πωλεῖ εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἑτέραν ἀρούραν ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου. Εἰς ἀμφοτέρα τὰ συμβόλαια παρίσταται ἡ μήτηρ συγκατανεύουσα. Εἰς τὸ δεύτερον μάλιστα ἔγγραφον μνημονεύεται καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς δοθεῖσα συγκατάθεσις εἰς τὸ πρῶτον. Πρβλ. καὶ Partsch ἐνθ. ἀνωτ. σ. 703 XI καὶ 703 XII. Τὸ δικαίωμα κοινοκτημοσύνης βεβαίως, ἦν εἶχε μετὰ τοῦ ἀποβιώσαντος, προφανῶς, συζύγου της, ἡ οὐσία τοῦ ὁποίου περιῆλθεν εἰς τὸ τέκνον καὶ εἰς ἦν περιελαμβάνοντο καὶ τὰ ἐν λόγῳ ἀκίνητα, ἐπέβαλλε τὴν ἀνάγκην τῆς συγκαταθέσεως.

Ὁμολογητέον, ὅτι εἰς πάντας τοὺς παπύρους αὐτοὺς (σημ. 84, 85, 86) ἡ συγκατάθεσις τῆς μητρὸς εἶναι τοῦ εἶδους τῆς *εὐδοκῆσεως* (*schlichte Beitrittserklärung*). Ἄρα ἦτο πάντοτε τόσον αὐστηρὰ ἡ διάκρισις *εὐδοκῆσεως* καὶ *ἐπικελεύσεως*;

⁸⁷ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 693 III.

Ὁ Revillout⁸⁸ διδάσκει, ὅτι, γενικῶς, ἡ κοινοκτημοσύνη ἀπαξ ἰδρυθεῖσα ἦτο ἀδιάλυτος. Ἡ παρεξήγησις αὐτὴ ὀφείλεται εἰς παρερμηνεῖαν τῶν κειμένων ἐκ μέρους του, ἐνῶ ἐξ ἄλλου τῷ διέφυγεν ἡ ἐνταῦθα ἀναπτυχθεῖσα διάκρισις μερικῆς καὶ καθολικῆς κοινοκτημοσύνης. Ἄστοχος ἐπομένως ἐλέγχεται ἡ ἐπιχειρουμένη ὑπ' αὐτοῦ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἀλλήλους ἐρμηνεῖα τῶν ἐν Notice σ. 230 ἐπ. δημοσιευομένων πατύρων καὶ ἀν ἀκόμη ὑποτεθῆ, ὅτι ἡ μετάφρασις του εἶναι ἐπιτυχής.

Γενικὸν ἐπίσης συμπέρασμα ἐξάγεται, ὅτι, ἐπὶ τῆς πρὸ τῆς τρίτης περιόδου τῆς ἐξελέξεως τῆς καθολικῆς κοινοκτημοσύνης χρονικῆς περιόδου, δεδομένου ὅτι ἅπαντα ἢ ἐν κοινοκτημοσύνη περιουσία δεσμεύεται ὑπὲρ τῶν τέκνων, διάταξις, δι' ἧς ἡ περιουσία τοῦ πατρὸς δεσμεύεται ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ γάμου παίδων, δὲν χωρεῖ. Ἴδρυσις τοιοῦτου δικαιοῦματος καὶ καθολικῆς κοινοκτημοσύνης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνυπάρξουν⁸⁹. Εἰς τὶ θὰ ἐχρησίμευε τοῦτο, ἀφοῦ τὰ τέκνα διὰ τῆς ἰδρυομένης μεταξὺ τῶν γονέων καθολικῆς κοινοκτημοσύνης, ἀπέκτων ἀμέσως δικαιοῦματα ἐπὶ τῆς ὅλης περιουσίας;

Τέλος, περὶ τὸ τελευταῖον, ἴσως, ἤμῃς τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ κανόνες οἱ διέποντες τὴν καθολικὴν καὶ μερικὴν κοινοκτημοσύνην ἀφομοιοῦνται. Εἰς τὴν μητέρα καὶ σύζυγον, λυομένου τοῦ γάμου, παραχωρεῖται τὸ τρίτον τῆς καθολικῆς κοινοκτημοσύνης κατ' ἀπόλυτον κυριότητα. Εἶναι ἡ τρίτη περίοδος τῆς ἐξελέξεως. Ἡ ὁμοίότης τῶν διατάξεων τοῦ P. dem. Rylands 16 σ. 139 (152 π. X.), τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου παρέχει αὐτόθι ὁ Griffith, πρὸς τὰς τῶν πατύρων τῆς μερικῆς κοινοκτημοσύνης, αὐτὴν νομίζομεν ἔχει τὴν πιθανωτέραν ἐξήγησιν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει καὶ ἐν ἄλλοι: ὅτι ἡ ἐπὶ τὸ φιλελευθερώτερον οὕτως εἰπεῖν ρύθμισις τῶν κατὰ τὴν καθολικὴν κοινοκτημοσύνην λαμβάνει χώραν ἐπὶ τῆς πτολεμαϊκῆς περιόδου. Εἶναι γεγονός μὴ δυνάμενον νὰ παρέλθῃ ἀπαράτηρητον, διότι δίδει λαβὴν εἰς ὑποψίας, ὅτι εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν δὲν εἶναι ξένα ἐπιδράσεις ἑλληνικαί. Τὸ πρόβλημα εἶναι σπουδαῖον καὶ θὰ μᾶς ἀποσχολήσῃ διὰ τοῦτο εἰς τὸ δεύτερον τεῦχος τῆς παρουσῆς ἐργασίας.

2

Η ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ ΕΠΙ ΤΗΣ “ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΡΟΦΙΤΙΔΟΣ,”

Ἐπὶ ἑτεροφύλου συναφείας τοῦ εἴδους αὐτοῦ, περὶ ἧς πραγματευόμεθα ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ παρόντος, οὐδεις λόγος δύναται νὰ γίνῃ περὶ συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης. Διότι, εἴτε ὡς «ἐλεύθερος γάμος» χαρακτηρισθῆ ἡ συνάφεια αὕτη⁹⁰, εἴτε ὡς σαρκικὴ ἀπλῶς σχέσις περιβεβλημένη ἔνδυμα οικονομικὸν πρὸς συγκάλυψιν σχέσεως ἀπηγορευμένης

⁸⁸ Notice, σ. 289.

⁸⁹ Ὅρα καὶ Partsch, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 579 καὶ 585.

⁹⁰ Partsch, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 585/86.

ὑπὸ τοῦ Νόμου καὶ πρὸς διευκόλυσιν τῆς ὁποίας ἐφευρέθη, ἢ ὕπαρξις συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης, ὡς κατ' ἐξοχὴν γνώρισμα τοῦ αὐστηρῶς αἰγυπτιακοῦ γάμου, δὲν ἦτο νοητὴ⁹¹ καὶ διὰ τοῦτο οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται εἰς τοὺς παπύρους.

⁹¹ Πρβλ. κατωτέρω.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ο ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟΣ ΓΑΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΤΟΛΕΜΑΪΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

I. Τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐπὶ τῆς πτολεμαϊκῆς περιόδου, ἐπὶ ἑτεροφύλων ἐνώσεων αἰγυπτίων θεωρουμένων ὡς γάμος συνετάσσοντο περὶ τοῦ γεγονότος ἄλλοτε ἔν και ἄλλοτε δύο ἔγγραφα, προσείλκυσε ἀνεκάθεν τὴν προσόχην τῶν περὶ τὰ αἰγυπτιακὰ ἀσχολουμένων.

Τὰς πρὸ τοῦ βασικοῦ ἔργου τοῦ Möller ἐξενεχθείσας παλαιότερας θεωρίας ἐξέθηκε, προσθέσας καὶ τὴν ἀτομικὴν του, ὁ Mitteis¹ εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον του. Κρίνομεν διὰ τοῦτο περιπτὸν νὰ τὰς ἐπαναλάβωμεν.

Δὲν εἶναι ἄσκοπον ὅμως νὰ ἐκτεθοῦν ἐδῶ συνοπτικῶς αἱ ὑπὸ τοῦ Möller καὶ αἱ μετ' αὐτὸν ἀναπτυχθεῖσαι ποικίλαι γνῶμαι.

Ἐν πρῶτοις ὁ Möller², τὸ ἔργον τοῦ ὁποῖου διὰ πᾶσαν μελλοντικὴν μελέτην εἶναι βασικόν, στηριζόμενος ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ ἐκδεδομένου καὶ ἀνεκδότου σχετικοῦ ὕλικου ἐδίδαξεν, ὅτι συστατικὸν τοῦ αἰγυπτιακοῦ γάμου εἶναι τὸ ἔγγραφον, τοῦ ὁποῖου ἐξ ἄλλου ὑφίστανται δύο εἶδη ὀξέως διακρινόμενα: ὁ *τέλειος*³ καὶ ὁ *ἐλεύθερος* γάμος. Ὅτι ρητῶς λέγεται, ὅτι ἡ γυνὴ καθίσταται *σύζυγος* καὶ παρέχεται εἰς ταύτην ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς καὶ *δωρεὰ* (*špë* = *donatio* = *donatio propter nuptias*), εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ πρώτου. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς συμβαίνει ἐπὶ τοῦ ἑτέρου εἴδους, τοῦ *ἐλευθέρου* δηλ. γάμου, πρὸς τὸν ὁποῖον τὰ δύο ταῦτα γνωρίσματα εἶναι ἀπολύτως ξένα καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποῖου συνετάσσοντο δύο ἔγγραφα: ἡ *συγγραφὴ τροφῆς* (*sh s^cnh*) — ὡς ἀπαντᾶται μεταφρασμένος ὁ ὄρος αὐτὸς εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς παπύρους⁴— δι' ἧς ὁ ἀνὴρ ὑπόσχεται εἰς τὴν γυναῖκα διατροφὴν λαμβάνων παρ' αὐτῆς ὠρισμένον τι κεφάλαιον ὡς ἀντιστιάθημα

¹ Grundzüge, σ. 200 ἑπ.

² Zwei ägyptische Eheverträge, σ. 24 ἑπ. καὶ 28 ἑπ.

³ Τοῦ γάμου αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ ἐξακριβώσῃ ἑπτὰ τύπους ἢ σχήματα. Πρβλ. αὐτόθι σ. 16 ἑπ.

⁴ Ἦδη, εἰς τὰ γαμικὰ συμβόλαια τοῦ σχήματος II δέον νὰ προστεθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ Junker ἐκδοθεὶς P. Lonsdorfer I.

⁵ P. Torino 13 = UPZ 1, 118, 9. P. Tebt. 51, 7. P. P. 3, 133, 1. Πρβλ. καὶ Mitteis, Grundzüge σ. 206, Möller, zwei ägyptische Eheverträge σ. 29, P. Meyer ἐν «Klio» 6, 433 σημ. 2, Wilcken UPZ 1 σ. 548. Ἐπίσης P. Mich. 622 (=SB. 3, 7260).

καὶ ἡ *prāsis* (sh n db} hd), δι' ἧς ὁ ἀνὴρ παρέχει ὡς ἀσφάλειαν εἰς τὴν γυναῖκα μεταβιβάζων αὐτῇ ὀλόκληρον τὴν περιουσίαν του⁵.

Κληρονόμοι τῆς πατρικῆς περιουσίας ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν γάμου ὀρίζονται τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα.

Ὁ Sethe ἐξ ἄλλου, ἀμβλύνων τὴν ὑπὸ τοῦ Möller ὑποστηριζομένην ὀξεῖαν ἀντίθεσιν δέχεται, ὅτι ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν γάμων αὐτῶν διαφορὰ ὑφίστατο ἐν τῷ ὅτι, ὁ μὲν εἰς ἦτο *κατακεχωρημένος* εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ληξιαρχικὰ βιβλία γάμων, ὁ δὲ ἕτερος, τοῦναντίον, ἦτο ὁ *ἀκαταχώρητος*⁶.

Ὁ Spiegelberg ἐπανερχόμενος ἐπὶ τοῦ θέματος⁷ ἀποφαίνεται καὶ αὐτός, ὅτι ναὶ μὲν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ (κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Revillout, Précis, 2, 1120-1121) *ἐλευθέρου* γάμου ἐτησίας μόνον διαρκείας (δοκιμαστικοῦ), δέχεται ὅμως, ὅτι οἱ συμβαλλόμενοι ἀπέβλεπον εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ γάμου ὡς βραχείας διαρκείας. Ὑπολογίζων δὲ τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ τοῦ συνεισφερομένου παρὰ τῆς γυναικὸς ὡς ἀντικρῦσματος κεφαλαίου διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς παρεχομένην αὐτῇ κατ' ἔτος διατροφὴν καὶ τῆς τελευταίας ταύτης παρατηρεῖ, ὅτι ἡ παρεχομένη ὑπ' αὐτοῦ διατροφή ἐξήντηλε τὸ ὑπὸ τῆς γυναικὸς εἰσφεροθὲν κεφάλαιον, ἂν μὲν αὕτη κατεβάλλετο εἰς χοῦμα ἐντὸς δεκαετίας περιόπου, ἂν δὲ εἰς εἶδος ἐντὸς χρονικοῦ διαστήματος πολὺ βραχυτέρου, ὁπότε μοιραίως ὁ σύζυγος ἐβαρύνετο ἐξ ὀλοκλήρου μὲ τὴν διατροφὴν καὶ συντήρησιν τῆς γυναικὸς. Ἡ στιγμὴ λοιπόν, καθ' ἣν τὸ ὑπὸ τῆς γυναικὸς εἰσφεροθὲν κεφάλαιον ἐξηντλεῖτο, ἀντεπροσώπευε τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ *ἐλεύθερος* γάμος, ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν εἶχεν ἤδη διαλυθῆ διαζυγίῳ, μετετρέπετο εἰς *τέλειον*. Ἐξ οὗ συμπεραίνει, ὅτι ὁ *ἐλεύθερος* γάμος ἦτο οἰονεὶ δοκιμαστικὸς γάμος, ὅστις ἢ μετετρέπετο εἰς αὐστηρὸν ἢ ἐλύετο⁸.

Ὁ Junker⁹ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ Boak¹⁰ καὶ ἐνισχυθεὶς ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Edgerton¹¹, ἀπορρίψας ἀπάσας τὰς ἀνωτέρω θεωρίας διδάσκει, ὅτι τὰ γαμικὰ συμβόλαια ἀποτελοῦν συμβάσεις ρυθμιζούσας ἀπλῶς τὰς περιουσιακὰς σχέσεις τῶν συζύγων καί, ὅτι

⁵ Τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν θεωρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὡς ὀμοίαν πρὸς τὴν μεταξὺ *prāseos* καὶ *ἀποστασίου* τῶν αἰγυπτιακῶν συμβολαίων ἀγοραπωλησίας, περὶ ὧν πρβλ. Spiegelberg ἐν P. dem. Cairo σ 36, P. dem. Strass. σ. 8 ἐπ. καὶ VBP. I σ. 36.

⁶ Μὲ τὴν γνώμην του συμφωνεῖ ὁ P. Meyer, Juristische Papyri σ. 40 ἐπ., ἐνῶ ὁ Wilcken ἐν UPZ. I σ. 580 καὶ ἐν Partsch, Juristische Urkunden σ. 65 θεωρεῖ τὴν γνώμην του ἀπλῶς ἐπιτυχῆ.

⁷ VBP. I, σ. 36 ἐπ.

⁸ Θεωρία ἐξενεχθεῖσα ἤδη, νομίζομεν, ὑπὸ τοῦ Frese, Rechtsleben σ. 38 σημ. 41. Τοῦναντίον ὁ Nietzold, die Ehe σ. 5 ἐπ. καὶ ὁ Mitteis, Grundzüge σ. 201 ἐπ. ἀποκρούουν ἀπολύτως τὴν περὶ δοκιμαστικοῦ γάμου οἰασθήποτε μορφῆς θεωρίαν.

⁹ P. Lonsdorfer I σ. 33, 34 καὶ δι' ὄλου ἐν γένει τοῦ ἔργου. Αὐτὸς πρῶτος κατέδειξε τὸν περιουσιακὸν κυρίως χαρακτήρα τῶν αἰγυπτιακῶν γαμηλίων συμβολαίων. Ἐπ' αὐτοῦ πρβλ. Spiegelberg, ἐν VBP. I, σ. 36 σημ. 6.

¹⁰ J. E. A. 13, σ. 106 ἐπ.

¹¹ Notes

ὁ γάμος συνιστᾶτο ἄνευ ἐγγράφου. Ἡ *συγγραφή τροφίτις* ἀντιπροσωπεύει ἕτερον τύπον γάμου, προσθετόν εἰς τοὺς ἤδη ὑπὸ τοῦ Möller ἐξακριβωθέντας ἑπτά. Ἡ *Ἐλεύθερος* γάμος δὲν ὑφίστατο¹².

Ὁ Wenger¹³ νομίζει, ὅτι ἡ ἰδέα, ὑφ' ἧς διέπεται ὁ αἰγυπτιακὸς *ἐλεύθερος* γάμος, εἶναι ἡ δημιουργία ἀπέναντι τοῦ *τέλειον* ἑτέρου εἴδους γάμου, αἱ προϋποθέσεις τῆς συνάψεως τοῦ ὁποίου νὰ ᾧσιν ἦττον βαρεῖαι, χωρὶς βεβαίως νὰ παύσῃ νὰ εἶναι καὶ αὐτὸς γάμος πραγματικός, σαφῶς διακρινόμενος τῆς παλλακείας.

Ὁ Arangio-Ruiz¹⁴ πάλιν, συγκρίνων τὸ φαινόμενον μὲ ἀνάλογα γεγονότα τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, ἀποδίδει τὸν δυαδισμόν εἰς ὑφισταμένην μεταξὺ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στοιχείου διαφορὰν τάξεων. Ὅπως δηλ. εἰς τὴν Ρώμην ἡ ἐπιγαμία προσώπων ἀνηκόντων εἰς διάφορον τάξιν ἀπηγορεύετο, οὕτω καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπηγορεύετο ὁ γάμος εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς δύο διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις. Καθ' ὅσον ὁμως σὺν τῷ χρόνῳ τὸ αἴσθημα τῆς ταξικῆς διαφορᾶς ἐξησθένει, οἱ αἰγύπτιοι ἔτεινον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τῶν ἀπηγορευμένων μεταξὺ προσώπων ἀνηκόντων εἰς διάφορον κοινωνικὴν τάξιν ἐνώσεων, δημιουργήσαντες τέλος εἶδος γάμου, τὴν *συγγραφήν τροφίτιδα*, δι' ἧς διηκολύνετο ἡ σύναψις ἐγκύρου γάμου καὶ μεταξὺ τῶν προσώπων αὐτῶν.

Ἄλλος συγγραφεὺς, ὁ Seidl¹⁵, νομίζει, ὅτι τὰ γαμικὰ συμβόλαια δὲν ἦσαν συστατικά τοῦ γάμου ἐγγράφα, ἀλλὰ περιουσιακαὶ συμβάσεις τῶν συζύγων, ἀπαραίτητοι ὁμως διὰ τὴν ἐγκυρότητα αὐτοῦ.

Τέλος ὁ San-Nicolò¹⁶ ὑποδεικνύει, ὅτι τὸ ζήτημα θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρευνηθῆ καὶ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ βαβυλωνο-ασσυριακοῦ δικαίου, καθ' ὃ διεκρίνετο ὁ προσηγμένος γάμος, εἰς ὃν ὁ συνοικισμὸς τῶν συζύγων ἦτο ἀπαραίτητος, ἀπὸ τοῦ γάμου, εἰς ὃν ἡ σύζυγος ἐξηκολούθει παραμένουσα ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ μὴ συνοικοῦσα μετὰ τοῦ συζύγου ἀλλαχοῦ καὶ φέροντος διὰ τοῦτο ἀπτὰ τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀρχαϊμοῦ.¹⁷

II. Ὅτι οἱ αἰγύπτιοι διέστελλον *τέλειον* γάμον καὶ κατὰ κυριολεξίαν *συγγραφήν τροφίτιδα*, οὐδεμία δι' ἡμᾶς ὑφίσταται ἀμφιβολία.

Ἐν πρώτοις, τὸ γεγονός αὐτὸ πιστοποιεῖ αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ διαλέκτῳ

¹² Junker, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 47 ἐπ.

¹³ Novellenindex σ. 70 σημ. 6.

¹⁴ *Personae e famiglia* σ. 67. Ἀντίθετος ὁ Πετρόπουλος, ἐν «Ἀρχαίον Βυζαντ. Δικαίου» Γ', σ. 410.

¹⁵ *Sammebericht* σ. 66 ἐπ. καὶ αὐθις ἐν *Zeits. Sav.-Stift. R. A.* 52 σ. 420 ἐπ., ἐπ' εὐκαιρίᾳ κριτικῆς εἰς τὸ ἔργον τοῦ Edgerton (ἀνωτ. σημ. 11).

¹⁶ *Beiträge* σ. 92 σημ. 1.

¹⁷ Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν βαβυλωνικὸν γάμον, ὁ Koschaker (*Rechtsvergleichende Studien* σ. 111-113) ἐνῶ ἄλλοτε ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ ὅρος *riksāti* τῆς § 128 τοῦ κώδικος τοῦ Χαμουραβῆ δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑποδηλῶν τὴν γραπτὴν σύμβασιν καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ γάμος καὶ ἐν Βαβυλῶνι ἔδει νὰ συσταθῆ ἐγγράφως, ἤδη (*Neue Rechtsurkunden* σ. 85-86), ἐπὶ τῶν νεοβαβυλωνικῶν κειμένων στηριζόμενος, ἀνακαλεῖ τὴν προτέραν δόξαν καὶ δέχεται, ὅτι ὁ ὅρος αὐτὸς τοῦ ΚΗ δὲν ὑποδηλοῖ τὸ συστατικὸν τοῦ γάμου ἐγγράφον, ἀλλὰ τὴν σύμβασιν τὴν ἑυθυμίζουσαν τὰς περιουσιακὰς σχέσεις τῶν

σχετική ὀρολογία, παρ' ἣ σαφῶς διακρίνεται ἡ *γυνή* = σύζυγος (*hm . t*) ἀπὸ τῆς *γυναικὸς τροφίτιδος* (*s-hm.t n s^cnh*)¹⁸. Ἡ αἰγυπτιακὴ δὲ αὕτη διάκρισις μετεφέρθη καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς μεταφράσεις, αἵτινες καθιέρωσαν τὸν ὄρον *γυνή τροφίτις*¹⁹ προφανῶς κατὰ μεταφρασιν ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ πρωτοτύπου. Ἐν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν δὲν ὑφίστατο ἡ διάκρισις, θὰ ἦτο ἀδύνατον εἰς τὴν ἑλληνικὴν νὰ ἐφευρεθῆ καὶ νὰ δημιουργηθῆ ὁ ὄρος *γυνή τροφίτις*. Ἐὰν ἀπεκαλεῖτο ἡ σύζυγος *γυνή*, ὡς γίνεται συνήθως ἐν τῇ ἑλληνικῇ²⁰. Ὅταν δὲ λέγεται,

σύζυγον. Φαίνεται δὲ ἀποκλίνων καὶ ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Cuij (Études σ. 28) διδάσκοντος, ὅτι καὶ αἱ συμβάσεις αὗται ἔδει νὰ καταρτίζωνται ἐγγράφως. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα πρβλ. καὶ Furlani, Leggi ἐν ὑποσημ. 29 § 128 σ. 29 τῆς μεταφράσεως τοῦ Κώδικος. (Ἀντιθέτως, νομίζομεν, ἀντιλαμβάνεται τὸ ἄρθρον ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τῆς μεταφράσεως τοῦ Κώδικος ὁ Deimel, Codex Hammurabi, 2 σ. 251. Κυριολεκτικωτέραν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰ νεώτατα πορίσματα μετάφρασιν τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου δίδει ἐσχάτως ὁ Eilers, Chammurabi σ. 33). Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ γάμου κατὰ τὸ ἀσσυριακὸν δίκαιον, κατὰ § 35 L. A., ἐφ' οὗ πρβλ. Cruveilhier, Recueil 3, σ. 2 ἐπ.

Σχετικῶς πρὸς τὸ ἰουδαϊκὸν δίκαιον, ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Freund (Zur Geschichte des Ehegüterrechts bei den Semiten, Wien 1909, σ. 5 ἐπ.) καὶ ἄλλων (οὗς, στοιχομένους καὶ ὑπὸ τοῦ Mitteis, Reichsrecht σ. 227, ἴδε παρὰ Neubauer, Beiträge σ. 237 ἐπ.) διδασκόμενα, ὅτι δηλ. ἡ *kethuba* (τὸ σχετικὸν ἦγουν μὲ τὸν γάμον συμβόλαιον) — ἡ *kethuba*, περὶ ἧς ἀνωτ. σ. 45 σημ. 44 διελάβομεν, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔννοιαν, εἰς ἣν εἰς μεταγενεστέραν περιόδον περιέπεσαν ἡ λέξις — ἀποτελεῖ συστατικὸν τοῦ γάμου, νεώτεροι ἔρευναι ἀπέδειξαν, ὅτι αἱ προσωπικαὶ σχέσεις τῶν συζύγων, ἀπὸ ἀπόψεως δικαίου, εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι τῆς συντάξεως ἐγγράφου περὶ τοῦ γάμου, καὶ ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπλῶς ἐρροθύμιζε τὰς περιουσιακὰς σχέσεις τῶν συζύγων. Πρβλ. πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Neubauer αὐτόθ. (παρ' οὗ παραλαμβάνομεν ὅσα περὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ δικαίου ἐνταῦθα ἀναφέρονται) μνημονευομένων πηγῶν καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν ρῆσιν τοῦ Μαϊμονίδου: «*διὰ τῆς chuppa καὶ οὐχὶ τῆς kethuba συνιστᾶται ὁ γάμος*». Κατὰ τὸ ἰουδαϊκὸν λοιπὸν δίκαιον, διὰ τὴν σύναξιν ἐγκύρου γάμου ἀπρῆτοῦντο δύο πράξεις: *egusin*, ἦγουν μνηστεία πραγματοποιουμένη, κατὰ τὴν περίοδον Βίβλου—Τάλμουθ, διὰ τῆς καταβολῆς τῶν *wadia* μνηστείας καὶ τοῦ ἐπακολουθοῦντος, ὡς ἀκροτελευτίου συστατικῆς πράξεως ἐγκύρου γάμου, *nisuin* (= *traditio puellae*), ὅπερ ἀπετέλει, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς *chuppa* (ἑλληνιστί=ἐπισκίασμός, περὶ οὗ πρβλ. Neubauer, αὐτ. σ. 57 ἐπ.), ὑπαγωγὴν τῆς γυναικὸς εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρὸς (*deductio mulieris in domum mariti*) καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν σημερινὴν «*στέψιν*» (τὸ στεφάνωμα). Διὰ τῆς συντελέσεως τῶν δύο αὐτῶν πράξεων ὁ γάμος ἄνευ ἐτέρου ἐγκύρου συνιστᾶτο.

Διὰ τὸ ἰνδικὸν δίκαιον τῆς ναραδιανῆς περιόδου πρβλ. Mazzarella, diritto indiano 3, σ. 124 ἐπ., διὰ δὲ τὸ δίκαιον τῆς προηγηθείσης γαγναβαλκυανῆς περιόδου, τὸν αὐτὸν Mazzarella 10, 1932 σ. 87 ἐπ.

¹⁸ Ἄλλως τε καὶ εἰς τὴν *εὐδόκησιν* τοῦ P. dem. Rylands 17 (118 π. X = Sethe - Partsch Demotische Urkunden σ. 706 XV), ἡ *εὐδοκοῦσα* μήτηρ Τσανσῶς ῥητῶς ἀποκαλεῖται *γυνή τροφίτις*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους πατέρους ἔνθα δὲν ἀποκαλεῖται οὕτω (π. χ. P. Leid 373 b + c). Τὸ γεγονός, φυσικὰ, δὲν εἶναι τυχαῖον! Πρβλ. καὶ Wilken UPZ. 1 σ. 546 σημ. 8 καὶ σ. 549. Ὁ Sethe, Gött. gel. Anz. 1918, N° 9 u. 10, σ. 377 δὲν εὐρίσκει οὐσιώδη διαφορὰν.

¹⁹ Π. χ. P. Giss. 36, 13.

²⁰ Π. χ. P. Eleph 1 στίχ 2-4 (=Mitteis, Chrest. 283): λαμβάνει Ἡρακλείδης³ Δημητρίαν Κώϊαν γυναικα γνησίαν παρὰ τοῦ πατρὸς Λεπίνου Κώϊου... (311-10 π. X). Ἐπίσης P. Tebt. 1, 104, 15 ἐπ. (=Mitteis, Chrest. 285) 92 π. X, κ.τ.λ.

ὅτι γυνή τις εἶναι *τροφῆτις*²¹ εἶναι προφανές, ὅτι διὰ τοῦ ὄρου αὐτοῦ σκοπεῖται ἡ διάκρισις αὐτῆς ἀπὸ τῆς συνήθους γυναικός, τῆς συζύγου καί, ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρόκειται περὶ γυναικός, εἰς τὴν ὁποίαν κατ' ἐξαιρέσειν ὀφείλονται τροφεῖα καὶ τὰ ὁποῖα χωρὶς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐγγράφου, τῆς *συγγραφῆς τροφίτιδος* δηλ., οὐδεὶς θὰ ὑπερχεοῦτο νὰ τῆ καταβάλλῃ. Ἡ ὀρολογία ἐπὶ τοῦ θέματος ἀποτελεῖ, νομίζομεν, ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν καὶ οὐδεμία ἔρευνα καὶ προσπάθεια πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιπαρέλθῃ ταύτην. Τοῦτο καθίσταται ἔτι ἐμφαντικώτερον, ὅταν ἀντικρύσῃ τις τὸν P. Mich. 622 (=SB. 3, 7260) περισώζοντα ἀποσπάσματα, ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει, τῶν ἀντιστοίχων αἰγυπτιακῶν ἐγγράφων.

Ἄκριβῶς δὲ τὸ γεγονός αὐτό, τῆς ὑπάρξεως δηλ. δύο εἰδῶν ἐνώσεων, θὰ ἠδύνατο τις νὰ ἐπικαλεσθῆ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι ὁ γάμος ἐν Αἰγύπτῳ κατηρτίζετο δι' ἐγγράφου. Διότι, πῶς θὰ ἠδύναντο νὰ διασταλοῦν τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῶν ἐνώσεων καὶ νὰ διακριθοῦν, ἂν μὴ τὸ γεγονός ἐπιστοποιεῖτο ἐγγράφως; Ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ, εἰς τὸν P. Louvre E 7846 τὸ γαμήλιον αὐτὸ συμβόλαιον ἀποκαλεῖται $dm^c n h m . t$ (= ἐγγραφοῦν γάμου τῆς γυναικός)· γεγονός δηλ. δυσκόλως συμβιβαζόμενον μὲ τὴν πιθανότητα, εἴτε ὅτι ὁ γάμος δὲν συνιστάτο δι' ἐγγράφου, εἴτε ὅτι καὶ ἄλλη σχέσις, πλὴν τῆς ρητῶς ὀριζομένης κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, ἠδύνατο νὰ θεωρῆται γάμος.

Ὑποστηρίζει βεβαίως ὁ Junker καὶ οἱ τοῦτον ἀκολουθοῦντες, ὅτι, ἐκ τοῦ ὅτι ἀπλῶς καὶ συντόμως ἐν ἀρχῇ τῶν καλουμένων *γαμικῶν συγγραφῶν* λέγεται: «*σὲ καθιστῶ σύζυγόν μου*», ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἅπαντες οἱ εὐθύς ἀμέσως ἀκολουθοῦντες ὄροι ἀφορῶσι περιουσιακὰς συμφωνίας, τὰ ἐγγραφα ταῦτα δὲν εἶναι συστατικά τοῦ γάμου, ἀλλὰ περισώζον τὰς περιουσιακὰς μόνον συμφωνίας τῶν συζύγων καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ὅτι ὁ γάμος ἐν Αἰγύπτῳ δὲν κατηρτίζετο ἐγγράφως²². Θὰ ἠδύνατο ὅμως εἰς τὰ ἐπιχειρήματά του ταῦτα ν' ἀντιπαθῆ, ὅτι εἶναι πολὺ φυσικὸν τὸ ἐγγραφοῦν, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς φυσικὰς σχέσεις τῶν συζύγων, νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν—οὐδ' ὑπῆρχεν ἀνάγκη πρὸς τοῦτο—νὰ ἐκφρασθῆ διεξοδικώτερον. Ἡ φράσις: «*σὲ καθιστῶ σύζυγόν μου*», ἤρκει ὅπως ὑποδηλώσῃ τὴν διὰ τοῦ ἐγγράφου συνιστωμένην συζυγικὴν ἐνώσιν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου εἶναι πάλιν πολὺ λογικόν, ἅπαξ συνετάσσετο ἤδη τὸ ἐγγραφοῦν, τὸν πρωταρχικὸν καὶ κύριον αὐτὸν ὄρον νὰ ἐπακολουθήσουν οἱ ἄλλοι, οἱ περιλαμβάνοντες τὰς διαφόρους ἐξηρημέναις περιουσιακὰς συμφωνίας, διαφερούσας τοσοῦτον κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους!²³

Ὁ Junker ἐπικαλεῖται πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος τῶν σκέψεών του καὶ τὸν P. dem. Brit. Mus. 10120 A, εἰς τὸν ὁποῖον, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἐξαρω-

²¹ Περὶ τῆς λέξεως ταύτης πρβλ. Preisigke, Wörterbuch. Ἐπίσης Mayser, Grammatik 1, § 84, Abgeleitete Adjektiva, σ. 451. Ἐπίσης παρατηρήσεις τοῦ P. M. Meyer εἰς ἀντίστοιχον παρατήρησιν P. Giss. 36, 13 καθὼς καὶ Preisigke, Erbstreit σ. 30.

²² Ἄνωτ. σημ. 9.

²³ Πρβλ. τάυτας π.χ. εἰς τὰ σχήματα τοῦ Möller, ἄνωτ. σ. 71 σημ. 3.

μένους άλλους παπύρους, δίδει ὀρθὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ τὸν ὅποιον δὲν θεωρεῖ γαμήλιον συμβόλαιον, συστατικὸν ἦγουν τοῦ γάμου ἔγγραφον, ἀκριβῶς διότι ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ παραλείπεται ἡ τυπικὴ εἰς τὰ ἄλλα γαμικὰ συμβόλαια φράσις: «*σὲ καθιστῶ σύζυγόν μου*». Παραπέμποντες εἰς ὅσα ἀνωτέρω²⁴ ἐπανειλημμένως περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ποικίλης ἐρμηνείας τῆς δυναμένης νὰ δοθῇ εἰς τὸν πάπυρον αὐτὸν καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸ σὺν αὐτῷ συγκρότημα, ἀντιπαρατηροῦμεν, ὅτι δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανον ἢ παράλειψις τῆς φράσεως: «*σὲ καθιστῶ σύζυγόν μου*» νὰ ὀφείλεται εἰς ἀπροσεξίαν τοῦ γραφέως, ὅχι ἀσυνήθη εἰς τὴν παλαιὰν ἐποχὴν!

Ἄλλ' ἐπὶ πλέον, δὲν εἶναι μόνον ἡ φράσις: «*σὲ καθιστῶ σύζυγόν μου*» ἡ μόνη ἀναφερομένη εἰς τὰς σαρκικὰς σχέσεις τῶν συζύγων εἰς τὰ γαμικὰ συμβόλαια. Ὅπως ἤδη ἀπέδειξεν ὁ San - Nicolò²⁵ καὶ ἄλλος ὄρος τῶν συμβολαίων αὐτῶν, ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὰ αἴτια τοῦ διαζυγίου, ἀποβλέπει εἰς τὰς καθαρῶς σαρκικὰς σχέσεις. Ἡ φράσις: «*ἐὰν σὲ μισήσω*» κτλ., ἀπαντωμένη εἰς ἅπαντα τὰ συμβόλαια αὐτὰ καὶ ἀποδεικνύουσα τὴν ἀποδοχὴν νομικῶν ἐννοιῶν τῆς ἐγγυὸς Ἀνατολῆς, βαβυλωνικῶν ἰδίᾳ καὶ ἐβραϊκῶν, ὑπὸ τοῦ αἰγυπτιακοῦ δικαίου, δὲν ἔχει τὴν ἐννοιαν τοῦ «*μισεῖν*» ἀλλὰ τὴν ἐννοιαν τοῦ «*ἀπαρέσκειν*», τῆς σαρκικῆς τούτέστιν ἀηδίας καὶ τοῦ κόρου καὶ τῆς προτιμῆσεως ἄλλης σαρκικῆς συναφείας ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε. Μόνον δὲ ἀφοῦ διαπιστωθῇ τὸ γεγονός καὶ ὑπεισέλθουν τὰ ἐπακόλουθα τοῦ *μισοῦς* αὐτοῦ, ἡ διάζευξις ἐπιφέρει καὶ τὰ διάφορα ἄλλα ἐπακολουθοῦντα περιουσιακὰ ἀποτελέσματα²⁶.

Μήπως ὅμως καὶ τὰ ἀποστάσια δὲν ἀποτελοῦν καὶ αὐτὰ ἐνδειξιν τοῦ ὅτι ὁ γάμος κατηρτίζετο ἐγγράφως;²⁷ Τὸ ὅτι ἡ ἀποπομπὴ ἐγένετο ἐγγράφως ἀποδεικνύει, νομίζομεν, ὅτι καὶ ὁ γάμος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κατηρτίζετο. Ἐγγραφον δὲ ἀσφαλῶς ἀπρητεῖτο πρὸς λύσιν σχέσεως ἐγγράφως καταρτισθείσης. Ἄλλως θὰ ἤρκει προφορικὴ ἀπόλυσις. Ἄλλ' ὅχι μόνον αὐτό. Εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικόν, ὅτι τὰ ἀποστάσια αὐτὰ ξηρῶς μόνον ἀναφέρουν τὴν λύσιν τοῦ ἐγγάμου βίου, χωρὶς οὐδὲ λέξιν νὰ διαλαμβάνουν σχετικὴν πρὸς τὰς περιουσιακὰς σχέσεις τῶν διαζευγνομένων²⁸, ἐνῶ τὸ ἀντίθετον ὅλως θὰ ἔπρεπε κανεῖς

²⁴ Πρβλ. σ. 42 ἐπ., 47 ἐπ. κτλ.

²⁵ OLZ. 30, σ. 217 ἐπ., ἐφ' οὗ καὶ Seidl, Sammelbericht σ. 67 ἐπ.

²⁶ «*Εὰν σὲ ἐγκαταλείρω ἀπὸ σύζυγον ἀφοῦ σὲ μισήσω καὶ ἀγαπήσω ἄλλον περισσότερον ἀπὸ σέ, θὰ σοῦ δώσω $\frac{1}{10}$ ἀργυρῶν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Φθᾶ, τετηγμένον, ἐκ τοῦ $\frac{1}{10}$ τῶν ἀργυρῶν αὐτῶν τοῦ θησαυροῦ τοῦ Φθᾶ, τετηγμένον, τὰ ὅποια μοῦ ἔδωκες ὡς συζυγικὸν [γαμήλιον] δῶρον ὡς ἀνωτέρω*» (P. dem. Berlin 3078 = P. Libbey σ. 7, 493-92 π. X.).

²⁷ Πρβλ. ταῦτα ἀναδημοσιευόμενα ὑπὸ τοῦ Spiegelberg ἐν VBP. I σ. 5 ἐπ. καὶ ἀνωτ. σ. 43.

²⁸ «*Σὲ ἀπέλυσα ἀπὸ σύζυγον. Ἀπεμακρύνθη ἀπὸ σοῦ. Οὐδεμίαν ἀπαιτήσιν ἔχω ἀπὸ ἐσέ. Εἶμαι ἐγὼ ὅστις σοῦ λέγω: ἀπόκτησον σύζυγον ὅπουδῆποτε (καὶ) ἂν ὑπάγῃς. Ἐκεῖ δὲν θὰ δύναμαι νὰ σταθῶ ἐνώπιόν σου (δηλ. νὰ σὲ ἐμποδίσω) ἀπὸ τῆς σήμερον καὶ εἰς τὸ ἕξῃς διὰ παντός*» (P. dem. Berlin 3079 [489 π. X.] = VBP. I, σ. 6). Ἡ φράσις: «*οὐδεμίαν ἔχω ἀπαιτήσιν ἀπὸ ἐσέ*» δὲν ἔχει τὴν ἐννοιαν χρηματικῆς ἀλλὰ συζυγικῆς (σαρκικῆς) ἀπαιτήσεως. Πρβλ. ἐξηγήσεις ἐπὶ σχετικῆς λέξεως παρὰ Spiegelberg, VBP. I, σ. 15, 5. Τὸ αὐτὸ λεκτέον περὶ τῆς φράσεως: «*οὐδὲ δύναμαι ν' ἀπαιτήσω τι ἀπὸ ἐσέ ἐν ὀνόματι τοῦ*

ν' ἀναμένῃ ἂν ὑποτεθῆ, ὅτι τὰ γαμικὰ συμβόλαια προϋνόουν ἀπλῶς περὶ τῶν περιουσιακῶν συμφωνιῶν, τὰς ὁποίας καὶ μόνον, κατὰ τὸν Junker, ἀφεώρων. Εἶναι δὲ ἡ κατάστασις τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ἀπολύτως σύμφωνος πρὸς ὅσα εὐθὺς ἀνωτέρω ἐλέχθησαν σχετικῶς πρὸς τοὺς λόγους τοῦ διαζυγίου. Μοναδικὴν ἐξαιρέσιν, τῷ ὄντι, ἀποτελεῖ ὁ P. dem. Brit. Museum 10074 (=VBP. I σ. 7 ἐπ.), διὰ τοῦ ὁποίου ἐκανονίσθησαν τὰ σχετικά ἐκατέρωθεν δικαιώματα τῶν συζύγων ἐπὶ τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας²⁹ καὶ ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύει, ὅτι, ἂν εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴν περίπτωσιν ἀποστάσιον καὶ συμφωνία περιουσιακαὶ ἠνώθησαν εἰς τὸ αὐτὸ ἔγγραφον, εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις, πολὺ πιθανῶς, αἱ περιουσιακαὶ συμφωνίαι αἱ σχετικαὶ μὲ τὸν διαλυόμενον γάμον κατεχωροῦντο ἐν χωριστῷ ἔγγραφῳ, τῶν ἀποστασιῶν χρησιμευόντων ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον πρὸς λύσιν τῆς γαμικῆς συναφείας.

Λίαν ἀπίθανον φαίνεται ἡμῖν ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἦτο ποτὲ δυνατόν ἡ διφυία περὶ τὸν γάμον νὰ ἔχη οἰανδήποτε σχέσιν μὲ συνοικισμὸν ἢ μὲ μὴ συνοικισμὸν τῆς γυναικὸς μετὰ τοῦ ἀνδρός, ἀποδεικνυομένης τοιουτοτρόπως οἰασθῆποτε παραλληλότητος ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ θεσμοῦ ἐν τῷ ἄσσυριακῷ καὶ τῷ αἰγυπτιακῷ δικαίῳ. Τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ, ἡ *συγγραφὴ τροφίτις* ἐμφανιζομένη τὸ πρῶτον — τοῦλάχιστον μέχρι σήμερον — βραχὺ πρὸ (P. Karâra I καὶ II = VBP. I σ. 20 ἐπ., 342/32 π. X.) τῆς πτολεμαϊκῆς περιόδου, ἐφ' ἧς κυρίως ἀπαντᾶται, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη οὐδὲ πόρρωθεν ὁμοιότητα πρὸς τὸν ἀνευ συνοικισμοῦ γάμον τοῦ ἄσσυριακοῦ δικαίου, ὅστις ἦτο θεσμὸς κατ' ἐξοχὴν ἀρχαϊκός³⁰, ἄρδην ἀντιτιθέμενος πρὸς τὸν προηγμένον πολιτισμὸν τῆς Αἰγύπτου, βελτιωθέντα καὶ προαχθέντα, κατὰ τὴν ἀφορῶσαν ἡμᾶς περίοδον, ἐκ τῆς ἐπαφῆς μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ, πρὸς ὃν γάμος τοιαύτης φύσεως, κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν τοῦλάχιστον περίοδον, ἦτο ξένος³¹.

συζυγικοῦ δικαίου», τοῦ P. dem. Heidelberg 762+770+774 (=VBP. I, σ. 9 ἐπ.) 100-99 π. X.

Φίλων ὁ Ἰουδαῖος (SpL. III, 72) λέγει: *Μεθ' ὁρίον τινες ὑπολαμβάνουσι ἀδίκημα εἶναι φθορᾶς καὶ μοιχείας ὑπογάμιον, ὅταν ὁμολογίαι μὲν ὑπερεγγυήσωσι, μήπω δὲ τῶν γάμων τελεσθέντων ἕτερος ἀπατήσας τις ἢ καὶ βιασάμενος εἰς ὁμίλιαν ἔλθῃ. Παρ' ἐμοὶ δὲ κριτῆ μοιχείας καὶ τουτ' ἔστιν εἶδος· αἱ γὰρ ὁμολογίαι γάμοις ἰσοδυναμοῦσιν, αἷς ἀνδρὸς ὄνομα καὶ γυναικὸς καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἐπὶ συνόδοις ἐπιγράφεται. Δηλ., ὅτι καὶ διὰ τοὺς Ἰουδαίους τῆς Αἰγύπτου τῆς ἐποχῆς του, συστατικὸν τοῦ γάμου ἦτο τὸ ἔγγραφον. Οὕτω καὶ Heinemann, Philon σ. 292 ἐπ. Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὴν παράδοσιν αὐτὴν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Αἰγύπτου φυσικὸν εἶναι νὰ ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τοὺς προπάτοράς των τῆς Ἐλεφαντίνης (καὶ τοὺς ἄλλους πιθανῶς ἀποίκους ἐν Αἰγύπτῳ παλαιότερων ἐποχῶν), τῶν ὁποίων ἐσώθησαν ἐπὶ παύρων διάφοροι δικαιοπραξίαι, ἐν αἷς καὶ συμβόλαια γαμικά, ἔπεται, ὅτι τὴν συνήθειαν αὐτὴν, μὴ ὑφισταμένην παρ' αὐτοῖς (πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 73 σημ. 17) ἐδανείσθησαν ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους. (Πρβλ. καὶ Heinemann, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 297 ἐπ., ὅστις ὁμως, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν θεσμὸν τοῦ γάμου, ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ μόνον τὰς παλαιότερας γνώμας τῶν Nietzold καὶ Mitteis καὶ διὰ τοῦτο νομίζει, ὅτι τὴν σύνταξιν ἐγγράφου διὰ τὸν γάμον ἐδανείσθησαν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τοὺς ἑλληνοαιγυπτίους). Καὶ μία ἀκόμη αὐτῆ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ γάμος συνιστᾶτο ἐγγράφως.*

²⁹ Ὅρα ἀνωτ. σ. 48 σημ. 54.

³⁰ Κατ' αὐτὸν τὸν San-Nicolò, Beiträge σ. 92.

³¹ Ἐπιζόμεν νὰ κατορθώσωμεν ν' ἀποδείξωμεν εἰς τὸ δεῦτερον τεῦχος τοῦ παρόντος ἔργου, ὅτι ὁ

Εἶναι ἀληθές, ὅτι μεταξὺ τοῦ τελείου γάμου καὶ τῆς συγγραφῆς τροφίτιδος ὑφίστανται βασικαὶ καὶ κυριώδεις διαφοραὶ περιουσιακῆς φύσεως, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα ν' ἀντιπαρέλθωμεν³². Ἄλλ' αὐταὶ εἶναι ἐξηγητέαι ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος τῆς οὐσιώδους διαφορᾶς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν εἰδῶν ἑτεροφύλων ἐνώσεων, οἷαι εἶναι ὁ τέλειος γάμος καὶ ἡ συγγραφὴ τροφίτις, τὴν μεταξὺ ἀλλήλων διαφορὰν τῶν ὁποίων ἀμέσως κατατέρω περιώμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν.

Ποῦ ἐπομένως πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο αὐτῶν ἐνώσεων;

Ὁ P. dem. Torino 2021, τῆς 20^{ης} πρὸς τὴν 21^{ην} Δυναστείαν, ὁμιλεῖ συνεχῶς περὶ συζύγου ἔχουσης, πλὴν τῆς ιδιότητος ταύτης καὶ τὴν ιδιότητα τῆς πολιτίδος: (Σελ. 3 στιχ. 2), «... καὶ ἔδωκα (2) τοὺς ἐννέα αὐτοὺς δούλους τοὺς ἀντιστοιχοῦντας εἰς τὴν μερίδα μου τῶν δύο τρίτων ὁμοῦ μετὰ τῆς πολιτίδος Ταθαρή εἰς τὰ (3) τέκνα μου...». (Σελ. 3 στιχ. 9) «[Ποία εἶναι ἡ γνώμη σας] σχετικῶς μὲ τὴν συμφωνίαν τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρός σας μετὰ τῆς πολιτίδος *Ανοκσουνοζέμ*, τῆς συζύγου του ταύτης;» κτλ. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ Βεζίρης δηλοῖ, ὅτι θὰ ἤρνεϊτο εἰς τὸν σύζυγον τὸ δικαίωμα νὰ κάμη ὠρισμένας περιουσιακὰς παραχωρήσεις εἰς γυναῖκα μὴ πολίτιδα, κηρύσσων τὴν τοιαύτην πράξιν ἄκυρον³³. Ἐξ οὗ δικαίως καὶ εὐλόγως ὁ Seidl³⁴ συμπεραίνει, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (20^{ην} πρὸς 21^{ην} Δυναστείαν) ἡ ἐπιγαμία αἰγυπτίων καὶ ἀλλοδαπῶν ἀπηγορεύετο.

Ἐν τούτοις ὄχι μόνον ὁ πάπυρος αὐτὸς ἀποδεικνύει τὸ γεγονὸς αὐτό. Εἰς τὸν μῦθον τοῦ Σινουῆ³⁵ θρυλλεῖται, ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἀφῆκεν εἰς τὴν χώραν τῶν Βεδουίνων τὰ τέκνα του ἕκ γυναικὸς βεδουίνης! Καὶ ἄλλη αὐτῇ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ μετὰ ξένης ἢ ξένου δεσμὸς δὲν ἐθεωρεῖτο *conubium*³⁶.

Προσεκτικῇ ἐξ ἄλλου μελέτη τῶν γαμικῶν συμβολαίων, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν ἐν αὐτοῖς συμβαλλομένων προσώπων, θὰ ἠδύνατο οὐχὶ ὀλίγα ν' ἀποδώσῃ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐπιγαμίας, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη, ἐξηκολούθησε, μέ τινα βεβαίως σοβαρὰν ἐξασθένεισιν, νὰ ἐδράζεται ὡς πεποιθήσις εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐγχωρίου πληθυσμοῦ. Διότι, ἐνῶ πάντες οἱ ἄλλοι πάπυροι, ὡς ἐπάγγελμα χαρακτηριστικὸν τοῦ *συνουκισμοῦ* (ὡς ἀντιλαμβάνεται αὐτὸν ὁ συγγραφεὺς) δὲν ἦτο ιδιότης τοῦ ἑλληνικοῦ γάμου, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Χουβαρδάς (Huwardas) εἰς τὸ βιβλίον του *Eherecht* καὶ ὅτι, κατ' ἀκολουθίαν, ἡ λέξις *συνουκισμοῦ* δέον νὰ ληφθῇ ἐν τῇ κυριολεξίᾳ, ὡς ἀπέδειξεν ὁ U. E. Paoli, *Studi di diritto attico*, 1930 σ. 264 ἐπ., ἀποτελῶν τὸ κύριον συστατικὸν τοῦ γάμου κατὰ τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον.

³² Πρβλ. τὰ σχήματα τελείου γάμου σ. 16 ἐπ. καὶ ἐλευθέρου γάμου (= συγγραφῆς τροφίτιδος) σ. 27 ἐπ. παρὰ Möller, *Zwei ägyptische Eheverträge*.

³³ Σελ. 3 στιχ. 11 ἐπ.: *Εἶπεν ὁ Βεζίρης*: «καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῆς συζύγου του ἀλλὰ Σύρας ἢ Νουβίας, τὴν ὁποίαν [sc. τυχὸν] ἠγάπα καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν θὰ παρεχώρει (12) περιουσίαν ἰδικήν του, [ποῖος] θὰ καθίστα ἔγκυρον ὅ,τι θὰ ἐπραττε»;

³⁴ *Sammelbericht* σ. 65.

³⁵ Περὶ τοῦ ὁποίου πρβλ. Erman-Ranke, *Aegypten und Aegyptisches Leben im Altertum*. Tübingen, 1923 σ. 430 ἐπ. καὶ τοὺς αὐτόθι παραπεμπομένους.

³⁶ Πρβλ. Seidl, ἐνθ. ἄνωτ.

συμβαλλομένου ὡς συζύγου, ἀναφέρουν τὸ τοῦ ἱερέως, χοαχύτου³⁷, γεωργοῦ κτλ., εἰς τοὺς P. Louvre παρὰ Revillout, Rev. Egypt 1, πίναξ 4 καὶ 5 (226/7 π.Χ.), P. dem. Caïro 30688 (147/6 π.Χ.), P. dem. Rylands 27 (108/101 π.Χ.), P. dem. Strass. 43 (103/2 π.Χ.), ὁ συμβαλλόμενος σύζυγος περιγράφεται ὡς: «ὁ ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθεὶς Ἕλληνας», εἰς τοὺς P. Hauswaldt 6 (220/19 π.Χ.) καὶ P. dem. Rylands 16 (152 π.Χ.) ὡς: «ὁ ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθεὶς Βλεμμύνης», εἰς δὲ τὸν P. Hauswaldt 15 (211/04 π.Χ.) ὡς: «ὁ Μεγάβαρος ὁ ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθεὶς», ἔξ ὧν μετὰ πάσης λογικότητος θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἄλλως μετεχειρίζοντο τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθέντας καὶ ἄλλως τοὺς ἐντελῶς ξένους. Ἄν δὲ περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἠδύνατο, παρ' ὅλα ταῦτα, οἱ ξένοι νὰ νυμφευθῶσιν αἰγυπτίας, τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἐξασθένεισιν τοῦ ἀκάμπτου ἀρχαϊκοῦ κανόνος, διασταλέντος τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθέντος ἄλλοθεντοῦς ἀπὸ τοῦ κυριολεκτικῶς ἄλλοδαποῦ. Ἡ ἐπαφὴ μὲ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἤμβλυε σημαντικῶς τὸ σωβινιστικὸν αἴσθημα τῶν αἰγυπτίων, μέχρι μάλιστα τοῦ σημείου νὰ δέχωνται τὴν ἔνωσιν ἐλλήνων, ἐφ' ὅσον εἶχον γεννηθῆ ἐν Αἰγύπτῳ, μετ' αἰγυπτίων, ἔξ οὗ ἀπῆτων ἐπίσης καὶ τὴν σύναψιν γάμου κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν πρότυπον, ὅταν τυχὸν συνέβαιεν αἰγυπτία νὰ εἶχεν ἤδη συζευχθῆ Ἕλληνα κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς κανόνας³⁸.

Ἐπεὶ τῆς ἀπόψεώς μας θὰ ἠδυνάμεθα, νομίζομεν, μετὰ σχετικῆς ἐπιτυχίας νὰ ἐπικαλεσθῶμεν καὶ τοὺς εἰς τὸν 4^{ον} αἰῶνα ἀναγομένους ἀραμαϊκοὺς παπύρους ἔξ Ἐλεφαντίνης. Βλέπομεν π.χ. εἰς τὸν Cowley, Aramaic Papyri N° 14 (441 π.Χ.), ὅτι ἡ Mibtahiah ὑπανδρεύθη αἰγύπτιον, τὸν Pι', ἀσπασθεῖσα τὸ αἰγυπτιακὸν δόγμα, κατὰ τὰς πιθανολογίας τοῦ Halévy³⁹ καὶ ὑποχρεωθείσα, ἐν περιπτώσει διαζεύξεως, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ πάτριον· ἐνῶ ἔξ ἄλλου, ὅταν μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου μετὰ τοῦ Pι' διαζυγίῳ, ἠθέλησε νὰ τὴν νυμφευθῆ αἰγύπτιος, ἐδέησε νὰ προσχωρήσῃ αὐτὸς εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἀποδεικνύει τὸ ὄνομά του Ashor ben Zeo⁴⁰. Ἡ Mibtahiah συνεπῶς καὶ οἱ διαδοχικοὶ συζυγοὶ τῆς ἠναγκάσθησαν

³⁷ Πρβλ. καὶ τὸν κατάλογον τοῦ Möller, Zwei ägyptische Eheverträge σ. 30-31.

³⁸ Πρβλ. Πετροπούλου, Γάμον σ. 5 ἐπ. Ἄντιθ. Huwardas, Eherecht σ. 28 σημ. 5. Εἰς ἀπάντησιν τῶν ὄσων ἐναντίον τῶν ἀπόψεών μας προβάλλει ὁ τελευταῖος, ἐπαναλαμβάνων ἐρώτησιν, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου του ἀπορῶν μᾶς ὑπέβαλεν ὁ κοινὸς διδάσκαλος Koschaker, θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν, ὅτι δὲν ἀποδεικνύει ἐν σ. 20 ἐπ., ὅτι τὸ Πρόσταγμα P. Fay. 22 (=Mitteis, Chrestomathie N° 291), τὸ ἐκδεδομένον διὰ τὴν Πτολεμαίδα, ἀφορᾷ μόνον τοὺς μεταξὺ ἐλλήνων γάμους. Τοῦναντίον μάλιστα, δεδομένου ὅτι εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὸ ἐντόπιον στοιχεῖον, εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον κυρίως, ἐξηκολούθησε περισσότερο ἀπὸ παντοῦ ἀνθιστάμενον εἰς τὰς ξένας ἐπιδράσεις (πρβλ. W. Schubart, Geschichte Aegyptens von Alexander dem Grossen bis auf Mohammed, Berlin 1922, σ. 325 ἐπ.), εἶναι πολὺ φυσικώτερον νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ἐκεῖ ἀπητήθη ὅπως, κατὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ ἑλληνικοῦ γάμου εἰς αἰγυπτιακόν, συμπράττον οἱ ἱεροθῆται. Οὐδὲν ἄπορον δέ, ἂν μετέπειτα τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐθέσπισαν καὶ ἄλλαι πόλεις, ὅπως π.χ. ἡ Ἀλεξάνδρεια.

³⁹ Πρβλ. Cowley εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου, Aramaic Papyri σ. 41.

⁴⁰ Cowley, Aramaic Papyri N° 15 (441 π.Χ.) καὶ τὴν αὐτόθι ἐν τοῖς προλεγόμενοις παρατήρησιν τοῦ ἐκδότου, καθὼς ἐπίσης καὶ παρατήρησιν τοῦ ἰδίου ἐν σ. 47, Line 2.

να μεταβάλουν πεποιθήσεις, ἵνα συνάψουν ἔγκυρον γάμον· γεγονός τοσούτω σπουδαιότερον, ὅσω ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀποικία τῆς Ἐλεφαντίνης φαίνεται βιοῦσα ὑπὸ ἰδίου νόμου καὶ ἔθιμα, ἀπολαμβάνουσα πιθανῶς αὐτονομίας τινός⁴¹. Τὸ γεγονός δὲ αὐτὸ τῆς Mibtahiah καὶ τῶν συζύγων της δὲν θὰ ἔπρεπε ν' ἀποδοθῆ μόνον εἰς τὴν ἀκαμψίαν τῶν Ἰουδαίων, ὅπως ἐλευθέρως ἀποδέχονται διὰ λόγους θρησκευτικούς τὴν ἐπιγαμίαν⁴², διότι ἡ ἀπαγόρευσις τοιαύτης μετὰ ξένων ἦτο γενικὴ ἀρχὴ διέπουσα τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

Τὶ ἦτο ἐπομένως ἡ *συγγραφὴ τροφίτις*;

Τὸ σὺν τῷ χρόνῳ ἀμβλυθὲν ἐθνικιστικὸν αἴσθημα τῶν αἰγυπτίων, ὑπερηδῶν τὰ ἐμπόδια, ἠθέλησεν, ἂν ὄχι νὰ νομιμοποιήσῃ τὰς σχέσεις τῶν ὡς συζύγων ζώντων αἰγυπτίων μετ' ἀλλοδαπῶν, νὰ ἐξεύρῃ τοῦλάχιστον διέξοδον μὴ καλύπτουσαν (κυρίως) τὴν ὑφισταμένην σχέσιν, ἀλλ' ἐξασφαλίζουσαν τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς διατροφὴν τῆς ἐν συναφείᾳ μετ' αὐτοῦ ἐν διαθέσει συζύγου συζώσης ἀλλοδαπῆς, συγχρόνως δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἐκ τοιαύτης σχέσεως τέκνων ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ γεννήτορος. Ἡ συναφεία αὕτη δὲν ἐθεωρεῖτο γάμος νόμιμος. Τὰ τέκνα ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλισθοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς *συγγραφὰς τροφίτιδας* ταῦτα ὀρίζονται κληρονόμοι τοῦ πατρὸς⁴³.

Ὅτι ἡ τοιαύτη σχέσις δὲν ἐθεωρεῖτο γάμος νόμιμος, ἀποδεικνύεται πρὸ παντὸς καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὰ συμβόλαια ταῦτα⁴⁴ ἐλλείπει πᾶσα ἄλλη περιουσιακὴ διάταξις ἐξ ἐκείνων, αἵτινες εἶναι τὰ μάλιστα χαρακτηριστικαὶ τοῦ νομίμου γάμου, δηλ. τοῦ *τελείου*. Ἐκ τῶν παραλειπομένων διατάξεων αὐτῶν σημασίαν ἔχει ἡ ἀφορῶσα τὴν *donatio*, μάλιστα ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι, κατὰ τὰς νεωτάτας ἐρεῦνας, δέον αὕτη νὰ θεωρῆται ὡς *pretium pudicitiae*⁴⁵. Ἐπίσης ἀγνοεῖται ἐντελῶς καὶ ἡ κοινοκτημοσύνη. Εἶναι δὲ τὸ γεγονός αὐτό, δι' ἀμφοτέρως τὰς διατάξεις, πολὺ φυσικόν. Διότι ἡ *donatio*, ὡς *φθόριον ἔδνον*, ἐδίδετο μόνον εἰς τὴν νόμιμον σύζυγον⁴⁶ διὰ τὴν παρθενοφθορίαν. Ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ συζυγικὴ κοινοκτημοσύνη, συνδέουσα κατ' ἐξοχὴν τὴν γυναῖκα μὲ τὴν οἰκογένειαν, ὅταν μάλιστα

⁴¹ Πρβλ. πρόλογον τοῦ ἐκδότου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. XVI ἐπ. Ἐπίσης Meyer, Papyrusfund σ. 37 καὶ 72 ἐπ. Οἱ Ἰουδαῖοι μάλιστα, ὡς ἀπέδειξεν ἐσχάτως ὁ E. Goodenough (The jurisprudence of the Jewish courts in Egypt, New Haven 1929), καὶ ἐπὶ τῆς περιόδου τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀκόμη, ἐφήρμοζον εἰς τὴν δικαστηριακὴν πράξιν, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπε τοῦτο ἡ ῥωμαϊκὴ διοίκησις, ἰδίους κανόνας δικαίου, ἀνεξαρτήτους τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ τοῦ ῥωμαϊκοῦ.

⁴² Πρβλ., πλὴν τοῦ ἐκδότου αὐτόθι σ. XVII, ἰδίως Engert, Eherecht σ. 37 ἐπ., καὶ Eberharder, Eherecht σ. 141 ἐπ.

⁴³ Συμβουλευθῆτι, χάριν συντομίας, τὸ σχῆμα τῆς *συγγραφῆς τροφίτιδος* παρὰ Möller, Zwei ägyptische Eheverträge σ. 27 ἐπ. καὶ κατάλογον τοῦ αὐτοῦ αὐτόθι. σ. 29, συμπληρωθέντα ὑπὸ τοῦ Spiegelberg ἐν VBP. I, σ. 38 καὶ 39.

⁴⁴ Π. χ. P. dem. Cairo 30608+30609 (124-3 π. X.) σ. 32 ἐπ.

⁴⁵ Πρβλ. Sethe, Gött. Gel. Anzeig. 1918, N° 9 u. 10 σ. 376 σημ. 1. Διὰ τὴν ἑλληνιστικὴν καὶ μετέπειτα περίοδον πρβλ. Scherillo, Studi sulla donazione nuziale, ἐν Riv. di stor. del dir. italiano 2 σ. 457 ἐπ. καὶ 3 σ. 69 ἐπ.

⁴⁶ Ἄνωτ. σ. 71 ἐπ.

ἦτο καθολική, ἀπετέλει ἀρχαῖον θεσμόν, διαδραματίσαντα σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν ὄλην ἐξέλιξιν τῆς ἐν συνοχῇ πάντοτε διαβιωσάσης αἰγυπτιακῆς οἰκογενείας, μετὰ φθόνου ἔξαιροτικοῦ μάλιστα διαφυλαξάσης τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς συνοχὴν τῆς⁴⁷.

Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ συνάφεια αὕτη, ὡς σχέσις ὑπάγεται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς κατὰ κυριολεξίαν *τροφίτιδος*, σχέσεως δηλ., καθ' ἣν ὁ ἀνὴρ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διατρέφῃ τὴν γυναῖκα ἐφ' ὅσον αὕτη ἐξακολουθεῖ ὑφισταμένη, παρέχων εἰς αὐτὴν πρὸς ἀσφάλειαν διὰ μεταβιβάσεως ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν του⁴⁸. Ἡ σχέσις δηλ. εἶχε καθαρῶς οἰκονομικὴν ἐκδήλωσιν, τῆς ὁποίας ἡ ἐξασφάλις ἐσκοπεῖτο ποικιλοτρόπως. Ὡς ἐλέχθη, ὁ ἀνὴρ ἐξησφάλιζε τὴν γυναῖκα μόνον ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ συνάφεια. Ταύτης ληξάσης καθ' οἷονδήποτε τρόπον, ἐφ' ὅσον ἀπεδεικνύετο καὶ ἐβεβαιούτο, ὅτι κατεβλήθη ἡ εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς συμβιώσεως ἀντιστοιχοῦσα διατροφή, ὡς ἐν P. dem. Cairo 30607 (129/8 π.Χ.), ἔνθα ρητῶς λέγεται ἐν ὑποσημειώσει τοῦ ἐγγράφου (σελ. 31 τῆς ἐκδόσεως):

«*Ἐργάφη ὑπὸ τοῦ Παᾶπι υἱοῦ τοῦ Παᾶπι. Ἀπέλυσε τὴν γυναῖκα*».

«*Ἐργάφη . . . ἐν ἔτει 43^ω, τῇ 23^ῃ Μεχίρ—μετὰ 13 μῆνας πόσεως καὶ βρώσεως, ἰδοὺ ἀπομακρύνει (sc: σοῦ ἀποστερεῖ) τὴν βρῶσιν σου καὶ τὴν πόσιν σου ἀπὸ τῆς 10^{ῃς} Φαμενώθ τοῦ 43^{ου} ἔτους*».

καὶ ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ σχέσις διήρκεσε δέκα τρεῖς μόλις μῆνας, πᾶσα ὑποχρέωσις τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸ μέλλον ἔπαυεν ὑφισταμένη, ἀπέκτα δὲ αὐτὸς τὴν περιουσίαν του, δεσμευομένην τοῦ λοιποῦ μόνον ὑπὲρ τῶν ἐκ τῆς συναφείας τέκνων του, ὑποχρεομένων νὰ συγκατατίθενται εἰς πράξεις ἀπαλλοτριώσεως τοῦ πατρὸς των, ὡς ἀποδεικνύει ὁ P. dem. Cairo 30612 a+b, τοῦ ἔτους 97/6 π. Χ.⁴⁹

Αὐτὸς λοιπὸν ἀκριβῶς ἦτο ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον, ἵνα λυθῇ ἡ σχέσις αὕτη, ἣτις δὲν ἐθεωρεῖτο νόμιμος γάμος, δὲν ἀπαιτεῖτο ἡ συγγραφὴ καὶ ἔκδοσις ἀποστάσιου. Ἀπλῶς ἐσημειώετο κάτωθεν τοῦ ἐγγράφου, ὅτι ἡ γυνή, διατραφεῖσα κατὰ τὰ συμφωνηθέντα: «*ἀπελύετο*». Ἡ ὁμότης αὕτη εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς σχέσεως ταύτης, ἀποδεικνύουσα συγχρόνως, ὅτι ἡ γυνή δὲν ἐξυψούτο εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς νομίμου συζύγου, ἡ ἀπὸ τῆς ὁποίας διάξενξις ἀπῆται πανηγυρικότερους τύπους, ὡς τὸ ἀποστάσιον^{49α}. Ἡ *τροφίτις* ἦτο σαρκικὴ σχέσις περιβεβλημένη ἰσχυρὸν οἰκονομικὸν θῶρακα, ἡ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπαλλαγὴ ἐπετυγχά-

⁴⁷ Ἄνωτ. μέρος Β, passim.

⁴⁸ Ἐπὶ τοῦ τελευταίου σημείου πρβλ. Partsch, ἐν Sethe - Partsch, Demotische Urkunden σ. 579 ἐπ.

⁴⁹ Ἐνθα εἰς τὴν πώλησιν λαμβάνουν μέρος Σοκόνοπιδ (ὁ νεώτερος), ἡ γυνὴ *τροφίτις* του Ταῆσις καὶ ἡ θυγάτηρ των Ταρμούθιδ. Γενεαλογικὸν δένδρον τῶν συμβαλλομένων ὄρα ἄνωτ. σ. 58 σημ. 73.

^{49α} Φαίνεται, ὅτι παρομοία ἰδέα ἐπέρασε πρὸς στιγμὴν καὶ ἀπὸ τὸν νοῦν τοῦ A. Wiedemann Das Alte Ägypten, Heidelberg, 1920 σ. 92. Διότι διερωτᾶται, ἂν ἴσως δὲν ἐγίνετο χρῆσις πανηγυρικῶν τύπων ἀγγελίας τοῦ διαζυγίου, ἀφοῦ τοιοῦτων χρῆσις ἐγίνετο ἐπὶ γάμου καὶ δὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἀπολαμβάνῃ οὗτος ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερας δημοσιότητος.

νετο δι' οικονομικῶν συνδυασμῶν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγγράφων πρωτοτύπων τῶν οικονομικῶν συναλλαγῶν.

Δὲν πρέπει νὰ φανῆ παράδοξον, ὅτι ἤδη, πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διὰ τῶν *συγγραφῶν τροφίδων*, ὡς εἶναι ὁ P. Katāga I καὶ II (342/32 π. X. = VBP. I, σ. 20 ἐπ.) ὁ ἀγνοηθεὶς ὑπὸ τοῦ Boak⁵⁰, ἐδίδετο εἰς τὸν ἄνδρα προίξ⁵¹. Διότι, ἐφ' ὅσον ἡ συνάφεια αὕτη δὲν ἦτο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον σαρκική, ἀλλ' ἐσκοπέι νὰ γεφυρώσῃ καὶ μίαν ἀπαγόρευσιν, εἴτε ἐκ τοῦ νόμου εἴτε ἐκ τῶν ἐθίμων ὑφισταμένην, δηλ. νὰ περιβάλλῃ μὲ νομικὴν αἴγλην, ἔστω καὶ οικονομικῆς χροιάς, σχέσιν ποθοῦσαν ν' ἀποβῆ διαρκῆς, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ σωζόμενα τοιαύτης φύσεως ἐγγράφα — ἐφ' ὅσον τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν δὲν φέρουν τὸ σημεῖωμα, δι' οὗ δηλοῦται, ὅτι ἡ σχέσις ἔληξε δι' ἀπολύσεως τῆς γυναικός⁵² — ἦτο φυσικόν, σὺν τῷ χρόνῳ, νὰ δεχθοῦν τὸ δυνατὸν τῆς καὶ ἐπὶ τῆς σχέσεως ταύτης συνάφειας καὶ ἰδρῦσεως περιουσιακῶν σχέσεων ὁμοίων πρὸς τὰς ἐπὶ νομίμου γάμου, ἐξαίρεσει βεβαίως τοῦ *ἔδνου* καὶ τῆς κοινοκτημοσύνης, ἅτινα ἦσαν κατ' ἐξοχὴν αὐστηρῶς τελείου αἰγυπτιακοῦ γάμου ἐκδηλώσεις. Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ *συγγραφαὶ τροφίτιδες* τοῦ P. Mich. 622 (= SB. 3, 7260) περιέχουν πλείονας περιουσιακὰς παραχωρήσεις καὶ συμφωνίας, ὁμοίας ἐν πολλοῖς πρὸς τὰς τοῦ τελείου γάμου. Εἶναι ὁμως τὸ γεγονός αὐτὸ πλέον ἢ φυσικόν. Διότι, σὺν τῷ χρόνῳ, αἱ παλαιαὶ ἀντιλήψεις ἡμβλύνθησαν καὶ ἐλησμονήθησαν, μέχρις ὅτου κατέληξεν ὁ γάμος μεταξὺ ἀλλοδαπῶν καὶ αἰγυπτίων νὰ φαίνεται τόσον φυσικός, ὥστε καὶ ἡ ἔνωσις νὰ θεωρῆται καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ νόμου ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιτηρητή, ὥστε ν' ἀνεχθῆ, ὅπως ἐπὶ τῶν ἐνώσεων τοιοῦτου εἴδους συνάπτονται περιουσιακαὶ συμφωνίαι, ἐλάχισται διαφέρουσαι τῶν ἐπὶ *τελείου γάμου*.

Κατὰ ταῦτα αἱ γυναῖκες αἱ ὡς σύζυγοι φερόμεναι εἰς τὰς *συγγραφὰς τροφίτιδας* θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρῶνται ὡς ἀλλοδαπαί. Δέον ἐξ ἄλλου εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Spiegelberg⁵³ καταρτισθέντα κατάλογον νὰ ἐξοβελισθῆ ὡς δείγμα τοιοῦτου γάμου ὁ μῦθος ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἔνωσιν τοῦ βασιλοπαίδος Σέθωνος καὶ τῆς Ταβουβουῆ⁵⁴, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀναφερόμενος καὶ εἰς τὸν γάμον τῆς Ἀχουρῆ καὶ τοῦ Νανεφερκαφθᾶ⁵⁵, διότι, ἀπλούστατα, ἐπὶ μελῶν βασιλικῆς οἰκογενείας δὲν φανταζόμεθα, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Edgerton⁵⁶, ὅτι

⁵⁰ J. E. A. 12, σ. 108.

⁵¹ Πρβλ. καὶ Spiegelberg ἐν VBP. I, σ. 32, 19.

⁵² Ὑπάρχει μόνον εἰς τοὺς P. dem. Cairo 30608 (124-3 π. X.) καὶ 30607 (129-8 π. X.).

⁵³ Ἐν VBP. I, σ. 38.

⁵⁴ Griffith, *Stories* (First tale of Khamuas) σ. 35-36 (V, 19-21) ὡς καὶ μετάφρασιν τοῦ ἀφορῶντος ἡμᾶς τμήματος ὑπὸ Spiegelberg ἐν VBP. I, σ. 39.

⁵⁵ Griffith, αὐτόθι σ. 83 ἐπ.

⁵⁶ Notes σ. 4. Ὡς πρὸς τὸν Ostrakon Strassburg;D 1845, ἀναδημοσιευόμενον ἐν νέᾳ μεταφράσει ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐν σ. 10 ἐπ., ἀποκρούομεν ἀπολύτως τὴν ὑπ' αὐτοῦ διδομένην εἰς τὸ περιεχόμενον ἐρμηνεῖαν. Εἶναι τῷ ὄντι δυσχερὲς νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι νόμιμος αὐστηρὸς γάμος ἦτο

ἀπηρεῖτο ἢ τήρησις ὄλων τῶν τύπων, οἱ ὁποῖοι ἀπηρετοῦντο διὰ τοὺς ἄλλους θνητούς. Ἐπὶ πλεόν, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρώτην περίπτωσιν, τὴν σχέσιν ἤγουν Σέθωνος καὶ Ταβουβουῆ, ἢ ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου ἀποκαλύπτει, ὅτι τὸ μόνον, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐπεθύμησεν ὁ πρῶτος, ἦτο νὰ συννευρεθῆ (coitum facere) ἀπλῶς μετὰ τῆς Ταβουβουῆ, ὅπως δηλ. ἢ σχέσις των εἶναι προσωρινή, προσφέρων πρὸς τοῦτο χρηματικόν τι ποσόν⁵⁷. Μόνον δὲ ὅταν ἢ Ταβουβουῆ ἠρνήθη, ἠναγκάσθη ὁ Σέθων, ἐλαυνόμενος ὑπὸ ἀκατανικήτου ἐπιθυμίας ν' ἀποκτήσῃ τὴν πρώτην, νὰ δεχθῆ τοὺς ὄρους της, νὰ συντάξῃ δηλ. τὰ δύο ἔγγραφα: *συγγραφὴν τροφίτιδα καὶ πρᾶσιν*. Ἡ πρώτη ἤγουν ἐφρόντισεν ἐδῶ, ἐφ' ὅσον αἱ ἀξιώσεις τοῦ δευτέρου εἶχον τὸν τύπον τῆς προσωρινότητος μόνον, νὰ ζητήσῃ νὰ ἐξασφαλισθῆ οἰκονομικῶς διὰ τῶν δύο ἐγγράφων, ὅπως ἀκριβῶς συνέβαινεν εἰς τὰς περιπτώσεις τῆς ἀπηγορευμένης ἐπιγαμίας αἰγυπτίου μετ' ἀλλοδαπῆς. Ὁ γάμος ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρχικὴν βούλησιν τοῦ Σέθωνος διὰ τοῦτο οὔτε ἔλαβε χώραν, ἀλλὰ οὐδὲ καὶ λόγος περὶ αὐτοῦ γίνεται. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆ, ὅτι πρόκειται περὶ μύθου.

δυνατὸν ποτὲ νὰ συσταθῆ ὑπὸ προθεσμίαν διαλυτικὴν. Τὰ ἐκ τοῦ νεωτέρου βίου ἐν Αἰγύπτῳ εἰς ἀπόδειξιν φερόμενα παραδείγματα δὲν δύνανται νὰ στηρίξουν τὰ ἐπιχειρήματά του. Μόνος δέ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, διηγούμενος τοιαῦτα τινὰ περὶ τῆς Αἰγύπτου εἶναι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπικαλούμενος Lane (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 17 καὶ σημ. 1). Τὸ ἔγγραφον αὐτὸ τοῦναντίον, ὡς ἔχει, ἐνισχύει ἀπολύτως, νομίζομεν, τὰς ἐν τῷ κειμένῳ ἀναπτυσσομένας περὶ «*συγγραφῆς τροφίτιδος*» γνώμας. Διότι ἐν αὐτῷ διαφαίνεται τὸ οἰκονομικὸν ἔνδυμα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον κρύπτεται ἑτερόφυλος ἔνωσις, μὴ δυναμένη ν' ἀνυψωθῆ εἰς νόμιμον γάμον καὶ ἀρχομένη καὶ λήγουσα, ὅταν ἀρχίσουν ἢ παύσουν τὰ οἰκονομικὰ αἰτία, ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται. Τὸ καθοριζόμενον χρονικὸν διάστημα ἀσφαλῶς θὰ ἔχη ἄμεσον σχέσιν μὲ τὸ ἀναφερόμενον χρηματικὸν ποσόν, ὅπερ ἐξ ἄλλου ἀντιπροσωπεύει τὰ τροφεῖα. Ὁ ἄνθρωπος, περὶ τοῦ ὁποῖου γίνεται λόγος εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου ἦτο δοῦλος, ἀγορασθεὶς, φαίνεται, παρ' ἀμφοτέρων καὶ ἀπελευθερωθεὶς πάλιν ὑπ' αὐτῶν.

Σχετικῶς πρὸς τὸν ἐπανεκδοθέντα ὑπὸ τοῦ J. Černy (JEA, 15 σ. 243 ἐπ.) P. Salt 124 (=P. Brit. Mus. 10055) τῆς 19ης πρὸς τὴν 20ὴν Δυναστείαν ἢ τὸ βραδύτερον τοῦ πρώτου ἡμίσεως τῆς βασιλείας Ραμεσῆ 3ου καὶ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ E. Seidl ἐν Zeit. Sav.—Stif. 52 σ. 425/26, καθ' ἡμᾶς τὸ μόνον ἐξαιρούμενον ὑπ' αὐτοῦ ἐν R. σ. 2, 2 ἐπ. (αὐτόθι): «*ὁ Πενεῦς ἐβίασε τὴν πολίτιδα Τουήν, ὅταν ἦτο σύζυγος τοῦ ἐργάτου Κενῆ· ἐβίασε τὴν πολίτιδα Οὐνερῶ, ὅταν ἦτο μετὰ τοῦ Πινοῦτι· (3) ἐβίασε τὴν πολίτιδα Οὐνερῶ, ὅταν ἦτο μετὰ τοῦ Χησονηβεφέ· οὕτως εἶπεν (κατέθεσεν) ὁ υἱὸς του. Καὶ ἀφοῦ ἐβίασε τὴν Οὐνερῶ, ἐβίασε (4) τὴν Βηκῆτ, τὴν θυγατέρα της καὶ ὁ Ἀπῆτις, ὁ υἱὸς του, ἐβίασε τὴν Βηκῆτ*», εἶναι, ὅτι αἱ διάφοροι γυναῖκες, τὰς ὁποίας καταγγέλλεται, ὅτι ἐβίασεν ὁ Πενεῦς χαρακτηρίζονται ὡς πολίτιδες, γεγονός ὅπερ, συνδυαζόμενον πρὸς τὴν πολίτιδα τοῦ P. dem. Torino 2021, ἐνισχύει τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι ἄλλοια ἦτο γενικῶς ἢ μεταχειρίσις τῶν περιπτώσεων, εἰς ἃς ἐπρόκειτο περὶ πολιτίδων καὶ πολιτῶν. Περὶ γάμου ὁμως δὲν ὑπάρχει στάδιον ἐρεῦνης ἐπ' αὐτοῦ.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν P. Tor. 13, ὀρθὴν νομίζομεν μόνον τὴν ὑπὸ τοῦ Arangio-Ruiz, Persone e famiglia σ. 63 ἐπ. διδομένην ἐρμηνείαν. Ἡ τοῦ Edgerton, αὐτόθι σ. 21 ἐπ., ἐν τῷ πνεύματι τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναπτυχθέντων, δὲν μᾶς φαίνεται ὀρθή.

⁵⁷ Πρβλ. Griffith ἐνθ. ἀνωτ. σ. 33, IV 39 - V 10.

Τοιουτρόπως ἀποκαθίσταται, νομίζομεν, πλήρης ἡ συνοχὴ μεταξὺ τῶν ἐνταῦθα ἀναπτυχθέντων περὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ γάμου καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἑλληνικοῦ τοιούτου ἐν Αἰγύπτῳ, περὶ τῆς ὁποίας ἐπραγματεύθημεν ἀλλαχοῦ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	3
A.— Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΟΜΟΚΥΡΙΟΤΗΣ	
1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΟΜΟΚΥΡΙΟΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ 6ης ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ	11-13
2. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚ. ΟΜΟΚΥΡΙΟΤΗΤΟΣ	13-25
I. Ἀπὸ τῆς 6ης μέχρι τῆς 12ης Δυναστείας	13
II. Ἐπὶ τῆς 12ης Δυναστείας	14
III. Ἀπὸ τῆς 12ης μέχρι τῆς 18ης Δυναστείας	15
IV. Ἐπὶ τῆς 18ης Δυναστείας	16
V. Ἐπὶ τῆς 19ης Δυναστείας	16
VI. Ἐπὶ τῆς 20ῆς Δυναστείας	18
Συμπέρασμα	19
Ἡ οἰκογενειακὴ ὁμοκυριότης ἀπὸ τῆς 20ῆς Δυναστείας μέχρι τέλους τῆς πτο- λεμαϊκῆς περιόδου	20
B.— Η ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ	
1. Η ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ ΙΔΙΩΣ ΕΠΙ «ΤΕΛΕΙΟΥ ΓΑΜΟΥ»	26-72
Α. Αἱ πηγαί	27-32
I. Ἄμεσοι πηγαί	28
II. Ἐμμεσοὶ πηγαί	28
III. Πάπυροι ἀποδεικνύοντες ἐμμέσως συζυγικὴν κοινοκτημοσύνην, μὴ ἀναλυόμε- νοι δὲ ἀλλαχοῦ	29
B. Εἶδη συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης. Ὁρολογία. Χρόνος ἐμφανίσεώς της	33-41
I. Δύο εἶδη συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης	33
II. Οἱ αἰγύπτιοι ἐστεροῦντο ὄρου γενικοῦ ἐκδηλοῦντος τὴν ἔννοϊαν κοινοκτημοσύνης	33
III. Κατὰ ποίαν ἐποχὴν περίπου ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ὁ θεσμὸς καὶ ποῖον εἶδος κοινοκτημοσύνης προηγήθη τοῦ ἄλλου	34
IV. Ἄλλοι πάπυροι πλὴν τοῦ P. dem. Torino 2021 ἀποδεικνύοντες, ὅτι ἡ μερικὴ συζυγικὴ κοινοκτημοσύνη προηγήθη τῆς καθολικῆς	39
Γ. Ἡ συζυγικὴ κοινοκτημοσύνη ἦτο ius dispositivum	41-43
Δ. Σκοπὸς κοινοκτημοσύνης	44-46

	Σελ.
Ε. Τὸ κεφάλαιον τῆς κοινοκτημοσύνης ἀπηρτίζετο ἐξ ἀμοιβαίων συμβολῶν τῶν συζύγων.	
Ἐνεργητικὸν καὶ παθητικὸν κοινοκτῆτου περιουσίας. Χρόνος συστάσεώς της	47-51
I. Ἀμοιβαία συμβολή συζύγων εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας	47
II. Ἀντικείμενον κοινοκτημοσύνης ἡδύνατο νὰ εἶναι πᾶν περιουσιακὸν στοιχεῖον.	49
III. Ἐνεργητικὸν καὶ παθητικὸν κοινοκτῆτου περιουσίας	49
IV. Χρόνος συστάσεως κοινοκτημοσύνης	50
ΣΤ. Τρόπος καὶ τύπος συστάσεως τῆς συζυγικῆς κοινοκτημοσύνης	51-53
I. Τρόπος συστάσεως	51
II. Ἡ περὶ συστάσεως συμφωνία ἔδει νὰ γίνῃ ἐγγράφως	52
III. Τυπικὸν τῆς γραπτῆς συμφωνίας	52
Ζ. Διοικήσις τῆς κοινοκτημοσύνης. Σχέσις ταύτης πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα	54-59
I. Ἀπετέλει ἡ συζυγικὴ κοινοκτημοσύνη ἀπλῶς ἀδιαίρετον περιουσίαν ἢ σύνολον ἀνεξάρτητον τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν στοιχείων καὶ ἀθύπαρκτον;	54
II. Σχέσις κοινοκτημοσύνης πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν ὁμοκυριότητα	54
III. Ἡ διοικήσις τῆς κοινοκτῆτου περιουσίας ἀνήκεν εἰς τὸν σύζυγον	56
IV. Τὸ ἐπὶ τὴν διοίκησιν δικαίωμα τοῦ συζύγου δὲν ἦτο ἀπεριόριστον	58
Η. Τύχη τῆς κοινοκτημοσύνης μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου	60-69
I. Ἐπὶ μερικῆς κοινοκτημοσύνης	60
II. Ἐπὶ καθολικῆς κοινοκτημοσύνης	63
2. Η ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΚΟΙΝΟΚΤΗΜΟΣΥΝΗ ΕΠΙ ΤΗΣ «ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΡΟΦΙΤΙΔΟΣ»	69-70

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ο ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟΣ ΓΑΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΤΟΛΕΜΑΪΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ	71-84
I. Αἱ διάφοροι θεωρίαι	71
II. Ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέως	73
ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ	87
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ	92

10074	43, 48, 49, 49 ⁵⁵ , 50, 77
10079B+C	48 ⁶⁴
10120 A	28, 33 ¹² , 39, 42, 44 ³⁹ , 50, 61 ⁷⁷ , 75
10120 B	42, 62 ⁸⁰
10120 A+B	27 ⁶ , 42, 42 ⁸⁴ , 47, 62
10177	28, 30

P. dem. Berlin

3048	52, 52 ⁶⁴
3075	44 ⁴⁰
3076	43
3077	43
3078	27 ⁶ , 28, 33 ¹² , 39, 47, 49 ⁵⁵
3079	43, 76 ²⁸
3096	28, 61, 62
3099	24, 29, 56, 58
3100	
5508	
3104	25, 25 ⁴²
3105	25, 23 ⁴³
3109	44 ⁴⁰
3145	33 ^{13β} , 44 ⁴⁰

P. dem. Cairo

30601	33 ^{13β} , 44 ⁴⁰ , 60 ⁷⁵
30603	67, 67 ⁸⁴
30607	81
30608+30609	80 ⁴⁴
30612	29, 58, 58 ⁷³
30612 a+b	81
30622	24
30665	43
30688	79
30800	45 ⁴² , 60 ⁷⁵
30907+30909	27 ⁶ , 28, 33 ¹² , 39, 40, 44 ³⁹ , 60, 60 ⁷⁴ , 63
31177	27 ⁶ , 28, 33, 33 ¹¹ , 33 ^{18β} , 40, 40 ²⁷ , 44 ³⁹ , 46 ⁵⁰ , 49, 49 ⁵⁵ , 53, 54, 63, 64, 64 ⁸² , 66
31254	29, 31
50149	45 ⁴²

P. dem. Rylands

1	31 ⁹
9	20 ²⁵ , 44 ⁴¹

10 (σ. 114)	44 ⁴⁰
11	30, 31
11 σ. 57 (Inv. 1)	32
12	30
13	30
14 (σ. 128)	28, 30
16 (σ. 139)	27 ⁶ , 28, 33 ¹¹ , 40, 40 ²⁷ , 41, 44 ³⁹ , 45 ⁴² , 46, 63, 69, 79
17	74 ¹⁸
27 (σ. 157)	45 ⁴² , 79
28 (σ. 157)	45 ⁴²
Inv. 3	32
Inv. 10	28, 29 ⁷
Inv. 14	32
Inv. 16	28, 64 ⁸²
Inv. 33	21
Inv. 42 (σ. 116)	28
Inv. 43	21
Inv. 44	21, 42 ^{32β}
Inv. 45	21, 42 ^{32β}
Inv. 57 (σ. 117)	28
Inv. 58	21, 51
Inv. 66	23, 28

Sethe-Partsch, Demotische Urkunden

σ. 685 I	28
σ. 686 II	23 ³¹ , 28
σ. 693 III	68 ⁸⁷
σ. 697 IV	67 ⁸⁴
σ. 698 VII	28
σ. 703 X	24 ⁸⁶
σ. 703 XI	29, 68 ⁸⁶
σ. 703 XII	29, 68 ⁸⁶
σ. 706 XIV	24 ³⁸ , 29
σ. 706 XV	74 ¹⁸
σ. 709 XVII	29 ^{6α}
σ. 720, 2	23, 28, 50, 54
σ. 724, 3	29, 66
σ. 727, 4	29, 66
σ. 731, 6	44 ⁴⁰
σ. 747, 11	29, 55

P. Salt 124

20²⁵, 83

P. Passalacqua		P. Turin N° 248	
19 ²⁴		28, 29	
P. Kahun		P. dem. Bruss.	
I, 3-5 σ.19 έπ.	15	3	23, 28, 50, 54, 56, 57
I, 1 σ. 31	15 ^{8α}		
VII, 1 σ. 29	15, 44 ⁴¹	VBP. I	
P. Karâra		σ. 1-14	43
I και II	77, 82	σ. 6	76 ²⁸
P. Boulaq 10		σ. 7 έπ.	48, 48 ⁵⁴ , 49, 49 ⁵⁵ , 50, 77
34		σ. 9 έπ.	77 ²⁸
Corp. Pap. Aegypti		σ. 20 έπ.	82
N° 5	23	P. dem. Loeb	
N° 18	28	41	20 ²⁵
N° 19	28	43	20 ²⁵
P. Libbey		44	20 ²⁵
27 ⁶ , 28, 33 ¹² , 39, 47, 48 ⁵⁴ , 53, 54		64 και 65	24, 24 ³⁷
P. Bologna		68	20 ²⁵
28, 67		Möller, Zwei ägyptische Eheverträge	
P. London		b σ. 13	28
29, 68		c σ. 13	28
P. Leid		d σ. 13	28
b+c	29, 41 ²⁹ , 65, 66, 67, 74 ¹⁸	(b) σ. 13	63 ⁸¹
373 a	44 ⁴⁰	Spiegelberg, Rechtswesen	
P. dem. Heidelberg		σ. 15 έπ.	34
754 c	43	Papyrus Bibliothéque Nationale	
762+770	} 43, 77 ²⁸	21	
+774		216	42, 47, 62 ⁸⁰
779 a	43	217	42, 47, 62 ⁸⁰
P. dem. Wiss. Gesell. 18		Revillout, Chrestomathie Démotique	
29, 31		295	28
P. du Vatican		336 έπ.	29
47, 47 ⁵⁸ , 51		Revillout, Mélanges	
		σ. 444	18 ²²
		σ. 459	18 ²²

Revue Égyptologique

1 σ. 2 ἐπ. 7 (Pl. 4)	28
1 σ. 129	29
1 σ. 124 σημ. 2 (Pl. 6-7)	29
1 πίναξ 4 και 5	79
2 σ. 95 σημ. 1	29, 49, 54
3 σ. 3 σημ. 5 (Pl. 2)	28
3 σ. 2 (Pl. 1-2)	29
4, 152	28, 61
4, 153	28, 61

Revillout, Notice

σ. 371-374 (N° 77)	21
σ. 409 (N° 94)	21
σ. 410 (N° 95)	21
σ. 431 (N° 111)	21
σ. 480 (N° 131)	22/23
σ. 230 (N° 5)	32, 69
σ. 248 (N° 8)	32
σ. 302 (N° 29)	32
N° 32 σ. 305	28
N° 47 σ. 332	28
N° 91+93 σ. 408-409	28
N° 25 σ. 295	28
N° 131 σ. 480	28
N° 117 σ. 436	28, 29 ^{7β}
N° 23 σ. 288	47, 51

Revillout, Nouvelle Chrestomathie

σ. 20 ἐπ.	25 ⁴²
-----------	------------------

Revillout, Propriété

σ. 479 ἐπ.	29
σ. 559 ἐπ.	29

Revillout, Précis

2, 1111 σημ.	28
--------------	----

Griffith, Stories

82, 82 ⁵⁴ , 82 ⁵⁵ , 83, 83 ⁵⁷
--

Ἐπιγραφή τοῦ Μῆς

17, 17 ¹⁵ , 18, 18 ¹⁶ , 28, 34
--

Stèle de Sheshonq III ἢ IV

20²⁵

Donation faite sous Psammétique

20²⁵

Stèle de Tafneht

20²⁵

Stèle d'Esperet

20²⁵

Ἐπιγραφή ἐκ Μπενῆ-Χασάν

14⁴, 19²⁵

Procès de Houttam

18²²

Décret d'Aménophis

19²⁵

Δίκη τοῦ Σεμπεκχοτέπ

13

Sethe, Urkunden

IV, 752 19²⁵

Ostrakon dem. Gardiner 55

38

Ostrakon dem. Strassburg

D 111	44 ⁴¹
D 1845	82 ⁵⁶

Sayce-Cowley

B	22 ³⁰
C	22 ³⁰
D	22 ³⁰
G	44 ⁴¹

Sachau, Aram. Pap.

30 21³⁰

Cowley, Aramaic Papyri

1 21³⁰

6	22 ³⁰ , 32 ¹⁰		P. Tor.
8	22 ³⁰	13	71, 83 ⁵⁶
9	22 ⁸⁰		P. Giss.
14	32 ¹⁰ , 79		
15	32 ¹⁰ , 44 ⁴¹ , 79 ⁴⁰	36	74 ¹⁹ , 75 ²¹
	LA.		SB.
§ 33	58 ⁷²		
§ 35	74 ¹⁷	3 7260	71, 75, 82
	KH.		P. Fay.
§ 128	73 ¹⁷	22	79 ³⁸
§ 152	58 ⁷²		UPZ. 1
	P. Oxy.	123	27, 29
237	29		P. Tebt.
237 IV	26 ²		
237 VIII	26, 43, 43 ⁸⁸ , 59, 59 ^{78α}	51	71
	P. Mich.	104	74 ²⁰
622	71, 75, 82		P. P.
	Mitteis, Chrestomathie	3, 133	71
280	27, 29		Wessely, Specimina
283	74 ²⁰	T, I a+b	56 ⁶⁸
285	74 ²⁰		Φίλων ὁ Ἰουδαῖος
291	79 ³⁸	Sp.L. III, 72	77 ²⁸
	P. Eleph.		Διοδώρου, Bibl. Hist.
1	74 ²⁰	1, 27	26
	P. Paris		
13	27, 79		

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 3 στίχ. 1, ἀντὶ James Henry Breasted

- » 13 σημ. 4 στίχ. 1, ἀντὶ (Ἐπιγραφαὶ ἐκ Χαρκούφ)
- » 15 σημ. 8^α στίχ. 1, ἀντὶ P. Kahun I, 1, σ. 39
- » 19 σημ. 25 στίχ. 3, ἀντὶ Breasted A.R. 2, § 392
- » 20 στίχ. 3, ἀντὶ Οὔτε
- » 23 στίχ. 5, ἀντὶ Demotische Urkunden σ. 780, 2
- » 44 σημ. 41 στίχ. 15, ἀντὶ ὁ Φαραὼ εἶπεν
- » 53 στίχ. 31, ἀντὶ C. Libbey
- » 66 στίχ. 26, ἀντὶ Demotische Urkunden σ. 724, 4
- » 65 στίχ. 10, ἀντὶ τῆ ἀνήκεν

γράφε : James Henry Breasted

- » (Ἐπιγραφαὶ τοῦ Χαρκούφ)
  - » P. Kahun I, 1 σ. 31
  - » Breasted A.R. 1, § 392
  - » Οὔτε
  - » Demotische Urkunden σ. 720, 2
  - » ὁ Φαραὼ εἶπεν
  - » P. Libbey
  - » Demotische Urkunden σ. 727, 4
  - » τῆς ἀνήκεν
-